

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mattias Bexelius

Förhalning av rättegång som
missbruk av processen

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Professor Peter Westberg

Ämnesområde
Processrätt

Vt 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte, frågeställningar och metod	5
1.2 Avgränsningar	7
1.3 Forskningsläge och källmaterial	7
1.4 Disposition	9
2 FÖRHALNING AV RÄTTEGÅNG	10
2.1 Utkast till en förhalningens systematik	10
2.2 Förhalning som missbruk	12
2.3 Förekomsten av förhalning	15
2.3.1 Anekdotiska uppgifter om förhalning	15
2.3.2 Exempel från rättspraxis	17
2.4 Önskade effekter av förhalning	20
2.5 Förhalning som påtryckning	21
3 STATENS ANSVAR ENLIGT EUROPAKONVENTIONEN	24
3.1 Rätten till en skyndsam rättegång	24
3.2 Artikel 13 och Kudla-domen	31
4 MEDEL MOT FÖRHALNING	34
4.1 Processuella regler utan direkta sanktioner	35
4.1.1 Några regler om förberedelsens framdrivande	35
4.1.2 Frister och laga förfall	37
4.1.3 Avvisande av erbjuden bevisning	38
4.1.4 Begränsning av möjlighet till överklagande och överklagande vid onödig försening	39
4.1.5 Jäv och rättegångshinder	41
4.1.6 Överklagande av preklusionsföreläggande	42
4.1.7 Överklagandeförbud vid återförvisning	43

4.2	Rent processuella sanktioner	44
4.2.1	Preklusion	44
4.2.1.1	Preklusionsföreläggande enligt 42 kap 15 § rättegångsbalken - stupstocks-föreläggande	44
4.2.1.2	Preklusion under huvudförhandlingen	49
4.2.1.3	Övriga preklusionsregler i rättegångsbalken	50
4.2.1.4	Sammanfattande kommentar om preklusionsreglerna	52
4.2.2	Tredskodom	53
4.3	Ekonomiska sanktioner	56
4.3.1	Viten	56
4.3.2	Rättegångskostnader	58
4.4	Straffsanktioner	60
4.5	Advokatetik och disciplinansvar	62
4.6	Sammanfattande kommentar om rättegångsbalkens förhållningsregler	68
5	SKILJEFÖRFARANDE	70
6	USA	74
6.1	Sanktioner enligt common law	77
6.1.1	Wrongful civil proceedings	77
6.1.2	Abuse of process	79
6.1.3	Contempt	79
6.2	Sanktioner enligt federal lagstiftning	80
6.2.1	Rule 11 och rule 26 (g) - advokatansvar	81
6.2.2	Rule 37 – Failure to Make Disclosure or Cooperate in Discovery	83
6.2.3	Rule 41 - Dismissal of Actions	83
6.2.4	Rule 56 – Summary Judgment	85
6.3	Rättegångskostnader	86
7	SAMMANFATTANDE KOMMENTARER	88
	LITTERATURFÖRTECKNING	93
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	97

Sammanfattning

Parter i dispositiva tvistemål kan ofta vinna taktiska fördelar genom att förhålla en slutgiltig lösning av tvisten. En mängd olika metoder för att förhålla står den part till buds, som är beredd att tumma på rättegångsbalkens regelverk och är beredd att sätta egenintresset före intresset av att god rättskipning främjas. Fenomenet förhållning har inte rönt särskilt stor uppmärksamhet i svensk processrättslig litteratur och det finns ytterst begränsade empiriska data att utgå från, särskilt för svenska förhållanden. I uppsatsen diskuteras några teoretiska och metodologiska problem ingående, bland annat med hänsyn till bristen på empiri.

Staten har ett ansvar, bl.a. enligt Europakonventionen för de mänskliga fri- och rättigheterna, att ordna rättegångsförfarandet så att obstruktion från ena partens sida inte drabbar hans motpart i sådan utsträckning att dennes rätt till rättegång inom skälig tid, enligt artikel 6 (1) kränks. Enligt konventionens artikel 13 gäller även, sedan domen i målet *Kudla mot Polen*, att staten har en skyldighet att erbjuda ett effektivt rättsmedel mot påstådda kränkningar av rätten till rättegång inom skälig tid.

I uppsatsen analyseras rättegångsbalkens regelsystem ur detta perspektiv. En mängd regler analyseras, vilka syftar till att skynda på processen. En distinktion görs mellan preventiva regler och regler som ger domstolen möjlighet att reagera och rikta en sanktion mot en förhållande part. Av dessa grupper är den förra dominerande i rättegångsbalken, även om sanktionsreglerna sannolikt kan utnyttjas i högre grad än vad som sker idag.

Rättegångsbalkens regler jämförs med skiljeförfaranden och amerikanska processrättsliga regler för att visa två möjliga vägar för att effektivisera rättegångsförfarandet, med avseende på förhållningsproblematiken. Skiljeförfarande erbjuder ett mer flexibelt system, där skiljemännen normalt ges större makt att anpassa processen efter tvisten och parternas processföring. Preklusions- och avvisningsreglerna i skiljeförfarande jämförs med Rättegångsbalkens motsvarigheter och befinns vara betydligt strängare. Det visas att de amerikanska reglerna, måhända något överraskande, vid ett närmare påseende, inte skiljer sig så mycket från de svenska. Den främsta skillnaden ligger i att domaren i den amerikanska domstolen har flera sanktioner att välja på än hans svenska kollega. Sanktionerna är också i någon mån strängare, men inte väsensskilda från de sanktioner som redan finns enligt rättegångsbalken. Några element i den amerikanska processen lyfts också fram som möjliga att införa i rättegångsbalken. Inga konkreta förslag lämnas dock de lege ferenda.

Förord

För idén och åtskilliga goda uppslag och idéer under arbetets gång, är jag stort tack skyldig till Oskar Andrews, barndomsvän och numera notarie vid Sollentuna tingsrätt. Ett varmt tack vill jag också framföra till alla advokater och domare som tagit sig tid att diskutera ämnet och delat med sig av sin kunskap och sina erfarenheter.

Stort tack också till min handledare Peter Westberg för inspiration under specialkurserna, i hans böcker och under arbetet med uppsatsen. Av alla övriga lärare på Juridicum vill jag särskilt tacka alla våra fantastiska hovrättsassessorer som jag haft förmånen att arbeta med och åtskilliga gånger tröttat med frågor. Hos Anette, Birgitta och Caroline prekluderas inte frågor ens långt efter att mottagningstiden upphört. Alla domare och advokater som tagit sig tid att diskutera förhållning med mig under det senaste året är, liksom alla fantastiska vänner på JF och i övriga Lund, för många för att tackas särskilt. Maria är det självklara undantaget. Ni andra vet vilka ni är.

På ett mer personligt plan vill jag också tacka mina föräldrar för allt stöd, och pappa för min inkomst under uppsatsarbetet. Jenny, tack för din kärlek och ditt tålamod med mig under uppsatsarbetet, nu är det faktiskt klart!

Stockholm i juni 2005

Förkortningar

ADR	Alternative dispute resolution
Ala LR	Alabama Law Review
Am. Bar Found. Res. J	American Bar Foundation Research Journal
Case W. Res. L. Rev	Case Western Reserve Law Review
CJS	Corpus Juris Secundum
EKMR	Den europeiska konventionen för de grundläggande mänskliga fri- och rättigheterna
FRCP	Federal rules of civil procedure
HSTLJ	Hastings Law Journal
ICC	International chamber of commerce
J. Legal Stud.	Journal of legal studies
JO	Justitieombudsmannens ämbetsberättelse
JT	Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet
JuU	Justitieutskottets betänkande
LSF	Lagen (1999:116) om skiljeförfarande
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv I
NTDLR	Notre Dame Law review
NYU L. R.	New York University Law Review
Or. L. Rev	Oregon Law Review
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
RH	Rättsfall från hovrätterna
Rutg. L. R.	Rutgers Law Review
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statlig offentlig utredning
SRGA	Svenska regler om god advokatsed
SvJT	Svensk Juristtidning
TSA	Tidskrift för Sveriges advokatsamfund

1 Inledning

Som basketcoach har jag under ett tiotal år ägnat mig åt att försöka lära ut sportsmanship till ungdomar. Att foula är inte tillåtet i basket, det bestraffas med förlorad boll, straffkast och till sist utvisning. Foul är i princip all kroppskontakt, kroppskontakt är förbjuden, vilket är en viktig del av spelets idé. Detta lär sig en ung spelare tidigt. Ett fascinerande dilemma inträder emellertid för en coach som lärt ut idén om att undvika kroppskontakt och fouls, när man nått dithän att ens spelare också kan göra taktiska överväganden under en match. Alla coacher vet nämligen att i slutskedet av en match kan det vara betydligt viktigare att stoppa klockan, än att följa regelboken om fouls. En snabb foul applåderas av hemmapubliken och även en utvisad spelare får beröm av coachen om han ”tagit en smart foul”. Att motståndaren får straffkast är exakt vad laget vill. Högst två poäng för motståndaren, ger det egna laget chans att göra tre. Så vinner man ibland matcher.

På sidlinjen använder man sällan begreppet förhalning, men väl taktik, men på samma sätt som ett basketlag kan vinna matcher genom att stoppa klockan och låta motståndaren skjuta straffkast, kan en part i en civilrättslig tvist, vinna tvisten genom att foula och låta motståndaren utverka förelägganden eller vinna i hovrätten. Tidsutdräkten kan vara avgörande i den ”foulade” partens favör.

”Justice delayed is justice denied” lyder det engelska uttrycket. Denna tanke återfinns i varje processuell regel som syftar till att skynda på handläggningen av våra rättegångar. Bakom sådana tankegångar finns naturligtvis ett antagande att man i slutet av en rättstvist når fram till något rättvist. Det rättvisa är oftast att en part vunnit, vilket knappast är eftersträvansvärt för hans motpart. Den senare har då anledning att hoppas på en annorlunda utgång än den rättvisa. Om rättvisan förutsätter skyndsamhet, varför inte sänka tempot en smula? Att många lär sig utnyttja rättssystemet för illegitima ändamål, i takt med att fler lär sig använda det för legitima har beskrivits som en truism.¹

Ofta upprepas att domstolsprocessen är långsam och att detta är ett stort problem. Många författare har också presenterat möjliga lösningar på detta långsamhetsproblem. Oftast handlar emellertid frågan om vad i själva domstolsorganisationen som leder till förseningar. Färre har, åtminstone i Sverige, ägnat frågan om vad parterna gör för att bidra till den långsamma rättsskipningen någon större uppmärksamhet. I vilken utsträckning beror långrotningen på att parterna medvetet förhalar? Hur väl fungerar de regler som finns för att stävja förhalning? Ändå är det ingen nyhet att förhalning

¹ Johnson, John M. & Cassady G. Edward, ”Frivolous lawsuits and defensive responses to them – what relief is available”, 36 Ala LR 927, (1985) s. 928.

förekommer. Rättsvetenskapsmän, domare och advokater ger gärna anekdotiska vittnesmål om att förhållning förekommer och har gjort så sedan länge. Redan i Mesopotamisk och biblisk tid, har man kunnat spåra processmissbruk.²

I remissvar över processkommissionens betänkande uttalade häradshövdingen Bagge bland annat följande om möjligheten att förmå parterna att inkomma med material under förberedelsen.

”Det finnes så många orsaker – oberättigad tredska, berättigad taktik, oförlätlig slöhet och förklarlig önskan att ej göra sig besvär och omkostnader [...] som kan föranleda, att part ej ställer sig till efterrättelse lagstiftarens önskan att material av viss beskaffenhet ska förebringas redan under förberedelsen.”³

Även internationellt kan med lätthet ges gamla exempel på att ämnet diskuterats. I ett anförande den 6 augusti 1908, inför the Virginia Bar Association, gav William Howard Taft sin syn på ämnet ”The delays of the law”.⁴ Med den spanska processlag som han studerat i Filippinerna som exempel konstaterade Taft:

”[The code of procedure] could be used by a dilatory defendant to keep the plaintiff stamping in the vestibule of justice until time had made justice impossible.”

Ända sedan de federala processreglerna antogs 1938, har också farhågor om missbruk av dem, och då särskilt av förberedelsen, *discovery*.⁵ Det talas ibland om *the discovery abuse controversy*, som är nära nog lika omfattande som, den i Sverige måhända mer kända, diskussionen om *tort reform*.⁶ Om svenska kommentatorer endast snuddat vid problemet, är det desto lättare att finna amerikanska kommentarer om allehanda processmissbruk. En kombinationssökning i Westlaws databas Journals & Law Reviews, på begreppen förberedelsemissbruk och försening (”discovery abuse AND delay”), ger i april 2005 mer än 1100 träffar.

1.1 Syfte, frågeställningar och metod

Rättegångsbalken innehåller en mängd regler som kan utnyttjas för att förhålla en rättegång och åtskilliga som syftar till att försvåra sådana försök. Syftet med denna uppsats är att beskriva hur dessa regler samverkar och att undersöka om de är effektiva eller ej.

² Ibid. s. 928.

³ SOU 1929:25 ”Yttranden av Häradshövdingar och rådhusrätter över processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning”, s. 11.

⁴ Taft, William H, 18 Yale Law Journal 28 (1908-1909).

⁵ Moskowitz, Seymour, ”Rediscovering discovery: State procedural rules and the level playing field”, 54 Rutg. L. R. 595 (2002), s. 607 ff.

⁶ Ibid.

I uppsatsen försöker jag således besvara frågorna: Vilka medel står en svensk domstol till buds för att motverka och i förekommande fall reagera mot förhålningsförsök? Vilka möjligheter har motparten att motverka förhållning? Detta är ett ganska outforskat område i svensk processrätt, varför det kunde misstänkas att brister skulle kunna påvisas. En fråga för sig har således varit; finns brister i det svenska rättegångsförfarandet, med avseende på möjligheten att stävja förhållning?

Jag besvarar dessa frågor genom att analysera relevanta regler i rättegångsbalken. Hur bör alltså rättssystemet se ut om det effektivt ska kunna motverka förhållning och är sådana effektiviseringar påkallade och önskvärda i den svenska rättegångsbalken? Jag har härvidlag utgått från det faktum att förhållningsproblematiken rönt betydligt större intresse i amerikansk rätt än i svensk och arbetat utifrån en hypotes att ett studium av det amerikanska rättssystemet skulle visa fler och effektivare metoder som skulle kunna överföras på det svenska rättegångsförfarandet och effektivisera detta med avseende på förhållning. Även skiljeförfaranden brukar omtalas som särskilt effektiva för att åstadkomma snabba avgöranden och motverka förhållning. I uppsatsen har jag därför analyserat dels skiljeförfaranden, dels amerikansk processrätt för att om möjligt finna sådana element som kan tänkas effektivisera rättegången enligt rättegångsbalken. De komparativa inslag som sålunda finns i uppsatsen, ändrar inte ämnet och syftet för uppsatsen som alltjämt är studiet av den svenska rättegångsbalken.

En naturlig följdfråga är måhända också om ny lagstiftning bör övervägas. Jag har valt att inte lämna några förslag de lege ferenda. Detta beror på att jag har funnit betänkligheter med att utan vidare införa de alternativ som behandlas. Att problemet med förhållning från parternas sida hittills varit relativt undanskymt i svensk juridisk doktrin och förarbeten föranleder dock påpekandet att en sådan brist på diskussion i sig kan göra att eventuella brister i den nuvarande lagstiftningen förblir oupptäckta. För en seriös diskussion de lege ferenda torde också krävas en någorlunda fördjupad empirisk undersökning av hur stort problemet med förhållning egentligen är. Någon sådan undersökning har jag inte ägnat mig åt i arbetet med denna uppsats, även om jag haft förmånen att diskutera problemet med åtskilliga praktiskt verksamma advokater och domare. I avsaknad av en dylik undersökning kan givetvis även uppsatsämnets relevans ifrågasättas. Det är ju tänkbart att förhållning inte alls är ett problem i svenska processer. En hel del anekdotiska vittnesmål, såväl svenska som amerikanska, talar emellertid emot att det skulle vara så. I brist på empiri, har jag utgått från ett antagande att förhållning förekommer och att det i väldigt många olika situationer är fördelaktigt för någon av parterna i en tvist att förhålla tvistens avgörande.

Min metod kan mot denna bakgrund sägas vara av traditionellt juridiskt slag och bestående av ett studium av sedvanliga rättskällor. Hur eventuellt förekommande förhållning egentligen går till är emellertid lika outforskat som förekomsten av förhållning i allmänhet. Till den sedvanligt lite tråkigt

beskrivna metoden får därför fogas ett flitigt utnyttjande av fantasi för att alls komma på några av de förhålmingsmöjligheter som står till en parts förfogande i en svensk rättegång. Detta och lika flitigt diskuterande med praktiskt verksamma jurister har varit nödvändigt för att finna vilka delar av rättegångsbalken som kan sägas handla om förhålmning och eventuella luckor en förhålmnande part kan tänkas försöka utnyttja. Det ligger i sakens natur att den effektivaste metoden att förhålmna, sannolikt är den som ännu inte är känd och undgår upptäckt. Brist på fantasi är kanske därför också den viktigaste begränsningen för en part som bestämt sig för att långrota ett mål. Säkert finns fler och effektivare förhålmningsmetoder än de jag nämnt här, men min ambition har heller aldrig varit att skriva en handbok för förhålmnare. I den mån jag visar på svagheter i rättegångsbalkens regler kan uppsatsen måhända ändå läsas så, men i gengäld är den en handbok för rättssökande motparter och domare i de delar där jag visar på sätt att stoppa förhålmning.

1.2 Avgränsningar

Jag behandlar i denna uppsats endast de dispositiva tvistemålen, även om man givetvis kan tänka sig att det förhålmnas en del även i andra typer av mål. De dispositiva tvistemålen utgör, även de, en mycket stor grupp, som blir än större om man beaktar den uppsjö av alternativa tvistlösningsformer som kan aktualiseras i sådana mål. Vad gäller alternativa tvistlösningsformer, på engelska Alternative Dispute Resolutions (ADR), har jag endast beaktat skiljeförfaranden i den meningen att det endast är inom ramen för dessa jag har undersökt vilka möjligheter som finns för att motverka förhålmning. Andra tvistlösningsformer berörs endast i den mån jag behandlar illojalt användande av ADR.

Utan att jag på det sättet strikt avgränsat uppsatsen, måste jag erkänna att en viss betoning av tingsrättsprocessen präglar uppsatsen. Detta beror dock huvudsakligen på att det är under denna de viktigaste möjligheterna till förhålmning erbjuds. Överrättsprocessen berörs, men i jämförelse med behandlingen av förhålmning i tingsrätt, endast översiktligt. Att för konsekvensens skull helt avgränsa bort överrättsprocessen har emellertid inte varit möjligt. Särskilt olämpligt skulle detta vara eftersom till exempel förhålmning genom överklagande mot bättre vetande förutsätter att man åtminstone snuddar vid överrättsreglerna. Då jag således inte helt kunnat avstå från att beröra dessa regler, har jag också tillåtit mig att hänvisa till motsvarigheter och skillnader mellan förfarandet i olika instanser, dock utan att göra anspråk på att vara helt konsekvent i detta avseende.

1.3 Forskningsläge och källmaterial

Som redan nämnts har inte särskilt mycket skrivits om just förhålmning av rättegång. Fenomenet omnämns i och för sig på sina håll i den processrättsliga doktrinen och i förarbeten, men det saknas en vetenskaplig avhandling som behandlar förhålmning som processtaktik. Detta innebär

emellertid inte att den här föreliggande uppsatsen är i alla delar nyskapande. Åtskilligt är ju skrivet om tillämpningen och innebörden av de rättsregler som står t.ex. en domare till buds för att stävja förhållning. Sådan litteratur är givetvis i högsta grad relevant och i stor utsträckning kan min insats beskrivas så att jag endast sammanfört sådana kommentarer i en kontext som de inte funnits i tidigare.

Jag vill här även säga något om den processrättsliga forskning som finns kring de processrättsliga regler jag behandlar i uppsatsen och som jag stöder många av mina resonemang på. Jag gör här inte anspråk på fullständighet, särskilt inte vad gäller det amerikanska materialet, som snarare är att se som lästips och ett angivande av viktiga källor för just denna uppsats.

Preklusionsfrågor har ingående behandlats av Bengt Lindell i *Processuell preklusion av nya omständigheter eller bevis*. Lindell har även mött kritik, särskilt från Trygve Hellners i dennes anmälan av Lindells bok i SvJT 1995. Något större vetenskapligt arbete om preklusion har dock inte presenterats efter Lindells bok, varför inte särskilt mycket finns skrivet om t.ex. förelägganden enligt 15a § 42 kap rättegångsbalken. I JT fördes mellan åren 2000 och 2002 en debatt med anledning av en artikel av Lars Heuman om ”Den långsamma rättskipningens orsaker och skadeverkningar i dispositiva tvistemål”. Vad gäller *Kudla mot Polen*, som behandlas i avsnitt 3.2, kan nämnas Hans Danelius artikel ”Finns det ett botemedel mot långsam rättskipning” i SvJT, 2001.⁷ Jag har däremot inte funnit någon diskussion i svensk doktrin om vare sig *Zwierzynski mot Polen* eller *Nielsen mot Danmark*, vilka behandlas relativt ingående i avsnittet om rätten till skyndsam rättegång.⁸ Missbruk av rättigheter behandlades senast i Peter Westbergs monografi från 2004 *Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål*, i ett avsnitt om ”institutbärande och institutfrämmande syften”. Skiljeförfaranden, som behandlas i avsnitt 6, har behandlats bland annat av Lars Heuman i *Skiljemannarätt*, 1999.

Den amerikanska litteraturen på området är oöverblickbar, men jag vill ändå nämna några av de viktigaste källorna för detta arbete. *Dombroff on unfair tactics* av Mark A Dombroff, med supplement, har givit inspiration till fler delar av denna uppsats än som framgår av notapparaten och professor Arthur R. Millers artikel ”The pretrial rush to judgment” i *New York Law Review* 2003 har varit ovärderlig. Två artiklar av praktiskt verksamma amerikanska jurister förtjänar också att nämnas här, advokaterna John M. Johnsons och G. Edward Cassidys ”Frivolous lawsuits and defensive responses to them – what relief is available” i *Alabama Law Review* 1985 och domaren Mark S. Cadys ”Curbing litigation abuse” i *Drake Law review*, 1987. I avsnitt 6 om amerikansk rätt har jag dessutom flitigt utnyttjat dels *Corpus Juris Secundum*, *Restatement (second) of Torts* och *Advisory*

⁷ *Kudla mot Polen*, dom 26 oktober 2000, appl. Nr: 30210/96.

⁸ *Zwierzynski mot Polen*, dom 19 juni 2001, appl. Nr: 34049/96 och *Nielsen mot Danmark*, dom 15 februari 2000, appl. Nr: 33488/96.

Committee Notes till Federal Rules of Civil Procedure. Samtliga här nämnda amerikanska källor finns tillgängliga i databasen Westlaw.

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad så att jag i avsnitt 2 ger en huvudsakligen teoretisk bakgrund till uppsatsämnet. Där avhandlas således frågor som missbruksbegreppet, möjliga systematiska uppdelningar av ämnet och en diskussion om förekomsten av förhalning, grundad på uttalanden i förarbeten, praxis och doktrin. Kapitel 3 handlar om statens ansvar att motverka förhalning, med utgångspunkt i Europakonventionens krav på rättegång inom skälig tid, så som det uttrycks i Europakonventionens artikel 6 (1) och rätten, enligt artikel 13, till ett effektivt rättsmedel vid rättighetskränkningar.

I kapitel 4 behandlar jag de rättegångsbalkens regler som kan sägas syfta till att motverka förhalning. Såväl regler som kan sägas vara preventiva och endast syftar till att påskynda processen i allmänhet, som regler som uttryckligen eller enligt motiven direkt tar sikte på förhållningsförsök behandlas. Tyngdpunkten är givetvis på de senare. Dispositionen i avsnitt 4 följer huvudsakligen den systematik som jag utvecklat i avsnitt 2.1. I kapitel 5 och 6 ges sedan exempel från skiljemannarätten respektive amerikansk processrätt. Syftet med dessa båda kapitel är att ge en utgångspunkt för diskussionen i kapitel 7 om möjliga reformbehov. Som redan nämnts framför jag inga förslag de lege ferenda, men jag argumenterar i detta sista avsnitt för att rättegångsbalkens regler i jämförelse med skiljeförfaranden och amerikanska regler är förhållandevis mild mot en förhalande part och att förhalning är ett ämne som förtjänar större uppmärksamhet i såväl den svenska rättsvetenskapen som i lagstiftningsarbetet.

2 Förhalning av rättegång

Vad jag intresserar mig för i denna uppsats är förhalning, som förorsakas genom processhandlingar och som kan beskrivas som missbruk av det processrättsliga skyddet. Det är knappast meningsfullt att försöka beskriva alla de sätt på vilka en part kan förhala en process. I en mening kan ju vilken processhandling som helst sägas förhala processen. En part som skriver en inlaga till domstolen i en pågående tvist kan ju räkna med att bara det faktum att inlagan måste kommuniceras till motparten innebär en viss tidsutdräkt.

Det är mot denna bakgrund inte svårt att föreställa sig en närmast oändlig mängd metoder en förhalande part kan ta till för att vinna fördelar i processen. I samma utsträckning som varje processhandling kan utgöra ett led i ett förhalingningsförsök, kan givetvis varje beslut av rätten om att bevilja eller avvisa ett yrkande om något ses som en möjlighet att motverka förhalning.

2.1 Utkast till en förhalningens systematik

Beroende på vilken typ av mål som är aktuell faller det sig naturligt att antingen kändanden eller svaranden är den som är mest betjänt av att förhala processen. I rättegångsbalken finns också en del regler som gör skillnad mellan kändanden och svaranden, bland annat beroende på antaganden om typiska förhalingssituationer. Det förvånar säkert inte att det, i en undersökning från 1980 av the American Bar Foundation bland ca 170 advokater i Chicago, framkom att advokater som ägnade mer tid åt att företräda svarandeparter oftare än ”kändandadvokater” använde sig av metoder för att ”vinna tid”.⁹ Det är ju svaranden som, vanligtvis riskerar att måsta bära någon betungande förpliktelse. Å andra sidan kan svaranden i ett helt hopplöst fall, ha all anledning att snabbt göra rätt för sig och slippa rättegångskostnader och dröjsmålsräntor med mera. Även kändanden kan dock ha anledning att frukta effekterna av ett slutligt avgörande. Styrkeförhållandena i målet kan skifta, varför kändanden kan vara den som kan förvänta sig dyra rättegångskostnader. Man kan också tänka sig att kändanden på grund av orsaker som ligger utanför tvisten, men uppstår under densamma, har anledning att vilja skjuta upp avgörandet. Det finns också gott om exempel på situationer där hela målet från början kan ha påbörjats för dess värde som påtryckningsmedel mot svaranden (nuisance value-litigation) eller rent av i utpressningssyfte. När det gäller själva metoderna för att förhala kan dock samma metod ofta användas lika gärna av kändanden som av svaranden. Det är därför inte särskilt meningsfullt att skilja mellan förhalning av kändanden och förhalning av svaranden.

⁹ Brazil, Wayne, “Civil Discovery: Lawyers' Views of Its Effectiveness, Its Principal Problems and Abuses”, 1980 Am. Bar Found. Res. J. 787, 853.

Ett annat sätt att bringa reda i denna mängd av förhållningsmöjligheter är att skilja mellan förhållning genom en parts agerande i målets formella handläggning och sådan som skett genom hans materiella processföring. Denna indelning återfinns i äldre teorier om rättegångskostnader där man skiljt mellan *expensae contumaciae* och *expensae tetardatae litis*.¹⁰ Det förra begreppet syftar på kostnader uppkomna i den formella processföringen, till exempel ohörsamhet gentemot rättens förelägganden. Det senare på kostnader som uppkommit på grund av brister i den materiella processföringen, till exempel att en part fört in meningslöst material i processen. Flera av de processuella sanktionerna i rättegångsbalken kan hänföras till endera av dessa kategorier. Således kan sägas att formella brister sanktioneras med viten eller hot om tredskodom. Materiellt missbruk möts däremot med preklusion eller avvisning av bevis. Denna skillnad kan ligga till grund för en systematisk uppdelning av reglerna mot förhållning.

En annan grov uppdelning av kan fås genom att dela in förhållningsmetoderna i å ena sidan bristande medverkan i processen och å andra sidan överdriven processföring. I det förra fallet kan man tänka sig att en part underlåter att hörsamma kallelser, undanhåller bevis, söker anstånd på anstånd med att inkomma med inlagor, ändrar sin talan successivt trots att den kunde ha formulerats långt tidigare och många andra metoder. I fallet med överdriven processföring kan man tänka sig att en part öser in onödigt material i processen endast i syfte att tvinga motpartens ombud till dyrbart arbete, att parten överklagar beslut i förhållningssyfte eller att han ansöker om säkerhetsåtgärder eller edition för att få processen att svälla snarare än att han faktiskt anser sig ha behov därav. Det är lätt att se hur dessa två kategorier kan kräva mycket olika motmedel. I en mening är de ju varandras raka motsatser. Ett rimligt antagande är att det överdrivna processandet som förhållningsmetod är vanligare i stora mål, där tvisteföremålets värde motiverar högre rättegångskostnader, medan underlåtenhet att medverka är en förhållningsform som passar, kanske särskilt svaranden, i ett mindre mål. Det kostar helt klart mindre att ha en advokat som inte jobbar, än en som jobbar onödigt mycket. Det är för den fortsatta framställningen lämpligt att hålla dessa två typer av förhållning i minnet, då flertalet av de regler som behandlas i uppsatsen framförallt tar sikte på den ena men inte den andra.

Även vad gäller möjliga metoder för att komma till rätta med förhållningsförsök eller annat missbruk av processen kan man tänka sig ett antal möjliga alternativ till systematik. En indelning av sanktionerna i olika hårdhetsgrad motsvarar i viss mån den ordning jag valt att följa i avsnitt 4.2 – 4.4.

¹⁰ Jacobsson, Ulla, *Parts kostnad i civilprocess*, PA Norstedt & söners förlag, Stockholm 1964, s. 206f; Kontumacialdom eller contumaciaedom är en äldre benämning av tredskodom, se exempelvis Nordisk familjebok, (uggleupplagan).

Den första gruppen av sanktioner kallar jag här rent processuella sanktioner, varav de viktigaste är preklusion och tredsdom. Dessa behandlas i 4.2

Ekonomiska sanktioner behandlas i avsnitt 4.3. Skadestånd kan givetvis komma ifråga i samband med t.ex. ett åtal för mened eller något annat brottsbalksbrott som kan ha begåtts i samband med en process. Däremot åvilar inte något utomobligatoriskt skadeståndsansvar den som vållat annan skada genom att begå rättegångsförseelse.¹¹ Rättegångsbalkens vitesregler kan sägas utgöra ekonomiska sanktioner mot just förhaling. Den viktigaste ekonomiska sanktionen mot förhaling är emellertid rättegångskostnadsansvaret som för svensk rätt kan åläggas en förhalande part och hans ombud enligt 18 kap 6 och 7 §, samt regeln i 18 kap 8 § om att en part endast kan få ersättning för sina rättegångskostnader såvitt kostnaden skäligen varit påkallad för tillvaratagande av partens rätt.

Det tyngsta motmedlet, åtminstone i formell mening, är givetvis kriminalisering. I svensk rätt finns exempel på detta dels i Brottsbalken, dels i reglerna om rättegångsförseelser i 9 kap rättegångsbalken. Bland brottsbalksbrotten kan särskilt noteras menedsbrottet i 15 kap 1 § och osann partsutsaga respektive ovarsam utsaga i 2 och 3 §§ i samma kapitel. Däremot saknas för civilmålens del motsvarigheter till brotten obefogat åtal och falsk angivelse, falsk tillvitelse och oaktsamhetsformerna av dessa brott.¹² Brottsbalksbrotten som här nämnts tar inte uttryckligen sikte på just förhaling, men det är självklart så att en parts motiv för att förmå ett vittne att begå mened åtminstone indirekt kan vara att han vinner fördelar genom att processen förhalas genom de falska uppgifterna eller att motparten tvingas till kostsamma undersökningar för att motbevisa falska uppgifter. Straffsanktioner behandlas i avsnitt 4.4 nedan.

2.2 Förhaling som missbruk

Den förhaling jag här intresserat mig för sker ju genom ett utnyttjande av de rättsregler, vars övergripande syfte är att säkerställa en rättvis och skyndsam prövning av tvister. Förhaling kan således ses som ett specialfall av det vidare begreppet missbruk. Som juridiskt begrepp har missbruk av rättigheter, rättsmissbruk eller chikan, inte rönt särskilt stor uppmärksamhet i Sverige. Termen missbruk är synnerligen vag och måste på något sätt preciseras.

I generalklausulutredningens betänkande 1974 förklarar utredaren Jan Hellner uttrycket ”missbruk av rättighet” som utövandet av en rättighet ”för att tillgodose ett intresse som är annat än det vilket rättsordningen avsett att skydda och som inte kan godtas”.¹³ I en artikel från 1938 har Östen Undén

¹¹ NJA 1949 s.756, jfr Ekelöf, Rättegång I, 6 uppl., (1980) (cit. Ekelöf, Rättegång I), s 158.

¹² Jfr. Wallén, Per Edwin i Festskrift till Olivecrona, Stockholm (1964) s. 670.

¹³ SOU 1974:83, ”Generalklausul i förmögenhetsrätten, betänkande av generalklausulutredningen”, s. 155.

beskrivit chikan som ”ett uppträdande varigenom en person söker utnyttja den formella rättsställning han innehar på ett sätt som är ägnat att skada en annan, utan att något legitimt intresse hos honom själv är för handen eller rent av i direkt skadegörande syfte”. Westberg använder termen "institutfrämmande syfte", för att beskriva ändamål som faller utanför de syftesdeklarationer som kan återfinnas i lagmotiven för en viss regel.¹⁴ "Institutfrämmande syften" synes hos Westberg vara ett vidare begrepp än "missbruk". Givet den mängd olika processuella regler som kan aktualiseras i en rättegång och som kan tillämpas och utnyttjas av en part för att förhålla processen, låter det sig inte enkelt göras att generellt fastställa vilka syften som är legitima, eller avsedda.

För att alls kunna tala om missbruk, måste det finnas något annat syfte med en åtgärd än det officiellt erkända. Detta är emellertid endast ett nödvändigt krav, inte ett tillräckligt krav. En part kan ju ha fullt legitima intressen att söka förändra praxis och få ett hittills oprövat syfte erkänt av rättsordningen.¹⁵ Sådana legitima intressen kan möjligen vara institutfrämmande i den mening Westberg använder begreppet, men behöver inte därför också utgöra missbruk.¹⁶ Det kan ju också finnas flera syften med en viss processhandling. En part kan samtidigt ha ett reellt intresse av att utverka ett editionsföreläggande och ett illegitimt intresse att genom detta åsamka motparten sådant obehag att denne hellre förlikas. Det senare intresset kan ifrågasättas om det inte är institutfrämmande, men parten kan kanske inte beskyllas för att verkligen missbruka editionspliktsinstitutet.

Man kan diskutera om det för att vara fråga om missbruk av en rättighet, ska krävas att den missbrukande parten också är medveten om att det eftersträvade syftet med ett visst handlande är oförenligt med det erkända syfte som regeln har. Neil Andrews har pekat ut fyra möjliga tolkningar av begreppet ”*abuse of process*” i en engelsk kontext.¹⁷ Den första och snävaste tolkningen är att abuse endast föreligger om en part medvetet missbrukar, manipulerar eller utnyttjar systemet för otillbörliga syften.¹⁸ En andra och vidare tolkning innefattar även oaktsamma förfaranden, medan en tredje inbegriper alla överträdelser av processuella regler.¹⁹ Den fjärde och vidaste tolkningen innebär att abuse föreligger vid varje avvikelse från ett korrekt förfarande.²⁰ Det är en sak att det för tillämpningen av en regel som syftar till att motverka missbruk, inte alltid är lämpligt att kräva att ett subjektivt rekvisit är uppfyllt. För en teoretisk bestämning av missbruksbegreppet, så som jag använder det här, synes det vara lämpligt att kräva att också det subjektiva kravet är uppfyllt.

¹⁴ Westberg, Peter, *Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål*, Bok 1, Lund (2004), s. 77.

¹⁵ *Ibid.* s. 131.

¹⁶ *Ibid.* s. 77.

¹⁷ Andrews, Neil, ”Abuse of Process in English Civil Litigation”, *ZJP int* (1998), s. 3 ff.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

Det missbruk som behandlas i denna uppsats är förhalning. Redan detta begrepp tycks innefatta en värdering som antyder att det här är fråga om missbruk. Det är inte rimligt att likställa varje tidsutdräkt som beror på en part, med förhalning. Varje processhandling en part vidtar innebär ju en viss tidsutdräkt, som i de flesta fall är fullt rimlig. Om en part begär anstånd, med att inkomma med en inlaga, är det alltså inte fråga om förhalning om denna begäran faktiskt har sin grund i att parten behöver den extra tiden för någon undersökning, eller att ett vittne faktiskt inte kunnat nå trots att parten eller hans ombud försökt nå vittnet. För att det ska vara fråga om medveten förhalning måste krävas att parten vidtagit en processhandling i syfte att just orsaka tidsutdräkt. Det är dock svårt att se att tidsutdräkt någonsin är eftersträvansvärd i sig. Däremot är det lätt att konstruera exempel där en part genom att förorsaka tidsutdräkt, kan vinna andra fördelar. Med ett uttryckssätt lånat från straffrättens uppsåtslära krävs typiskt sett indirekt uppsåt till tidsutdräkten för att kunna tala om förhalning. Att en part vinner på tidsutdräkten innebär inte att det alltid är fråga om förhalning. Ett överklagande av ett beslut särskilt, innebär oftast att målet fördröjs jämfört med hur det skulle ha utvecklats om inget överklagande skett.²¹ Om överklagandet gäller ett beslut av tingsrätten att ogilla en foruminvändning, och svaranden faktiskt är övertygad om att han har rätt, är det svårt att se att han skulle ha förhalat processen, oavsett om han vinner eller förlorar på sin manöver. Detta förändras inte heller om motparten på grund av tidsutdräkten, plötsligt bestämmer sig för att gå med på ett för svaranden förmånligt förlikningsbud. Något ytterligare tycks alltså krävas för att kunna tala om otillbörlig förhalning. Denna ytterligare komponent kan hämtas från den så kallade skuldprincipen. I doktrinen hänvisas ofta till skuldprincipen som den bakomliggande grunden för flertalet regler som tillåter sanktioner mot en part som på något sätt misskött sin processföring.²² Skuldprincipen innebär, som namnet antyder att part ådragit sig skuld genom sin processföring.²³ Detta kan ha skett uppsåtligen och av taktiska skäl, men även genom partens eller hans ombuds vårdslöshet.

Här har jag hittills tagit för givet att förhalning är av ondo och ett missbruk. Skuldprincipen bygger också på ett sådant synsätt och är därför av närmast moralfilosofiskt slag. Principen är ju det som motiverar regler mot förhalning och måste i denna funktion ses som i etisk mening mer grundläggande än de regler som valts för att tillgodose dess krav. Preklusionsregeln i 42 kap 15 § rättegångsbalken härleds ur skuldprincipen, inte tvärtom.

Det är naturligtvis möjligt att anlägga ett annat perspektiv på förhalning och betrakta fenomenet som en fråga om taktik, utan att samtidigt värdera det i moraliska termer. Frågan skiftar då från ”bör förhalning stoppas?” till om en

²¹ Se Lindell, Bengt, Processuell preklusion – av nya omständigheter eller bevis rörande saken, Stockholm (1993) s. 134 ff.

²² Ibid. s. 26f och Jacobsson, a.a. s. 205.

²³ Jacobsson a.a. s. 205.

part genom att försöka påverka tids- och resursanvändningen i en rättegång kan öka sina chanser att vinna densamma. I den fortsatta framställningen har jag inte haft ambitionen att själv anlägga några moraliska perspektiv på förhalning. Det är dock uppenbart att lagstiftaren värderat förhalning som något negativt. I den mån man kan påvisa brister i rättssystemets förmåga att faktiskt motverka förhalning är ett konstaterande av detta inte ett ställningstagande i frågan om förhalning är bra eller dåligt, utan ett ställningstagande om rättssystemets effektivitet, vad gäller att uppnå de mål det är ämnat att uppnå.

2.3 Förekomsten av förhalning

Som jag berörde i inledningen finns mig veterligen ingen empirisk undersökning av förekomsten av förhalning i Sverige och att döma av den utländska, främst anglosaxiska litteratur jag tagit del av, knappast heller i andra länder.²⁴ Det ligger också i sakens natur att det vore svårt att genomföra en sådan studie. Få advokater lär vara villiga att svara jakande på en enkätfråga av typen: ”Brukar du ofta förhala dina processer för att vinna otillbörliga fördelar för din klient?” Vad som finns i bland annat amerikansk och engelsk rättsvetenskaplig forskning är empiriska studier av effekterna av vissa processreformer, som syftat till att korta ner handläggningstider vid domstolar. Vissa av dessa reformer kan sägas ha tagit sikte på ombudens processföring och möjligen förändrat deras processtaktik. Vissa data kan också ge upphov till diskussioner om möjliga taktiska möjligheter. En studie från det amerikanska justitiedepartementet visade att mål tenderar att fördröjas om svaren är en ”non individual”, det vill säga bland annat företag, sjukhus och stater.²⁵ Att dra några exakta slutsatser om förekomsten av otillbörlig förhalning är dock knappast möjligt på grundval av dessa studier. Det finns däremot gott om vad som kan kallas anekdotiska vittnesmål om att fenomenet är mycket utbrett. I praxis är det lätt att hitta mål som tagit uppseendeväckande lång tid, men betydligt svårare att hitta ett klart uttalande om att en part faktiskt har förhalat. I advokatsamfundets disciplinnämnds avgöranden förekommer också en del uttalanden om advokater som orsakat dröjsmål med handläggningen.

2.3.1 Anekdotiska uppgifter om förhalning

Flera praktiker som jag diskuterat mitt uppsatsämne med har vittnat om att förhalning är vanligt förekommande i våra domstolar. Mer tveksamma är

²⁴ jfr Sorenson, Charles W. Jr., “Disclosure under federal rule of civil procedure 26 (a) – ‘Much ado about nothing?’”, 46 HSTLJ 679(1995), s. 697, vari bl. a. påpekas ang. den amerikanska debatten: “While there has been substantial consistency as to the types of discovery abuse that have been claimed in the literature over the years, little empirical research has been done to objectify and quantify discovery abuse.”

²⁵ Heise, Michael, ”Justice delayed?: an empirical analysis of case disposition time”, 50 Case W. Res. L. Rev. 813, s. 843.

åsikterna i frågan om den förhalning som förekommer motiveras av någon mer utvecklad taktik från de processande advokaternas sida.

Att en advokat i illojalt syfte söker förhala en rättegång är, enligt Holger Wiklund säkerligen en sällsynt företeelse.²⁶ Däremot vidgår Wiklund att advokater i åtskilliga fall, utan att någon ond avsikt förelegat — och *i varje fall utan att någon sådan avsikt kunnat styrkas* — gjort sig skyldiga till sådan oskicklighet eller sådant dröjsmål vid utförandet av rättegångsuppdrag att ett onödigt förhalande av rättegången föranletts.²⁷ Förhalning som uppstår på grund av ombudets vårdslöshet kan självklart ha lika ogynnsamma effekter som uppsåtlig förhalning.

I bland annat tidskriften *Advokaten* diskuterades förhalning i tvistemål redan 1985. Advokaten Anders Karlström ondgjorde sig i en debattartikel över avsaknaden av sanktioner avseende förhalning.²⁸ Han fick delvis mothugg av dåvarande lagmannen i Södra Roslags tingsrätt Michael von Koch som bland annat pekade på möjligheten att använda det då ”nya institutet slutföreläggande”, av vilket han också konstaterade att man ännu hade rätt begränsade erfarenheter.²⁹ Ekelöf har skrivit att ”förmodligen är manövrer i förhållningssyfte ganska vanligt förekommande”.³⁰ Heuman skrev nyligen att ”det finns anledning att ställa sig frågan om parter eller deras ombud ofta förorsakar dröjsmål av olika skäl, t.ex. genom att begära upprepade anstånd, genom att lämna inlagor som är ofullständiga och som undviker svaga punkter eller genom att parter och ombud inte är tillräckligt väl pålästa inför en förberedelseförhandling.” Här ska dock påpekas att Heumans artikel behandlar problemen med den långsamma rättsskipningen i stort och inte endast dröjsmål som kan antas bero på förhalning.

Heumans artikel kommenterades av flera svenska praktiker, såväl domare som advokater. Olle Ekstedt skriver att parterna mycket ofta signalerar intresse av att tvistemål får ta sin tid och att ”advokaterna som ombud oftast begär veckor och månader i anstånd med att avge det ena eller det andra yttrandet och att det fortlöpande ställs nya krav, görs nya invändningar, presteras ny bevisning och anförs hinder mot sammanträden och förhandlingar på de tider som domstolen föreslår.”³¹ Ekstedt skriver att sådana åtgärder i allmänhet inte ska tolkas som förhalning, men att även sådant förekommer.³² Advokaten Bertil Södermark söker förklaringen till de långa tvistemålsprocesserna främst i domstolarnas handläggning.³³ Att orsakerna till långsamheten i stor utsträckning finns hos domstolarna, menade även advokaterna Henrik Bielenstein och Hans Forssell, som fick

²⁶ Wiklund, Holger, *God advokatsed*, Stockholm (1973), s. 504.

²⁷ Ibid. Min kursivering.

²⁸ *Advokaten* nr 5 1985.

²⁹ *Advokaten* nr 6 1985.

³⁰ Ekelöf, *Rättegång I*, a.a. s. 156.

³¹ Ekstedt, Olle, ”Långsam rättsskipning”, *JT* 2001/2002, s.183 ff.

³² Ibid. s.183 ff.

³³ Södermark, Bertil, ”Några synpunkter på den långsamma rättsskipningen”, *JT* 2001/2002, s. 193 ff.

medhåll även från domare.³⁴ En kommentar i debatten angav att ”de främsta orsakerna till långrotningen finns hos den enskilde domaren och i domstolens inre organisation”.³⁵

I Bengt Lindells *Processuell preklusion* berörs förhållning på flera ställen. Bland annat i avsnittet ”Kan förberedelsen göras effektivare”.

Mitt intryck är att svenska kommentatorer är relativt försiktiga i sina antydningar om förekomsten av missbruk. I amerikansk litteratur finns betydligt dystrare exempel på missbruk av de amerikanska *discovery*-reglerna.³⁶ För att ta ett ganska mildt exempel skrev domaren John F Grady en artikel i *Notre Dame Law Review*:

“Whether the motive is entirely greed or partially a misguided desire to take every possible step to protect the interest of the client, there is no doubt that the number of 'billable hours' spent on federal litigation is a multiple of what it should be.”³⁷

Den senare kommentaren visar om inte annat att misstron mot advokat kåren i USA är betydligt större än i Sverige. Det finns emellertid även kommentatorer som ansett att farhågorna att missbruk av processer är betydligt överdrivna.³⁸

Möjligen finns en viss skillnad i advokat kulturer, mellan Sverige och USA. Inget tyder dock på att svenska parter är mindre betjänta av att förhålla processer, eller att svenska advokater skulle vara mer samvetsömma än sina amerikanska motsvarigheter.

2.3.2 Exempel från rättspraxis

Som redan påpekats är förekomsten av förhållning mycket svår att bilda sig en uppfattning om genom studier av rättspraxis. Sannolikt beror detta på att flertalet processuella regler som direkt tar sikte på förhållning är beslut som sällan blir föremål för någon ingående prövning i överinstanserna. Tingsrätternas beslut om t.ex. stupstocks föreläggande är sällan särskilt utförliga vad gäller motiveringen. Dessa beslut behöver inte heller direkt gå in på frågan om en parts agerande förklaras av just en önskan att förhålla avgörandet. Rättens bedömning att handläggningen dragit ut på tiden, synes räcka för tillämpning av t.ex. 42 kap 15 § rättegångsbalken. Ett exempel

³⁴ Bielenstein, Henrik & Forssell, Hans, ”Den långsamma rättsskipningens orsaker och skadeverkningar i tvistemål – advokatens kommentar till en debattartikel av professor Lars Heuman”, JT 2000/2001 s. 985f och Brolin, Thore, Rehnström, Åke & Widebäck, Magnus, ”Långsam rättsskipning”, JT 2001/2002 s. 181f.

³⁵ Brolin m. fl., a.a. s. 181.

³⁶ Jfr avsnitt 6.1 nedan.

³⁷ Grady, John F., ”The unsteady triumvirate”, 63 NTDLR 830, (1988), s. 831.

³⁸ T. ex. Sorenson, Charles W, ”Disclosure under Federal rule of civil procedure 26 (a) – ‘Much ado about nothing’”, 46 HSTLJ 67.

härpå är Malmö tingsrätts beslut den 1 november 2002.³⁹ I beslutet, som meddelades sedan förberedelsen pågått i 15 månader, konstaterar rätten att kärandens talan delvis framstod som oklar. Sedan det preciserats vilka delar som ansågs oklara skriver Malmö tingsrätt:

”[Kärandebolaget] har haft flera tillfällen att klargöra och precisera sin talan i dessa delar. Skäl föreligger mot denna bakgrund att utfärda ett så kallat stupstocksföreläggande.”

Exemplet är typiskt i så måtto att tingsrätten inte spekulerar om varför kärandens processföring varit sådan att handläggningen dragit ut på tiden. I påpekandet att kärandebolaget haft flera tillfällen att klargöra och precisera sin talan ligger emellertid ett påstående om viss senfärdighet från partens sida, men det framgår inte om denna berott på ”oberättigad tredska, berättigad taktik, oförlåtlig slöhet” eller endast ”förklarlig önskan att ej göra sig besvär och omkostnader”, för att åter igen citera häradsrättsdomaren Bagge.⁴⁰ Preskriptionsregelns konstruktion kräver inte heller att tingsrätten ger sig in på någon sådan spekulation och det är sannolikt så att domare i dessa sammanhang väljer att inte skriva mer än nödvändigt i en beslutsmotivering. Inte ens vad gäller domar anses domstolen vara skyldiga att uttala sig om mera än som erfordras för att grunda ett domslut.⁴¹ Att därför hitta exempel i praxis som uttryckligen handlar om taktisk förhållning är därför lättare sagt än gjort. Den enda bestämmelse som förutsätter att domstolen uttalar sig om att en part förhalat är straffbestämmelsen i 9 kap 3 § rättegångsbalken. Flera andra bestämmelser *kan* tillämpas på konstaterad förhållning, men förutsätter inte att domstolen spekulerar i partens motiv för sina processhandlingar. Det enda fall jag funnit där talan om ansvar för rättegångsförseelse förts, enligt 9 kap 3 § jag funnit är NJA 1953 s 699. Åtal väcktes mot en sakförare, vilken i ett mål angående skadestånd på begäran av svarandepart – som i målet biträdades av advokat – författat åtskilliga skrifter, vilka han därefter tillställt häradsrätten. I fallet fann häradsrätten det emellertid inte styrkt att sakföraren haft uppsåt att förhålla och överrätterna fann att han inte ens uppträtt som ombud i skadeståndsmålet.⁴²

Om det sålunda är svårt att hitta rättsfall där förhållning konstaterats är det desto lättare att konstruera exempel som visar metoder som, om de är framgångsrika, innebär att en part vinner fördelar genom att på olika sätt förhålla processen. Ett verkligt rättsfall som visar på flera av de förhållningsmetoder som berörs i den fortsatta framställningen är Högsta domstolens mål T 5009-03 som är samma mål som var aktuellt i NJA 1999 s 745. Jag påstår inte att någon av parterna i det målet faktiskt försökte förhålla processen. Det är inte otänkbart att så var fallet; det är lätt att argumentera för att särskilt svaranden skulle vara betjänt av att slippa en

³⁹ Malmö tingsrätts beslut den 1 november 2002 i mål nr T 6740-01.

⁴⁰ SOU 1929:25, s. 11; jfr not 3 ovan.

⁴¹ Ekelöf, Per Olof, m. fl. Rättegång femte häftet, 7 uppl., Uppsala (1998), s. (cit Ekelöf, Rättegång V).

⁴² NJA 1953 s. 699.

dom. Att jag använder fallet här är dock endast för att det är erbjuder så många exempel i en och samma process.

Målet började 30 oktober 1997 då Wald Mode väckte vid Stockholms tingsrätt talan mot Industrifacket med yrkande att tingsrätten skulle fastställa att Industrifacket var skyldigt att ersätta den skada som drabbat Wald Mode till följd av Industrifackets "otillbörliga ingrepp" i bolagets avtalsförhållande med annan.⁴³ Stämning utfärdades 13 november 1997.⁴⁴ Parterna kallades till muntlig förberedelse den 15 januari 1998. Industrifacket invände i januari 1998 att tingsrätten var fel forum.⁴⁵ I beslut 16 februari samma år ogillades Industrifackets avvisningsyrkande, mot vilket anmäldes missnöje tio dagar senare. Tingsrätten fann att beslutet skulle få överklagas särskilt och så skedde den 11 februari. Handläggningen i hovrätten gick relativt fort och i juni 1998 lämnades överklagandet utan bifall. Även detta beslut överklagades emellertid och prövningstillstånd meddelades och i beslut 6 december 1999, det vill säga mer än två år efter stämmingsansökan, avslogs överklagandet. I NJA 1999 s 745 var fråga om denna foruminvändnings prövning i Högsta domstolen. Det egentliga målet hade då knappt börjat.

Ny muntlig förberedelse hölls 23 mars 2000. Protokollet från detta möte skickades till parterna för yttrande 30 mars. 10 april begärde Industrifackets ombud anstånd med yttrandet till en vecka senare, vilket beviljades. Detta yttrande skickades till käranden samma dag det kom in till tingsrätten, alltså 17 april. Samtidigt begärdes slutlig bevisuppgift, båda dessa inlagor begärdes in senast 2 maj. Den 4 maj, var det så kärandens tur att begära anstånd, vilket beviljades till 24 maj. 26 maj hade inte käranden hörts av, varför tingsrätten skickade en påminnelse till kärandeombudet. I ett fax daterat 30 maj kommenterade ombudet bevisuppgiften. Faxet skickades i retur som påminnelse till kärandeombudet två veckor senare, varefter ombudet, 21 juni, ringde till tingsrätten och förklarade att han skulle komma med yttrande och bevisuppgift "så snart som möjligt". Ombudet uppgav även i detta samtal att målet om möjligt kunde avgöras utan huvudförhandling. Ytterligare en vecka senare inkom bevisuppgiften, som omedelbart skickades till svarandeombudet för yttrande. Denne fick en månad på sig, men begärde en vecka efter att denna tid löpt ut anstånd på grund av semester. Denna begäran inkom till tingsrätten 5 juli 2000. Denna gång fick käranden möjlighet att yttra sig i anståndsfrågan, varefter anstånd beviljades till 6 september. En dag innan denna frist löpt ut inkom Industrifackets yttrande och skickades till käranden samma dag. I yttrandet hade Industrifacket nu funnit ytterligare en grund för avvisning, nämligen att något fastställelseintresse inte fanns. För den händelse detta yrkande inte skulle bifallas yrkade Industrifacket vidare att käranden skulle föreläggas att inge ytterligare bevisning i målet. I protokoll 2 september beslutade tingsrätten att lämna avvisningsyrkandet utan bifall, men ansåg att

⁴³ Stockholms tingsrätt mål nr T 1492-97, Aktb. 1-7.

⁴⁴ Ibid. Aktb 8.

⁴⁵ Ibid. Aktb 22.

Industrifacket skulle föreläggas att komplettera yrkandet om edition, eftersom detta yrkande först syntes ”avse bevisning till styrkande av käromålet”(1). Industrifacket återkallade istället editionsyrkandet i en skrivelse som inkom till tingsrätten 25 oktober. Även denna gång hade Industrifacket begärt och beviljats anstånd. Samma dag skickades detta sista yttrande till käranden för eventuella synpunkter och 18 december 2001 kunde tingsrätten boka ombuden till huvudförhandling 27 mars 2001.

Domen meddelades en månad senare, 24 april och överklagades av Käranden som förlorat i tingsrätten. Sedan även hovrättens dom, meddelad 24 november 2003, överklagats kunde tvisten få ett slut i och med Högsta domstolens beslut att inte meddela prövningstillstånd 15 juli 2004. Det hade då gått fem år, sju månader och två veckor sedan Wald Mode ansökt om stämning. Bolaget förlorade i såväl hovrätten som Högsta domstolen.

En sista anmärkning av intresse här är att tingsrätten i sin dom inte ansåg att det fanns skäl att frångå huvudregeln, i 18 kap 1 § rättegångsbalken om att tappande part ska ersätta motparten dennes rättegångskostnader. Däremot sattes Industrifackets kostnadsyrkande ner med 40 %. Mer än 50 000 kronor ansåg inte tingsrätten var skäligt för tillvaratagande av industrifackets rätt i denna tvist som från början rörde en fastställelsetalan om skadeståndsskyldighet där skadan uppskattats till ca 20 000 kronor.⁴⁶

2.4 Önskade effekter av förhalning

Sentensen ”Justice delayed is justice denied” är välkänd i den processrättsliga doktrinen. Den åberopas ofta såväl ur ett partsperspektiv – att parterna har rätt till en snabb rättegång – som ur ett mer allmänt samhälls- eller rättsstatsperspektiv – att rättsstaten och samhället i stort vinner på skyndsamhet i domstolarna. Allt annat lika är det naturligtvis önskvärt att en tvist slits så snabbt som möjligt. Samhällets kostnader i form av löner till domare, parternas egna kostnader och tidsanvändning kostar naturligt nog mer om processen drar ut på tiden. Listan på tänkbara önskade effekter av förhalning och förseningar kan göras lång; bevisning försämrats, skadelidande parter kompenseras inte, och individer avskräcks från att inleda processer.⁴⁷ Uppenbart är dock att det i vart och ett av dessa exempel finns en part som vinner på förseningen. Den som skulle förlorat på att den försvagade bevisningen kunde förebringats, den annars skadeståndsskyldige och den mot vilken ingen process inleds, är alla vinnare och har all anledning att låta motparten förstå att just deras process kommer att ta en väldig tid att avsluta.

⁴⁶ Stockholms tingsrätts dom 2001-04-24, mål nr T 3-1492-97.

⁴⁷ Fenn, Paul och Rickman, Neil, “Delay and settlement in litigation”, 109 *The Economic Journal* 476-491 (1999), s. 476.

Heuman har för svenskt vidkommande, i en debattartikel från 2000, listat några effekter av den långsamma rättsskipningen.⁴⁸ Det mest extrema av dessa exempel går ut på att en part, genom att fördyra processen, skulle kunna tvinga en konkurrent till konkurs.⁴⁹ Heuman ger inga exempel på ett dylikt förfarande och även om det nog går att hitta företag som försatts i konkurs på grund av en dyrbar tvist med en konkurrent är det sannolikt svårt att dessutom konstatera att denna effekt varit direkt åstundad av motparten.

Mer sannolikt än att en part låter processen gå så långt att den leder till hans konkurs är givetvis att en sådan relativt svag part tvingas till en oförmånlig förlikning.⁵⁰ Ibland hör man advokater tala om regeln ”Stäm, skräm och förliks!” En advokat som arbetar efter denna regel kan mycket väl tänkas ge in så mycket material att hans motpart inser att processen inte bara kommer att dra ut på tiden, utan givetvis även bli väldigt kostsam. Denna taktik går alltså ut på att visa processrättsliga muskler och skrämma motståndaren till en förlikning som passar en själv, men som kanske inte alls är motiverad med hänsyn till utsikterna för parterna att få en för den egna sidan fördelaktig dom.

En annan effekt av att förberedelsen förhålls är att bevisningen riskerar att försvagas.⁵¹ En kärke kan ha ett välgrundat anspråk och därtill kanske vittnesbevisning som vid tiden för stämningens ansökan skulle ha räckt till en för käreanden förmånlig dom. Om svaranden i ett sådant mål framgångsrikt lyckas förhålla processen, kan tänkas att vittnen så småningom minns sämre och därför kanske mist sitt värde för käreanden.⁵² Blir långrotningen regel riskerar man att individer avstår från att processa och att de materiella rättsreglerna förlorar sin auktoritet.⁵³ Ett uppenbart offer i alla dessa fall är naturligtvis också, utan att närmare bestämma innebörden av ett sådant begrepp, rättvisan.

2.5 Förhållning som påtryckning

Enligt 42 kap 17 § ska rätten, i dispositiva mål, verka för att parterna förliks. Bestämmelsen motiveras naturligtvis av att en förlikning typiskt sett är ett snabbare och billigare sätt att lösa tvisten. När ingen förlikning, kan emellertid ofta i efterhand parterna och rätten konstatera att förlikningsförsöken snarare gjort att målet fördröjts och fördyrats.

En part som inte har något intresse av att målet alls kommer till ett avslut ges ett utmärkt tillfälle att förhålla i samband med sådana försök från rättens sida eller i förhandlingar mellan parterna. En förlikning är ju i allt väsentligt

⁴⁸ Heuman, ”Den långsamma rättsskipningens orsaker och skadeverkningar i dispositiva tvistemål”, JT 2000/2001, s 724 ff.

⁴⁹ Ibid. s. 725 f.

⁵⁰ Ibid. s. 727 f.

⁵¹ Ibid. s.726, jfr Fenn & Rickman, a.a. s. 476.

⁵² Heuman, Lars, JT 2000/2001 a.a. s 726.

⁵³ Fenn & Rickman, a.a. s. 476.

ett avtal och avtalsfrihet råder. Parten kan ju vara helt klar över att han aldrig skulle kunna vinna målet, men spekulera i att förhandla så länge som möjligt för att vinna tid. Det är inte ovanligt att förlikningsförhandlingar framgångsrikt anges som skäl vid ansökan om anstånd med att inge bevisuppgift eller andra kompletteringar.⁵⁴ Samma sak gäller givetvis andra former av ADR. Kan parten förmå motpart och rätt att medverka till att särskild medling äger rum lär inte mycket hända hos tingsrätten så länge medlingsförsöken pågår. I den ovan nämnda undersökningen från det amerikanska justitiedepartementet kan noteras att förekomsten av ADR, något förvånande, innebar att målet tog längre tid att avsluta.⁵⁵

Förlikningens viktigaste, roll ur en förhållares perspektiv, torde vara att det typiskt sett är önskvärt att nå en sådan, men då på bättre villkor än man skulle fått utan att förhåla och fördyra processen. Förhållaren vill i dessa utpressningsfall sända motparten ett meddelande om att han måhända har rätten på sin sida, men att det kommer att kosta honom så mycket pengar och tid att vinna i domstolen att det är bättre att förlikas här och nu. Viss empirisk forskning visar också att förlikning sker tidigare i fall där parterna kan räkna med höga kostnader för processandet.⁵⁶ Det ligger nära till hands att anta att en part som kan styra över motpartens kostnader genom att demonstrera att dessa kommer att bli högre än motparten räknat med kan tvinga denne till en förlikning.

Förhållningen blir på detta sätt motsägelsefull; man förhålar för att förlikas idag. Vad det egentligen handlar om är naturligtvis en utpressningssituation. Förhållaren hotar motparten med att om han inte förlikas, återkallar sin talan eller på något annat sätt går med på förhållarens krav, så kommer förhållaren att se till att det kostar. Förhållningen är självklart inte mer än ett medel för ett annat mål.

Vilken som helst av de situationer som behandlas i kapitel 4 kan därmed tjäna som påtryckningsmedel, men framförallt som en signal om att förhållaren inte tänker stanna vid en förhållande åtgärd, utan kommer att utnyttja alla möjligheter att fördröja en eventuell dom. Ett nytt åberopande som inte prekluderas, kan vara just det som får motparten att ge upp sitt krav och välja förlikning, ställd inför en process som i och med det nya åberopandet framstår som svårbedömd och osäker.⁵⁷ Om utpressningen kommer att lyckas beror naturligtvis på en mängd andra faktorer än enbart domstolens agerande, som ju varit i fokus ovan. Förhållarens trovärdighet är en sådan faktor. Om motparten är den som har processuella muskler att driva en dyr och långvarig process eller har råd att vänta på t.ex. en tvistig betalning, medan förhållaren inte har ekonomi för att backa upp sitt hot, kan motparten rycka på axlarna åt utpressningsförsöket. Beroende på vad som är

⁵⁴ Lindell s. 215.

⁵⁵ 50 Case W. Res. L. Rev 813, s. 846, där även not 124.

⁵⁶ Fenn & Rickman, a.a. s. 489.

⁵⁷ Lindell, a.a. s. 212.

förhållarens bakomliggande syfte, är en annan betydande faktor i vilken utsträckning motparten kan åstadkomma samma effekt med andra medel.

Som i alla förlikningsförhandlingar är parternas intressen, snarare än deras rättigheter avgörande. Om förhållande part är ett försäkringsbolag som vill undvika ett besvärande prejudikat, men motparten samtidigt processar mot ett annat försäkringsbolag om samma fråga och den processen kan förväntas leda till ett lika besvärande prejudikat, kan det förhållande bolaget tänkas förlora i trovärdighet. Likaså kan det tänkas att det finns negativa effekter även för den förhållande parten, med en utdragen tvist. Sådana kommer naturligtvis denne att tona ned, men får motparten kännedom om dem kan han måhända framgångsrikt syna bluffen.

Tillämpningen av de nedan berörda reglerna i rättegångsbalken kan påverka möjligheten att parterna förlikas. Lindell berör ett svårt problem för domare som överväger att använda sig av stupstocksföreläggande enligt 42 kap 15 §. Huruvida ett sådant föreläggande meddelas eller ej kan påverka parterna så att en förlikning underlättas, men även så att den försvåras. Den som drabbats av föreläggandet kan inse att han hamnat i ett så svårt läge att han väljer förlikning, men han får å andra sidan ett trängre förhandlingsutrymme, vilket kan tänkas motverka hans förlikningsvillighet. Lindell menar att hänsyn till pågående förlikningsförhandlingar, åtminstone inte enbart, varken kan eller får tas.⁵⁸

⁵⁸ Lindell, a.a. s. 213.

3 Statens ansvar enligt Europakonventionen

I artikel 6 i Europakonventionen för de mänskliga rättigheterna garanteras rätten till en rättvis rättegång. Denna rätt innebär att vissa processuella minimigarantier och minimirättigheter ska gälla i en rättegång. Sedan avgörandet i *Kudla mot Polen* i oktober 2000 gäller även att staten har ett ansvar enligt artikel 13 att se till att det i staten finns ett effektivt rättsmedel för den som anser att hans rätt enligt artikel 6 (1) kränkts.

3.1 Rätten till en skyndsam rättegång

Enligt artikel 6. ska var och en, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid. Det kan tyckas självklart, men förtjänar att påpekas här att adressat för bestämmelsen i artikel 6, liksom konventionsartiklarna i övrigt, är konventionsstaterna. Det är alltså staten som ska garantera en rättvis och skyndsam rättegång. Statens skyldighet svarar mot den rättighet som personer har enligt artikelns ordalydelse. Staten har en skyldighet att organisera sitt rättssystem på ett sådant sätt att dess domstolar kan efterkomma kravet på en rättegång inom skälig tid, enligt artikel 6.⁵⁹ En part har ingen skyldighet, åtminstone inte grundad direkt på artikel 6, att medverka till en rättegångs skyndsamhet, däremot kan han få tolerera att rättegången drar ut på tiden om han själv orsakat tidsutdräkten.

Det ligger naturligtvis även i statens eget intresse att rättskipningen, allmänt sett, är snabb. Skyndsam rättsskipning torde öka allmänhetens förtroende för domstolarna och statens monopol på rättsskipning.⁶⁰ Det ligger också i sakens natur att staten för att efterleva kravet i Europakonventionen och för att förverkliga målet om en skyndsam rättsskipning även försöker förhindra förhållning från parternas sida.

Bestämmelsen om rätt till rättegång inom skälig tid återfinns i artikelns första stycke som gäller i såväl tvistemål som brottmål. Andra och tredje stycket uppställer vissa ytterligare krav i brottmål. Vissa processuella minimigarantier i brottmål finns även i artikel 5 om rätt till frihet och säkerhet. Även artikel 5 innehåller såtillvida ett krav på domstolsprövning av frihetsberövanden inom skälig tid. I konventionens engelska och franska

⁵⁹ *Süßmann v. Germany*, dom 16 september 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV, § 55.

⁶⁰ Jfr t. ex. Europarådets ministerkommitté, Resolution DH (97) 336, 11 July 1997 "Length of civil proceedings in Italy: supplementary measures of a general character", vari bland annat sägs att "excessive delays in the administration of justice constitute an important danger, in particular for the respect of the rule of law".

versioner återfinns begreppen ”within a reasonable time” respektive ”dans un délai raisonnable” i både artikel 5 och artikel 6.

För att kunna avgöra om skyndsamhetskravet är uppfyllt måste man emellertid göra viss skillnad mellan olika situationer och även tillämpningen av de båda artiklarna varierar beroende på vilken typ av mål det är fråga om. Givetvis är det mer angeläget att snabbt pröva frågan om ett frihetsberövande än det är att snabbt få en dom i ett tvistemål.⁶¹ I det förra fallet handlar det om att snabbt få ett oriktigt frihetsberövande att upphöra. I det senare är svårt argumentera för att samma principiella vikt ska läggas vid t.ex. att få den osäkerhet som en part upplever om sin egen ekonomiska eller i övrigt civilrättsliga position, innan dom meddelats i målet.⁶² I Europadomstolens praxis har skäligheten av den tid en rättegång pågått (reasonableness of the length of the proceedings), varierat kraftigt beroende på vilket slags mål det varit fråga om. Oavsett måltyp hänvisar Europadomstolen i mål om rättegång inom skälig tid till några omständigheter i vars ljus frågan om tidsåtgången ska prövas. Dessa är i tur och ordning omständigheterna i målet och Europadomstolens praxis, särskilt målets komplexitet och klagandens respektive myndigheternas uppträdande. Vad gäller myndigheternas uppträdande ska särskilt beaktas vad som står på spel för klaganden.⁶³

I *Kudla mot Polen*, där Kudla åtminstone under en del av processen var frihetsberövad, fann Europadomstolen att artikel 6 (1) kränkts efter en försening på lite drygt ett år. I civilmål kan däremot vara fråga om 9 - 10 års handläggning,⁶⁴ även om Europadomstolen i ett erkänt komplext fall särskilt pekade på de nationella domstolarnas inaktivitet i två perioder om 17 respektive 13 månader.⁶⁵ I ett vårdnadsfall fann Europadomstolen att en handläggningstid på ca 17 månader, varav ca 6 månader berott på att den finska domstolen inhämtat expertvittnesmål inte var oskäligt långt.⁶⁶ I ett annat fall var fråga om dels ett två år långt skilsmässomål som befanns inte vara oskäligt långt, medan det summariska vårdnadsfall som avgjordes parallellt, med en försening på 14 månader, ansågs oskäligt långt.⁶⁷ I det

⁶¹ *Haase mot Tyskland*, Decisions and reports 11 (1978), s. 78 (92).

⁶² van Dijk, Pieter, van Hoof, Godefridus Josephus Henricus, *Theory and Practise of the European Convention of Human Rights*, 3 uppl., Haag (1998), s. 442.

⁶³ I *McMullen mot Irland* uttrycker domstolen detta med följande stycke: “The Court reiterates that the reasonableness of the length of proceedings must be assessed in the light of the circumstances of the case and having regard to the criteria laid down in the Court’s case-law, in particular the complexity of the case, the conduct of the applicant and of the relevant authorities, and the importance of what is at stake for the applicant in the litigation.” *McMullen mot Irland*, dom 29 juli 2004, appl. nr: 42297/98, §, jfr *Comingersoll mot Portugal* [GC], nr: 35382/97, § 19, ECHR 2000-IV och *Horvat mot Kroatien*, nr: 51585/99, § 52, ECHR 2001-VIII).

⁶⁴ *Duclos mot Frankrike*, dom 26 november 1996, appl nr: 20940/92, 20941/92 och 20942/92, § 65 och *Allenet de Ribemont mot Frankrike*, dom 10 februari 1995, appl nr 15175/89, Serie A 308, § 57.

⁶⁵ *Academy trading m. fl. mot Grekland*, dom 4 april 2000, appl. Nr: 30342/96, § 52.

⁶⁶ *Hokkanen mot Finland*, dom 23 september 1994, appl nr 19823/92, Serie A 299-A, § 72.

⁶⁷ *Boca mot Belgien*, dom 15 november 2002, appl. nr 50615/99 § 27 och 29.

senare ansågs målet inte vara särskilt komplext, däremot att mycket stod på spel för de inblandade barnen och deras vårdnadshavare. Förseningen berodde på appellationsdomstolens målbalanser och staten förmådde inte ge någon rimlig förklaring till förseningen.⁶⁸

Ett konstaterat mycket komplext mål kan dra ut på tiden så länge att kravet i artikel 6 (1) inte längre kan anses tillgodosett. Nio år, sju månader och tio dagar ansågs i ett grekiskt skadeståndsmål vara alltför lång tid, oaktat att Europadomstolen konstaterade att det otvivelaktigt var komplext (undoubtedly complex).⁶⁹ Å andra sidan fann Europadomstolen inte något som tydde på att klaganden bidragit till tidsutdräkten.⁷⁰

Kravet i artikel 6 (1) alltså är riktat mot staten, men parternas uppträdande kan vara relevant för bedömningen av om staten i ett visst fall levtt upp till artikelns krav på rättegång inom skälig tid. I *McMullen mot Storbritannien* var handläggningstiden totalt ca 16 år. I *Kudla*, visserligen ett brottmål, konstaterades att klagandens medåtalade bidragit till en del av förseningarna, men att detta inte förklarade hela tidsutdräkten.⁷¹

Staten kan välja att, i sin processlagstiftning, i vissa fall kräva av parterna att de tar initiativ till processens fortgång. En sådan princip befriar inte staten från dess ansvar för att tillgodose kravet på en rättegång inom skälig tid.⁷² Om staten låter processen fortsätta längre än den skäliga tid som föreskrivs i artikel 6 (1), utan att göra något för att påskynda den, är staten ansvarig för den resulterande tidsutdräkten.⁷³ En part har i detta perspektiv rätt att använda sig av alla relevanta processuella medel som står dem till buds, men bör göra det skyndsamt (with diligence).⁷⁴ Om deras egen processföring leder till förseningar måste de också själva tolerera detta.⁷⁵

I *McMullen* konstaterade Europadomstolen beträffande klagandens eget uppträdande att denne inte inkommit med för ett överklagande nödvändiga dokument förrän två år efter att han formellt överklagat. Trots att han påstod sig ha berättigade skäl för detta, i form av en annan rättslig prövning, ansökte han aldrig om en vilandeförklaring i avvaktan på att det andra förfarandet skulle avslutas. Istället bekräftade han att de nödvändiga dokumenten varit färdiga innan den parallella prövningen avslutats.

Europadomstolen konstaterade vidare att klaganden:

⁶⁸ *Boca*, § 28.

⁶⁹ *Academy trading m.fl.*, § 51, den totala handläggningstiden var i verkligheten tre år och tio månader längre, men Europadomstolen var förhindrad att pröva tiden innan Grekland accepterat individens klagorätt i Europadomstolen.

⁷⁰ *Academy trading m.fl.*, § 51.

⁷¹ *Kudla* § 130.

⁷² *McMullen*, a.a. § 38 och *Mitchell och Holloway mot Storbritannien*, dom 17 december 2002, appl. nr.: 44808/98, § 56.

⁷³ *McMullen*, a.a. § 38 och *Price och Lowe mot Storbritannien*, dom , 29 juli 2003, appl. nr.: 43185/98 och 43186/98, § 23.

⁷⁴ *Deumeland mot Tyskland*, dom 29 maj 1986, appl. nr.: 9384/81, § 80.

⁷⁵ *Joanna Malicka-Wąsowska v. Poland*, beslut 5 April 2001, appl. nr 41413/98,

”made extensive use of the procedural opportunities open to him in the proceedings: he, inter alia, made three applications for discovery [in three years]; he applied to strike out [his opponent’s] defence; he applied for leave to amend his appeal [...]; and he requested that his appeal be heard by a differently constituted Supreme Court. In addition, the [...] delay in the proceedings [the last five years were] entirely attributable to the applicant who has, to date, failed to pay the costs established on taxation as due”.⁷⁶

Europadomstolens sammanfattning av McMullens processföring är ett väl så gott exempel på hur en förhalande part kan tänkas bete sig. Icke desto mindre återstod flera tidsperioder som de irländska domstolarna inte lyckats förklara och artikel 6 (1) ansågs kränkt.

“[A] number of specific and lengthy delays in the proceedings are attributable to the domestic authorities: a period of more than one year between the last day of the High Court hearings and the delivery of its judgment [...]; a period of almost two years between the applicant’s confirmation that all appeal documents had been filed and the first hearing date for the appeal [...]; and a period of six months for the Supreme Court to re-constitute and fix a hearing date for the relevant appeal [...]. No explanation for these specific delays has been offered by the Government.

Det indirekta kravet att parter själva ska ansvara för tidsutdräkt de orsakar utsläcker alltså inte statens ansvar för övrig tid i handläggningen, ens i ett fall som *McMullen* där det nog kan ifrågasättas om inte klaganden åtminstone visat en hel del försumlighet, om än inte taktiskt förhållat. Hur förhåller det sig då med förseningar som orsakats av motparten? Av Europadomstolens praxis framgår att artikel 6 (1) innebär att staten har ett ansvar för att ordna sina rättegångsförfaranden så att obstruktion från ena partens sida inte drabbar hans motpart i sådan utsträckning att den acceptabla tidsutdräkten överskrids. I ett avgörande tog Europadomstolen således hänsyn till att en domare i ett civilmål i *San Marino* inte hade möjlighet att vidta åtgärder när parterna var inaktiva.⁷⁷

Det tydligaste uttalandet i denna riktning jag funnit är emellertid *Zwierzynski mot Polen*.⁷⁸ *Zwierzynskis* historia är minst sagt Kafkaartad. Bakgrunden i målet var att *Zwierzynskis* far hade fått en egendom i Polen exproprierad 1948. Fadern hade förgäves ansökt om att få expropriationsbeslutet upphävt 1980. Sedan modern gjort en förnyad ansökan i augusti 1990 beslutade den polske ”minister of economic affairs” att ogiltigförklara beslutet. En lokal polismyndighet som vid denna tid var inhyst i lokalerna överklagade till en appellationsdomstol, som i december

⁷⁶ *McMullen*, a.a. § 38 och *Price och Lowe*, a.a. § 36.

⁷⁷ *Tierce mot. San Marino*, dom 17 juni 2003, appl nr: 69700/01, § 31.

⁷⁸ *Zwierzynski mot Polen*, dom 19 juni 2001, appl. Nr: 34049/96

1991 återförvisade frågan till ministern. Denne fattade ett nytt beslut om ogiltigförklaring i juli 1992. Polismyndigheten överklagade igen, men appellationsdomstolen upprätthöll denna gång beslutet i november 1993. I juni 1994 beslutade tingsrätten i Olsztyn att klaganden Zwierzynski och dennes syster hade arvsrätt till fastigheten och i september samma år registrerades de som ägare.

Redan i september 1992 hade emellertid finansdepartementet och en distriktstjänsteman i Lomza, som agerade för polismyndighetens räkning, stämt Zwierzynski i tingsrätten, med yrkande att staten vunnit rätten till fastigheten genom besittningen sedan 1948. Tingsrätten vilandeförklarade denna process i november 1992 på ansökan av den distriktstjänstemannen, med hänvisning till att högsta förvaltningsdomstolen då prövade frågan huruvida beslutet att ogiltigförklara 1952 års expropriationsbeslut påverkade möjligheten att genom besittning vinna äganderätten till en fastighet.

Den 18 januari 1995 återupptogs förhandlingarna, återigen på ansökan av den lokale tjänstemannen. I oktober 1995 beviljades finansdepartementets yrkande och staten ansågs ha haft fastigheten i sin besittning i god tro i tillräckligt lång tid (20 år) för att vinna äganderätten. Detta beslut upprätthölls av hovrätten i februari 1996. Justitieministeriet överklagade emellertid för Zwierzynskis räkning till Högsta domstolen.

Högsta domstolens beslut kom i oktober 1996 och frågan om statens äganderätt genom besittning återförvisades till tingsrätten. Högsta domstolens hade funnit att ett beslut att ogiltigförklara en expropriation innebär att den till vars fördel beslutet fattats vunnit äganderätten med retroaktiv verkan. Ingen annan ansågs kunna vinna äganderätt genom sin besittning under den tid expropriationen gällt. Tingsrätten skulle alltså nu pröva frågan om äganderätten utifrån denna bedömning. Man kunde tro att det nu vore ett enkelt fall, men i februari lyckades staten genom distriktstjänstemannen, som fortfarande agerade på polismyndighetens vägnar, ännu en gång förmå tingsrätten att vilandeförklara målet. Den här gången för att distriktet förmått justitieministern att överklaga beslutet från juni 1994 om att Zwierzynski och hans syster var de rätta arvingarna efter deras föräldrar. I avvaktan på detta avgörande registrerades staten som ägare till fastigheten, om än med en notering att äganderätten var omtvistad.

Vilandeförklaringen skedde i juni 1997 och i september återförvisades det gamla målet från 1994 till tingsrätten, sedan Högsta Domstolen funnit att det förra beslutet fattats på grundval av felaktig rättstillämpning och att den första frågan som måste prövas i arvsålet var om Zwierzynskis föräldrar varit rätt ägare till fastigheten. Att överklagandet skett för sent fann Högsta domstolen inte hindrade att den prövade detsamma eftersom fastighetsfrågor krävde särskilda hänsyn. Tingsrätten i Olsztyn fann emellertid igen, i juli 1998, att Zwierzynski och hans syster var ägare till varsin halva av fastigheten, ett i sak identiskt avgörande som det från 1994. Zwierzynski ansökte om att fastighetsregistret skulle ändras i enlighet med tingsrättens nya avgörande, bara för att finna att tingsrätten nu krävde bevis för att

noteringen i registret var felaktig. Hans ansökan avvisades i februari 1999, sedan Zwierzynski förgäves klagat hos Kammarrätten. Det vilande målet om statens äganderätt genom besittning återupptogs i september 1998.

I december 1998 informerades Zwierzynski om att arvingarna till S, av vilken Zwierzynskis far köpt fastigheten 1945, nu ifrågasatte köpet. S arvingar hade blivit informerade om sin möjlighet till detta av den lokala polismyndighetens juridiske rådgivare. Tingsrätten vilandeförklarade ånyo det pågående målet om äganderätten till fastigheten. Under våren 1999 hölls fyra förhandlingar, varefter ansökan från S arvingar avvisades. Detta beslut överklagades men upprätthölls av hovrätten i oktober 1999. I december samma år överklagade S arvingar till Högsta Domstolen som fann att tingsrätten missat en rättsfråga och återförvisade målet till tingsrätten.

När Zwierzynskis fall prövades i Europadomstolen var hans mål, som påbörjats i september 1992, fortfarande inte avgjort i tingsrätten i Olsztyn. Europadomstolen konstaterade i sina domskäl först att varken målets komplexitet eller Zwierzynskis agerande kunde motivera den långa handläggningstiden. Polska staten argumenterade för att handläggningstiden berodde främst på de tre, i sig berättigade, vilandeförklaringarna och att domstolarna i själva verket agerat snabbt. Europadomstolen konstaterade att:

[The] repeated stays of proceedings were the main cause of the delay complained of. It cannot, however, disregard the general context of the case, particularly the conduct throughout the proceedings under consideration of the regional police authority, which did everything it could to delay the restitution of the property [...]. Although there may be objective factors which would justify a stay of proceedings, the proceedings instituted directly by the police authority or at its instigation in the instant case [...] were intended solely to put off the moment when the property would be restored to the applicant.

1. The Court attaches particular importance to the principle enunciated in its case-law that it is for the Contracting States to organise their legal systems in such a way that their courts can guarantee to everyone the right to a final decision within a reasonable time in the determination of his civil rights and obligations [...].

2. Consequently, having regard to all the circumstances of the case, particularly the State's conduct, the Court considers that the length of the proceedings complained of exceeded what was reasonable.

There has therefore been a violation of Article 6 § 1 of the Convention.⁷⁹

Europadomstolen fäste alltså stor vikt vid polismyndighetens agerande som motpart. Det kan emellertid ifrågasättas i vilken utsträckning samma bedömning skulle gjorts om inte motparten varit just en statlig myndighet. Inget i Europadomstolens domskäl antyder egentligen det, snarare betonas

⁷⁹ *Zwierzynski*, a.a. § 54 -56.

vikten av att domstolarna, oavsett hur motparten betett sig, kan garantera till envar ett avgörande inom skälig tid.

Kurt Nielsen mot Danmark kan sägas bekräfta detta synsätt.⁸⁰ Målet rörde ersättningsanspråk som Nielsen hade mot tre försäkringsbolag efter en bilolycka. Klagomålet gällde oskäligt lång handläggningstid särskilt i retten i Skanderborg. Niensens processande hade pågått i åtta år och sex månader när Vestre Landsret i september 1996 avgjorde målet. Bland annat hade fyra frågor, på parternas begäran ställts till Arbejdsskadestyrelsen. Den danska staten argumenterade för att såväl svarandebolagen, som Nielsen själv hade bidragit till den utdragna handläggningen och att det hela hade gått mycket fort om bara parterna hade medverkat till en effektivare process. Europadomstolen konstaterade om Niensens egen processföring, att:

“As to the applicant’s conduct, the Court does not find it established that a division of the case in order to decide the liability question separately would have had any major impact on the total length of the proceedings. Even if it might have been possible for the applicant to limit the number of requests to [Arbejdsskadestyrelsen] and to respond more speedily to requests for particulars, this certainly cannot justify the total duration of the proceedings.”⁸¹

Domstolen övergick sedan till att behandla statens egna myndigheters uppträdande och konstaterade att den danska staten inte bara var ansvarig för hur domstolarna uppträtt, utan även för hur Arbejdsskadestyrelsen skött de förfrågningar den haft att besvara. Europadomstolen synes ha accepterat statens uppfattning att förseningar delvis berott på svarandebolagens processföring, men att detta inte i sig leder till att staten inte kan hållas ansvarig för förseningarna.

”[T]he fact that delays to some extent were caused by the conduct of the defendants in the proceedings does not in itself lead to the finding that these delays cannot be attributed to the State. Even in legal systems applying the principle that the procedural initiative lies with the parties, the latter’s attitude does not absolve the courts from the obligation to ensure the expeditious trial required by Article 6 § 1.”⁸²

Europadomstolen fortsatte med att konstatera att även om de fyra förfrågningarna till Arbejdsskadestyrelsen var onödiga, dessa hade skett med godkännande av retten i Skanderborg och i ett fall, sedan Nielsen överklagat beslutet att vilandeförklara målet i Skanderborg, även av Vestre landsrett.⁸³ Europadomstolen fann att den danska staten inte kunnat lämna någon rimlig förklaring till varför målet inte fortskridit under fyra olika,

⁸⁰ *Nielsen mot Danmark*, dom 15 februari 2000, appl. Nr: 33488/96.

⁸¹ *Ibid.* § 24.

⁸² *Ibid.* § 25.

⁸³ *Ibid.* § 25.

däribland tiden för den sista förfrågningen till Arbejdsskadestyrelsen, på svarandens begäran och som överklagats av Nielsen.

Inte heller i *Nielsen* går Europadomstolen så långt att de uttryckligen påstår att svarandeparten hade förhalat. Däremot är det mycket klart uttryckt att staten bär ansvar även för överdrivet långa handläggningstider som uppstått på grund av en motparts processföring, om än inte för en klagandes, i Europadomstolen, egen processföring.

Vad gäller den överklagade vilandeförklaringen i samband med att retten i Skanderborg en fjärde gång vände sig till Arbejdsskadestyrelsen kan man fråga sig hur bedömningen skulle blivit om Vestre landsrett istället för att upprätthålla rettens i Skanderborg beslut hade bifallit Niensens överklagande. Hade detta varit tillräckligt? Redan när Vestre landsrett avgjorde frågan hade processen varit vilandeförklarad från den 8 april 1992 till den 1 oktober 1992, då Vestre landsrett fattade sitt beslut. Om försäkringsbolaget velat förhålla hade det ju redan detta datum vunnit ett halvår. Ett rimligt antagande är väl att denna fråga i sig skulle ha fått bedömas utifrån de vanliga principerna om frågans komplexitet, parternas och myndigheternas uppträdande och vad som stått på spel. Jag avstår här från att spekulera i hur en sådan bedömning skulle ha utfallit i Europadomstolen.

3.2 Artikel 13 och Kudla-domen

Inte bara artikel 6 är relevant för frågan om statens ansvar för att garantera människor rättegång inom skälig tid. Mellan 1987 och 1999 fann Europadomstolen att Italien ensamt kränkt artikel 6 (1) i 65 olika domar.⁸⁴ Artikel 6 (1) ansågs i dessa avgöranden som *lex specialis* till artikel 13.⁸⁵ Artikel 13 garanterar var och en, vars konventionsrättigheter kränkts, tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen utförts av någon i offentlig ställning. Om den kränkta rättigheten samtidigt är en civil rättighet som omfattas av kravet på rättvis rättegång inom skälig tid enligt artikel 6 (1) uppstår en särskild situation. Konventionen kräver då att människor har tillgång till rättsmedel enligt både artikel 13 och artikel 6 (1). I sådana fall har domstolen valt att endast tillämpa artikel 6 (1) som är den striktare av dessa två regler.⁸⁶ Något annorlunda förhåller det sig om den kränkta rättigheten är just rätten till rättegång inom skälig tid. I så fall ger artikel 13 enligt sin ordalydelse vid handen att en klagande ska ha tillgång till ett annat effektivt rättsmedel för att kunna hävda rätten till en skyndsamt rättegång. Det ligger i sakens natur att detta rättsmedel måste vara en annan domstol, vilket annars inte anses gälla enligt artikel 13.⁸⁷

⁸⁴ *Di Mauro mot Italien*, dom 28 juli 1999, appl. nr 34256/96, § 24.

⁸⁵ *Kudla* a.a. § 146.

⁸⁶ Se t. ex. *Sporrong och Lönnroth mot Sverige*, dom 23 september 1982, appl. nr: 7151/75 och 7152/75, § 88.

⁸⁷ Danelius, "Finns det ett botemedel mot långsam rättsskipning?", SvJT 2, 2001, s. 179.

Innan *Kudla* ansåg emellertid Europadomstolen att påstådda kränkningar av artikel 13 inte behövde undersökas, om Europadomstolen redan funnit att artikel 6 (1) kränkts.⁸⁸ I *Kudla* frångick man denna praxis och uttalade:

“In the Court's view, the time has come to review its case-law in the light of the continuing accumulation of applications before it in which the only, or principal, allegation is that of a failure to ensure a hearing within a reasonable time in breach of Article 6 § 1.

The growing frequency with which violations in this regard are being found has recently led the Court to draw attention to “the important danger” that exists for the rule of law within national legal orders when ‘excessive delays in the administration of justice’ occur “in respect of which litigants have no domestic remedy’.”⁸⁹

Mot denna bakgrund fann domstolen att det nu var tid att erkänna behovet att pröva ett klagomål under artikel 13 separat, även om man redan funnit en kränkning av artikel 6 (1).⁹⁰ Den korrekta tolkningen av artikel 13 är alltså, efter *Kudla*, att bestämmelsen garanterar ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet med avseende på ett påstått brott mot kravet i artikel 6 (1) på att ett mål ska avgöras inom skälig tid.⁹¹

Det anges inte i domen hur ett sådant rättsmedel ska vara beskaffat. Den frågan har lämnats till konventionsstaterna själva.⁹² Utgången i själva målet är inte ett godtagbart remedium, åtminstone inte i tvistemål mot en långsam handläggning, då båda parter måste behandlas lika i ett sådant mål.⁹³

Danelius skissar på några tänkbara alternativ som för svensk rätt skulle kunna utgöra ett sådant rättsmedel som krävs efter *Kudla*. Ett alternativ är en ansökan till en högre domstol att förelägga den lägre domstolen att slutföra handläggningen inom viss tid. Ett möjligt problem med en sådan ordning är, ur Europarättsligt perspektiv, att det kan ifrågasättas om ett redan begånget brott mot artikel 6 (1) kan anses botat genom att en högre domstol anvisar en lägre domstol hur den ska förfara, även om målet påskyndas efter den högre domstolens föreläggande.⁹⁴ Skadestånd till en part som lidit skada av en långsam handläggning kunde möjligen vara ett alternativ, men är idag inte möjligt i svensk rätt.⁹⁵ Danelius pekar även på möjligheten att överklaga beslut särskilt, enligt 49 kap 7 § rättegångsbalken, som ett embryo till ett rättsmedel mot långsam handläggning. Det kan nog vara relevant för en bedömning av svenska förhållanden, men kravet i

⁸⁸ *Pizzetti mot Italien*, dom 26 februari 1993, Series A no. 257-C, *Giuseppe Tripodi mot Italien*, dom 25 januari 2000, appl. nr: 40946/98 och *Bouilly mot Frankrike*, dom 7 december 1999, appl. Nr: 38952/97.

⁸⁹ *Kudla* a.a. § 148.

⁹⁰ *Ibid.* § 149.

⁹¹ *Ibid.* § 156.

⁹² Danelius, a.a. s 182.

⁹³ *Ibid.*

⁹⁴ *Ibid.*

⁹⁵ *Ibid.*, s 183.

artikel 13 gäller en långsam handläggning i allmänhet, medan 49 kap 7 § rättegångsbalken endast är tillämplig på särskilda beslut.⁹⁶

⁹⁶ Ibid., se även, angående 49 kap 7 § RB, avsnitt 4.2 nedan.

4 Medel mot förhalning

I föregående avsnitt konstaterades att staten har ett ansvar för att ordna rättegångsförfarandet så att obstruktion från ena partens sida inte drabbar hans motpart i sådan utsträckning att dennes rätt till rättegång inom skälig tid, enligt artikel 6 (1) kränks. I detta avsnitt behandlar jag de regler i svensk processrätt som står till buds för motparter och domare som vill motverka förhalning i rättegång. Två olika typer av regler kan sägas motverka förhalning. Å ena sidan regler som syftar till att motverka förhalning, men som inte innebär att en förhalande part drabbas av någon omedelbar sanktion, å andra sidan regler som tillåter sanktioner av något slag mot en part som förhalat processen, antingen genom domstolens egen officialprövning eller sedan motparten reagerat mot att förhalning förekommit. Sanktioner ska här förstås i en vid mening och innefattande regler om rättegångskostnad, advokatsamfundets disciplinförfarande, samt stupstocks föreläggande enligt 42 kap 15 §. Rätten att överklaga beslut enligt 49 kap 7 §, ger motparten viss möjlighet att åtminstone lindra effekterna av vissa former av förhalning. Givetvis är denna andra regeltyp i en mening preventiv. Även hotet om en sanktion är i en mening preventivt då det kan antas avskräcka en part från förhållningsförsök, jag skiljer här mellan regler som åtminstone kan vara reparativa. Som kommer att visas är dessa satta på undantag i rättegångsbalken, som helt fokuserar på prevention av förhalning i den mån problemet alls kan spåras i rättegångsbalkens regler.

En skillnad mellan de två grupperna är att endast de sanktionerade reglerna direkt tar sikte på förhalning och annat missbruk, medan de preventiva reglerna snarare tar sikte på typiska förhållningssituationer, men de kan också ses som regler som i allmänhet syftar till att påskynda processen. Flera av dessa regler behandlas här relativt översiktligt. Det finns också fler regler som syftar till att påskynda processen än de jag tagit upp här och jag har gjort ett urval för att täcka in dem som är mest relevanta för denna uppsats.

Uppsatsen skulle kunna svälla till ohanterliga proportioner om alla dessa regler skulle avhandlas. I det följande diskuteras därför särskilt de regler som innefattar en sanktion mot en förhalande part. I avsnitt 4.1 behandlas några regler i rättegångsbalken som, utan att i sig innehålla någon sanktion, kan kopplas till de sanktionsregler som behandlas i avsnitt 4.2 - 4.5 om sanktioner nedan, men även en del regler som här omnämns för att de i någon mån motsvarar de regler i amerikansk rätt som behandlas i avsnitt 6. En jämförelse mellan dessa två rättssystem blir även mer rättvisande om även regler som endast indirekt syftar till att reducera möjligheten att förhålla omnämns, särskilt om min tes att den svenska lagstiftaren valt att satsa mer på sådana regler än på att bestraffa redan inträffad förhalning. Sådana jämförelser görs dels i avsnitt 6, dels i det avslutande avsnitt 7. I 4.6 behandlas advokaters ansvar och i avsnitt 4.7 behandlas förhalning som utpressning för en förmånlig förlikning. Bestämmelsen i 42 kap 17 § om förlikning kunde ju med fördel ha behandlats i avsnitt 4.1, i det att dess

syfte är att åstadkomma en snabb lösning av en tvist, men inte innefattar någon sanktion. Jag har emellertid valt att föra den till ett eget avsnitt där jag också behandlar förhållning som utpressning i syfte att åstadkomma en bättre förlikning.

4.1 Processuella regler utan direkta sanktioner

Jag har redan tidigare nämnt att snart sagt varje möjlig processhandling kan användas i förhållningssyfte och att de möjliga metoderna för att förhålla en rättegång därmed är snart sagt oändliga. Flera regler i rättegångsbalken kan dock sägas begränsa dessa möjligheter utan att därför vara direkt kopplade till förhållning eller processmissbruk. Reglerna i 13 kapitlet syftar givetvis bland annat till att skapa en skyndsam process och utan t.ex. förbudet mot ändring av talan i 13 kap 3 § rättegångsbalken, skulle de möjliga förhållningsmetoderna vara fler än som nu är fallet. Av 17 kap 11 § 2 stycket rättegångsbalken framgår att en dom äger rättskraft i vad den innefattar en prövning av en fordran som åberopats till kvittning, åtminstone om fordringen, helt eller delvis, prövats i rättegången.⁹⁷ I en mening motverkar denna regel förhållning i den utsträckning en part annars kunde ha åberopat samma fordran trots att det till exempel, redan hade konstaterats att han fått betalt.

4.1.1 Några regler om förberedelsens framdrivande

Regler om förberedelsen i tvistemål finns i 42 kap rättegångsbalken. Kapitlet blev föremål för omfattande ändringar 1988 och 2000.⁹⁸ I propositionen till 1988 års lagstiftningsärende angavs att huvudsyftet med förslagen var att det skulle bli möjligt att i högre grad än tidigare anpassa rättegångarna till vad det enskilda målet kräver.⁹⁹ Verksamheten vid de allmänna domstolarna skulle därigenom kunna drivas snabbare och billigare. I prop. 1999/2000:26 angavs att förslagen bland annat tog sikte på att förenkla förfaranderegler för att – utan att ge avkall på rättssäkerhetskraven – ge möjlighet till en snabbare och effektivare handläggning. Särskilt gällde detta de nya reglerna om tidsplaner för handläggningen och om preklusion av nya omständigheter och bevis.¹⁰⁰ Åtskilliga av reglerna i 42 kapitlet syftar alltså till att skapa förutsättningar för en snabb och effektiv förberedelse. I dispositiva tvistemål ska parterna, enligt 42 kap 12 § rättegångsbalken föreläggas att inställa sig till ett förberedelsesammanträde. Denna regel är förvisso förenad med hot om tredsdom, eller vite om sammanträdet endast avser behandling av rättegångsfrågor, men redan regeln om inställelse till ett sammanträde syftar ju till att skynda på processen. Detta sker genom att rätten vid detta tillfälle ges möjlighet att klara ut tvistefrågorna, efterforska möjligheten till

⁹⁷ Ekelöf, Rättegång andra häftet, 8 uppl., Stockholm 1996, s 173 (cit Ekelöf, Rättegång II).

⁹⁸ SFS 1987:747, som trädde i kraft den 1 januari 1988.

⁹⁹ prop. 1986/87:89 JuU 1986/87:31.

¹⁰⁰ prop. 1999/2000:26, s. 45.

förlikning och lägga upp riktlinjerna för den fortsatta handläggningen i samråd med parterna. En annan regel som kan nämnas, utan att den direkt syftar på förhålningsförsök eller är förenad med någon sanktion är stadgandet i 42 kap 9 § fjärde stycket rättegångsbalken att förberedelsen ”om möjligt” ska avslutas efter ett enda sammanträde.

Enligt 42 kap 6 § tredje stycket rättegångsbalken ska rätten driva en förberedelse i tvistemål med inriktning på ett snabbt avgörande av målet. Så snart det lämpligen kan ske bör rätten också höra parterna angående målets handläggning och, om det inte på grund av målets beskaffenhet eller av något annat särskilt skäl är obehövt, upprätta en tidsplan för denna. I förarbetena till 6 § tredje stycket understryks vikten av att domstolen inte avhänder sig uppgiften att driva handläggningen framåt.¹⁰¹

Under förberedelsen ska parterna ange vilka omständigheter och bevis de åberopar i målet.¹⁰² Denna bestämmelse innehåller ingen sanktion mot en part som dröjer med att uppge sina grunder eller genom att ständigt ändra sig angående desamma orsakar dröjsmål under förberedelsen. Däremot är det ju möjligt att nya åberopanden kan prekluderas med stöd av 17 kap 3 § eller 42 kap 15 § rättegångsbalken.

Rättens processledning under förberedelsen regleras i 42 kap 8 § andra stycket. Även denna bestämmelse kan sägas syfta till att motverka förhållning och påskynda processen. Rätten ska, allt efter målets beskaffenhet, vid förberedelsen verka för att tvistefrågorna blir klarlagda och att parterna anger allt som de vill åberopa i målet. Rätten ska genom frågor och påpekanden försöka avhjälpa otydligheter och ofullständigheter i parternas framställningar. I dispositiva mål begränsas dock rättens möjlighet att styra processen av dispositionsprincipen. Vad domaren härvid kan göra är att utöva sin frågerätt.¹⁰³ Genom frågor kan domaren ge incitament till parterna att själva ändra på yrkanden och åberopanden, vilka ju är bindande för rätten.¹⁰⁴ Vad gäller åberopade rättsfakta bör domaren utöva sin frågerätt om åberopandena är otydliga, ofullständiga och möjligen då det kan antas att en part avsett att göra ett åberopande men av någon anledning underlåtit att göra det. Bestämmelsen i 42 kap 8 § andra stycket anger ju att rätten ska verka för att parterna anger ”allt som de vill åberopa i målet”. Självklart finns anledning att vara försiktig i alla dessa tre avseenden. Risken finns att domaren på ett otillbörligt sätt hjälper en part i ett dispositivt mål om han rättar till en ofullständighet eller förmår en part att komplettera med ett nytt åberopande, i vars frånvaro motparten skulle ha vunnit tvisten. Mot detta kan anföras att domarens opartiskhet endast kräver att han behandlar båda parterna lika och inte begränsar sin processledning till den ena parten trots att den andra parten är i behov härav.¹⁰⁵ Om advokater företräder parterna

¹⁰¹ Prop. 1986/87:89 s. 194 f, se även JO 1981/82 s. 37 och JO 1999/2000 s 51.

¹⁰² 42 kap 6 och 7 §§ RB.

¹⁰³ Ekelöf, Rättegång V s. 47.

¹⁰⁴ Ekelöf Rättegång V, a.a. s. 47.

¹⁰⁵ Ibid. s. 51.

minskar rimligen behovet av processledning från domarens sida. Ekelöf skriver emellertid om det fallet att en advokat, om domaren förhåller sig helt passiv, först senare får klart för sig vad han bort åberopa och att detta kan tänkas leda till, i värsta fall, en inställd huvudförhandling.¹⁰⁶ För att undvika en sådan situation kan domaren ha anledning att bedriva processledning även om parterna företräds av advokater.

En förhållande part kan tänkas medvetet komma med såväl otydliga som ofullständiga åberopanden, liksom han kan tänkas "tjuvhålla" på viktiga rättsfakta i förhållningssyfte. En inställd huvudförhandling är kanske i ett sådant fall just vad parten och hans advokat eftersträvat. Det verkar dock som en mycket vanskelig väg för en domare att i samband med materiell processledning spekulera i om advokaten av taktiska skäl tjuvhåller på bevis och anpassa sin processledning efter detta. Det är också onödigt att spekulera på det viset eftersom den situationen effektivt undviks genom att tillämpa 42 kap 15a § rättegångsbalken.¹⁰⁷ Möjligheten att genom ett föreläggande enligt 42 kap 15a § tvinga parterna att skyndsamt göra sina åberopanden hindrar inte att det ibland kan vara lämpligt att ställa frågor till parterna om dessa kommer med otydliga eller ofullständiga åberopanden.

4.1.2 Frister och laga förfall

Varje processhandling en part vidtar innebär som redan påpekats en viss tidsutdräkt, som i de flesta fall är fullt rimlig. I alla instanser gäller ju också reglerna i 32 kap rättegångsbalken om frister och laga förfall. En part har således alltid rätt att erhålla skäligen rådrum när han ska infinna sig eller annars fullgöra något i rättegången.¹⁰⁸ Finner rätten senare att parten inte erhållit skäligen rådrum eller om det finns något annat skäl till förlängning av tid, ska rätten utsätta ny tid.¹⁰⁹ En part som uteblivit från ett förberedelsesammanträde eller en huvudförhandling eller underlåtit att fullgöra något kan ha laga förfall, men kan också ha valt att utebli i förhållningssyfte. Laga förfall är, enligt 32 kap 8 §, då part eller ombud genom avbrott i allmänna samfärdseln, sjukdom eller annan omständighet, som han ej bort förutse eller rätten eljest finner utgöra giltig ursäkt, hindrats att fullgöra vad honom ålegat. Om annat ombud kan "i tid ställas" är det dock inte laga förfall.¹¹⁰

Beviskravet enligt 32 kap 6 § är att det är "sannolikt" att parten haft laga förfall. I så fall ska den som gjort sannolikt att han haft laga förfall inte drabbas av någon påföljd. Enligt andra stycket ska dock rätten, om det på grund av någon särskild omständighet kan antas att någon haft laga förfall, bereda vederbörande tillfälle att komma in med utredning om det laga förfallet och uppskjuta ett eventuellt utdömande av påföljd. Ett strängare

¹⁰⁶ Ibid. s. 51 f.

¹⁰⁷ Se avsnitt 4.3.1, nedan.

¹⁰⁸ 32 kap 1 § RB.

¹⁰⁹ 32 kap 3 § RB.

¹¹⁰ 32 kap 8 § andra stycket in fine, e contrario.

beviskrav för den som vill göra gällande laga förfall skulle i normalfallet effektivisera processen. Å andra sidan skulle risken att parter drabbas av materiellt felaktiga domar öka med ett strängare beviskrav. Beviskravet är ju inte heller det enda som begränsar möjligheterna att göra laga förfall gällande. Även om lagtexten öppnar upp för ”annan omständighet” som parten inte borde ha förutsett och andra giltiga ursäkter, måste en part visa att hindret för att inställa sig eller fullgöra något varit kvalificerat, oavsett hur starka bevis han har för att hindret förelegat. Ett aldrig så fullständigt bevis för att en part drabbats av mjöldagg i skafferiet ger honom inte laga förfall.

Påföljdsregler vid uteblivande eller underlåtenhet att fullgöra något finns i regler utanför 32 kap rättegångsbalken. Redan reglerna om laga förfall har dock i praxis använts för att komma åt förhållningsförsök. Om det finns anledning att misstänka att en part som gör gällande laga förfall försöker förhålla rättegången, kan det vara skäl att ställa större krav på vad som ska godtas som tillräcklig bevisning.¹¹¹

4.1.3 Avvisande av erbjuden bevisning

En part som söker förhålla processen genom vidlyftig processföring, kan tänkas vilja ösa in bevisning för att åstadkomma dröjsmål och eller orsaka motparten onödiga kostnader. Även ett framgångsrikt yrkande om editionsplikt för motparten kan innebära att tvisten drar ut på tiden, men har även den taktiska fördelen att motparten kan tycka att det är obehagligt att förete handlingar som kanske avslöjar även annat än vad som är aktuellt i den aktuella tvisten. Vad gäller yrkeshemligheter gäller, enligt 36 kap 6 §, i och för sig att sådana endast måste förete om synnerlig anledning förekommer. Denna bestämmelse är tillämplig även i fråga om editionsförelägganden.¹¹² En part kanske ändå väljer att hellre förlikas än tvingas utstå att hans yrkeshemligheter görs kända. Likaså är det ju möjligt att uppgifterna inte är att anse som yrkeshemligheter, men att parten av någon annan anledning inte vill förete dem.

Enligt 35 kap 7 § rättegångsbalken kan rätten, i ett dispositivt mål, om den finner att en omständighet en part vill bevisa är utan betydelse i målet eller att erbjudet bevis inte erfordras, välja att inte tillåta bevisningen. Rätten får även avvisa bevisning om samma bevisning kan föras på annat sätt som medför ringare besvär eller kostnad. Samma överväganden är tillämpliga vad gäller editionsplikt för motparten som när den erbjudna bevisningen finns hos den part som åberopat den.

Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt, men ger trots allt möjlighet för rätten att bevisning som part åberopar i chikanöst syfte såsom betydelselös.¹¹³ Bevisning om något som är ostridigt mellan parterna är

¹¹¹ NJA 2001 s. 667.

¹¹² NJA 1986 s. 398.

¹¹³ Fitger, s 35:29.

exempel på bevisning som kan avvisas med stöd av bestämmelsen.¹¹⁴ En annan situation som kan motivera avvisning av erbjuden bevisning är att bevisningen är sådan att den uppenbart inte påverkar målets utgång. Om rättsfrågan i målet endast är beroende av avtalsstolkning är det irrelevant att undersöka parternas räkenskaper.¹¹⁵ Likaså kan det i ett visst skede vara irrelevant med viss bevisning, även om denna i ett senare skede kan visa sig vara i högsta grad relevant. Så är fallet om tingsrätten t.ex. beslutat att avgöra en fråga genom mellandom och ett editionsyrkande eller erbjuden bevisning rör frågor som endast blir relevanta förutsatt att mellandomen ges ett visst innehåll.¹¹⁶ I fråga om att alternativ bevisning kan föras billigare eller med mindre besvär förutsätts att det andra beviset ger lika god bevisverkan.¹¹⁷

4.1.4 Begränsning av möjlighet till överklagande och överklagande vid onödig försening

En part som önskar förhålla ett slutligt avgörande kan i viss mån åstadkomma detta genom att överklaga domar och beslut. I synnerhet gäller detta om beslutet får överklagas redan under rättegången i tingsrätten och målet, under tiden hovrätten och i förekommande fall Högsta domstolen prövar överklagandet, måste vilandeförklaras. Sedan tingsrätten meddelat dom gäller emellertid i flera viktiga fall att domen kan verkställas, trots att den, på grund av överklagandet, inte vunnit laga kraft.¹¹⁸ Det gäller även tredskodom mot en part som uteblivit eller inte uppfyllt kraven i 44 kap 7a och 7b §§ rättegångsbalken.¹¹⁹ Möjligheten att verkställa en icke laga kraftvunnen dom är ett viktigt medel för att avskräcka från oseriösa överklaganden i förhållningssyfte. Detta hindrar inte att ett överklagande ändå kan innebära en betydande osäkerhet för den part som vunnit i den första domen. Tvisten är ju inte slutligt avgjord förrän en dom har vunnit laga kraft.

Att överklaga såväl domar som beslut, liksom att söka återvinning av tredskodom kan alltså vara effektiva sätt att förhålla ett slutligt avgörande och en hel del regler i rättegångsbalken syftar därför till att motverka sådana försök. Att mot bättre vetande föra talan mot beslut eller dom är förvisso kriminaliserat enligt 9 kap 2 §, men den bestämmelsen tillämpas inte i den utsträckning det finns utrymme för.¹²⁰ Begränsning av möjligheterna att överklaga domar och beslut kan därför antas vara av viss betydelse för att stävja förhållningsförsök.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ NJA 1977 s. 259.

¹¹⁶ NJA 1977 s. 259.

¹¹⁷ SOU 1938:44 s. 383.

¹¹⁸ 3 kap 4 – 9 §§ utsökningsbalken (1981:774).

¹¹⁹ 3 kap 5 § 2 utsökningsbalken, jfr nedan avsnitt 4.4 om tredskodom.

¹²⁰ Fitger, a.a. s. 9:6.

En tingsrätts dom får, enligt 49 kap 1 § rättegångsbalken, överklagas om inte annat är föreskrivet. Slutliga beslut får överklagas särskilt, medan andra beslut under rättegången endast får överklagas i samband med överklagande av domen eller av ett slutligt beslut.¹²¹ I fråga om båda dessa slags beslut gäller att undantag kan vara föreskrivna i annan bestämmelse. I vissa fall har rätten givits ett visst skön att bestämma om ett beslut får överklagas särskilt eller ej. Huruvida en mellandom får överklagas särskilt eller endast i samband med att tingsrättens slutliga avgörande överklagas ska rätten således, enligt 49 kap 1 § rättegångsbalken, bestämma med hänsyn till omständigheterna.¹²² Likaså ska rätten med hänsyn till omständigheterna pröva om ett beslut att ogilla en jävsinvändning eller en invändning om rättegångshinder. I dessa fall måste parten först anmäla missnöje med beslutet, vilket i sig kan ses som en regel som påskyndar handläggningen.

Av störst betydelse för denna framställning är givetvis beslut som får överklagas särskilt och som innebär att tingsrätten måste vilandeförklara målet. Risken för att målet måste vilandeförklaras är också anledningen till huvudregeln att icke slutliga beslut inte får överklagas särskilt. En annan ordning skulle öppna vidsträckta möjligheter till förhållningsmanövrer.¹²³

I denna uppsats behandlas en mängd olika processuella beslut som syftar till att på olika sätt motverka förhållning. I den mån de kan överklagas kan de då också bidra till förhållningen, vilket bland annat är en faktor en domare sannolikt måste beakta då han överväger att fatta ett sådant beslut. I synnerhet är det naturligt, men även rimligt att en domare som misstänker en part för att försöka förhålla, ändå avstår från ett beslut om det kan antas att det kommer att innebära att målet försenas. Åtskilliga regler om överklaganden är utformade för att minska risken för förhållning. Flertalet av dessa är utformade så att de begränsar rätten till överklagande. Enligt 49 kap 7 § gäller emellertid att ett beslut av en tingsrätt får överklagas särskilt om en part anser att beslutet medför att målet försenas i onödan. Paragrafen är tillämplig till exempel då tingsrätten beviljat svaranden i ett lagsökningsmål anstånd med ett svar på grund av att han måste tillskriva flera instanser i USA för att inhämta skriftliga bevis samt annat material.¹²⁴ I det så kallade La reine-fallet, visserligen ett brottmål, tillämpades bestämmelsen sedan tingsrätten anvisat att huvudförhandling skulle avse endast vissa tilltalade. Övriga tilltalade skulle få vänta; en av dessa överklagade beslutet. Hovrätten som först inte ansett att beslutet kunde överklagas lämnade emellertid besvären utan bifall.¹²⁵ Av rättsfallet SvJT 1967 s. 475 framgår att med beslut avses i paragrafen, inte endast formligen uppsatta och avkunnade eller på annat sätt meddelade beslut. Allehanda faktiska åtgärder kan omfattas, bara de kommit till uttryck i akten på något sätt.¹²⁶ Däremot

¹²¹ 49 kap 3 § RB.

¹²² För hovrätterna finns motsvarande bestämmelse i 54 kap 1 § 2 stycket RB.

¹²³ Welamson, Lars, Rättegång sjätte häftet, 3 uppl., Stockholm 2001, s. 22.

¹²⁴ RH 1:81.

¹²⁵ NJA 1991 s. 475 och RH 1991:88.

¹²⁶ SvJT 1967 ref s. 42.

omfattas inte, enligt samma rättsfall, ren underlåtenhet.¹²⁷ Vid ett vanligt uppskovsbeslut är det knappast lönt att överklaga med stöd av denna bestämmelse, medan däremot bestämmelsen kan ha större praktisk betydelse i fråga om beslut om vilandeförklaring.¹²⁸

4.1.5 Jäv och rättegångshinder

Som redan nämnts ska rätten, när den ogillar en foruminvändning eller en invändning om jäv, bestämma om beslutet ska kunna överklagas särskilt eller ej. En förutsättning för att en sådan prövning ska vara nödvändig är att parten först anmält missnöje. Försummar parten att anmäla missnöje, har han inte längre rätt att överklaga beslutet.

Om rätten inte tillåter att beslut i frågan om invändning om rättegångshinder överklagas, men invändningen senare godtas i samband med överklagande av domen, skulle hela tingsrättens handläggning ha varit i onödan. Finns denna risk bör alltså tingsrätten tillåta att ett sådant beslut får överklagas särskilt. För en förhalande part kan detta vara en utmärkt metod att uppskjuta avgörandet av tvisten, oavsett om han har framgång med sitt överklagande eller ej. I NJA 1999 s 745 hann det gå ett år och tio månader innan Högsta domstolen beslutat att tingsrätten var behörig att pröva målet. Hur vanligt förekommande det är att en part faktiskt har en seriös invändning vågar jag dock inte spekulera i. För att undvika den oönskade effekten att hela tingsrättens handläggning måste tas om i annat forum eller annars är förgäves, måste det antas att det endast är i relativt klara fall en forum- eller jävsvändning inte tillåts överklagas. Om det visar sig först i samband med prövningen av överklagandet att det var ett förhållningsförsök har den förhalande parten redan uppnått sitt syfte. Rätten kan då beakta förhållningsförsöket i samband med att ett stupstocks föreläggande utfärdas.¹²⁹ Om direkt uppsåt i undantagsfall kan styrkas, kan även straff enligt 9 kap 3 § bli aktuellt. Vad gäller rättegångskostnader blir i ett sådant fall 18 kap 6 § tillämplig.¹³⁰

Mot bakgrund av att förseningen kan bli väldigt lång bör dock rätten redan i samband med beslutet om att tillåta överklagandet vara uppmärksam på om parten genom missnöjesanmälan och eventuella ansträngningar att förmå rätten att tillåta överklagandet, egentligen endast söker förhålla processen. Här som i andra sammanhang där det gäller att avgöra om förhållningsförsök föreligger är det svårt för rätten att skapa sig en riktig bild av partens avsikter. Det är dock tänkbart att partens senare processsande avslöjar att en invändning om rättegångshinder endast gjorts för att förhålla. I så fall bör denna förhållning även kunna beaktas i fråga om exempelvis ett stupstocks föreläggande eller rättegångskostnader även om rätten missade förhållningsförsöket i samband med att frågan om överklagbarhet prövades.

¹²⁷ SvJT 1967 ref s. 42.

¹²⁸ Ekelöf, Rättegång IV s. 30.

¹²⁹ Se nedan avsnitt 3.2.1.

¹³⁰ Se nedan avsnitt 3.4.2.

4.1.6 Överklagande av preklusionsföreläggande

Ett preklusionsföreläggande är inte ett slutligt beslut och enligt huvudregeln i 49 kap 3 §, kan det därför inte överklagas särskilt. Enligt 49 kap 9 § andra stycket gäller emellertid att ett sådant beslut kan överklagas i samband med tillämpning av föreläggandet.¹³¹ Icke desto mindre kan ett beslut om stupstocks-föreläggande leda till åtskilligt extra processande i domstolarna. Ett aktuellt exempel finns i Högsta domstolens mål Ö 1420-03. Målet är ännu inte avgjort i Högsta domstolen, men prövningstillstånd beviljades den 29 september 2003.

Käranden i tingsrätten, det holländska hotellbolaget IHC, initierade i slutet av 80-talet ett stort hotellprojekt. En handling som i målet benämns Brevavtalet upprättades med innebörden att svaranden Hotellus (tidigare Scandic) skulle överta det tyska hotellprojektet. Detta gjorde aldrig Hotellus och IHC krävde därför närmare 60 miljoner kronor inklusive ränta för skadan. Sedan förberedelsen pågått i ungefär sex år, med omfattande skriftväxling mellan parterna, meddelade Stockholms tingsrätt ett stupstocks-föreläggande mot IHC. Det holländska bolaget vann i tingsrätten, som grundade sin dom på en invändning om hävning på grund av utebliven betalning.

Hotellus överklagade, bland annat på grunden att tingsrättens beslut innebar domvilla då tingsrätten beaktat material som prekluderats genom stupstocks-föreläggandet. Bolaget yrkade således undanböjande av tingsrättens dom och återförvisning av målet. IHC yrkade å sin sida att det meddelade stupstocks-föreläggandet skulle upphävas och gjorde dessutom gällande att återopande av den omstridda bevisningen skett innan föreläggandet utfärdades.

Svea hovrätt ansåg att stupstocks-föreläggandet inte skulle undanröjas och konstaterade att flera handlingar som återopats som bevisning lämnats för sent och skulle ha prekluderats. IHC:s återopande ansågs ha gjorts för sent och målet återförvisades därför till tingsrätten. Det är överklagandet av detta beslut av Svea hovrätt som i september 2003 beviljades prövningstillstånd i Högsta domstolen.¹³² Även i Högsta domstolen yrkar IHC att preklusionsföreläggandet ska undanröjas. Målet kan alltså komma att innebära att förutsättningarna för att meddela stupstocks-föreläggande i ett mål av denna storlek klargörs i något avseende. Redan idag kan emellertid konstateras att även ett icke slutligt beslut kan ge upphov till betydande förseningar. Skulle Högsta domstolen upprätthålla Svea hovrätts beslut ska

¹³¹ Lindell a.a. s. 149; bestämmelsen i 9 § fanns tidigare i 8 § tredje stycket.

¹³² Svea hovrätts beslut 17 mars 2003, mål nr T 8205-01; Hovrättens domskäl behandlas i avsnitt 4.3.1 om stupstocks-föreläggande.

målet återförvisas till Stockholms tingsrätt, vilket alltså sker tidigast elva år efter att målet inleddes i den domstolen.

I detta sammanhang kan nämnas att Högsta domstolens beslut att meddela prövningstillstånd helt nyligen blev föremål för Hotellus klagan över domvilla enligt 59 kap 1 § första stycket 3 och 4 § rättegångsbalken. I februari 2005 fann Högsta domstolen att beslutet visserligen kunde prövas i denna ordning. Högsta domstolen konstaterade dock att de omständigheter Hotellus anfört till stöd för sin klagan över domvilla kan beaktas vid den fortsatta handläggningen i Högsta domstolen av tvistemålet mellan IHC och Hotellus. En prövning ansågs därför inte fylla en praktisk funktion, varför Högsta domstolen avvisade Hotellus klagan över domvilla.¹³³ I skrivande stund har det överklagade hovrättsbeslutet ännu inte företagits till prövning i Högsta domstolen.¹³⁴

4.1.7 Överklagandeförbud vid återförvisning

Enligt 54 kap 3 § 2 stycket rättegångsbalken får ett beslut av en hovrätt enligt vilket ett mål återförvisats till tingsrätten överklagas endast om hovrättens prövning innefattar ett avgörande av en fråga som inverkar på målets utgång. Begränsningen av rätten till överklagande motiverades ursprungligen med att en allmän överklagandemöjlighet skulle ge en part tillfälle att kunna förhålla målets avgörande.¹³⁵ Farhågorna för detta ska delvis ses mot bakgrund av de regler för prövningstillstånd i Högsta domstolen som då gällde. Med nuvarande regler måste dock denna synpunkt anses vara av väsentligt mindre tyngd.¹³⁶ I NJA 1987 s. 153 fann Högsta domstolen att hovrättens återförvisningsbeslut innefattade avgörande av en fråga som inverkade på målets utgång, eftersom tingsrätten efter återförvisningen fick anses vara bunden av hovrättens bedömning i en fråga som angick ramen för tingsrättens prövning. Detta ansågs gälla oavsett hur prövningen i sak skulle kunna utfalla. Även i NJA 2001 s. 282 fann Högsta domstolen att ramen för målets prövning hade påverkats då hovrätten återförvisat målet för att tingsrätten felaktigt utgått från att ett visst förhållande varit ostridigt mellan parterna. Hovrättens beslut var därför överklagbart. Svea hovrätt, ovan nämnda, beslut att återförvisa tvistemålet mellan IHC och Hotellus, ansågs likaså bestämma ramen för prövningen i tingsrätten och kunde överklagas. Ramen för prövningen i tingsrätten bestämdes ju på så sätt att tingsrätten efter Svea hovrätts beslut inte kunde beakta IHC:s återopande av hävning, då detta återopande ansågs ha skett för sent.

¹³³ Högsta domstolens beslut 24 februari 2005, mål Ö 4050-03.

¹³⁴ 2005-04-11.

¹³⁵ NJA II 1943 s. 690.

¹³⁶ NJA 2001 s. 282.

4.2 Rent processuella sanktioner

Som nämnts ovan kan sanktionsreglerna delas in i rent processuella sanktioner, ekonomiska sanktioner och straff.

4.2.1 Preklusion

I äldre rättegångsbalken fanns inga preklusionsregler mot nya omständigheter och bevis.¹³⁷ De som infördes med rättegångsbalken var inte heller särskilt stränga. I motiven uttalades rent av att en part ”icke i allmänhet utestänges från att vid huvudförhandlingen åberopa nya omständigheter och bevis”.¹³⁸ Som sanktion gentemot en part som på detta sätt sökte förhala processen inträdde istället ett rättegångskostnadsansvar.¹³⁹

Med tiden har de dock successivt skärpts, inte minst genom lagstiftning på 1980-talet och i samband med införandet av 42 kap 15a § år 2000. I rättegångsbalken finns flera preklusionsregler som bland annat kan sägas syfta till att motverka förhaling. I tingsrätten gäller 42 kap 15 §, i hovrätten 50 kap 25 § och i Högsta domstolen 55 kap 13 §. Bestämmelsen i 43 kap 10 § gäller i huvudförhandling i såväl tingsrätt som hovrätt, men här intresserar jag mig främst för dess tillämpning i tingsrätten.

Preklusionsreglerna i hovrätten och Högsta domstolen gäller oberoende av hur parten utfört sin talan tidigare, medan 42 kap 15 § för att kunna tillämpas förutsätter att parten brustit i sin tidigare processföring. 42 kap 15a § liknar såtillvida preklusionsreglerna i överrätterna, att den inte heller förutsätter att parterna brustit i sin tidigare processföring. De synpunkter jag anlägger på denna aspekt av 42 kap 15§a §, kan i stora delar överföras även på överrättspreklusionsreglerna. Dessa behandlas inte särskilt i det följande, dels av denna anledning, dels av rena avgränsningsskäl. För en utförlig redogörelse av dessa regler hänvisas till Bengt Lindells monografi *Processuell preklusion*.

4.2.1.1 Preklusionsföreläggande enligt 42 kap 15 § rättegångsbalken -stupstocksföreläggande

15 § Är saken sådan att förlikning därom är tillåten, får en part föreläggas att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis han åberopar, om det är påkallat med hänsyn till hur parten utfört sin talan tidigare under målets handläggning. Efter det att tiden för sådant yttrande har gått ut, får parten inte åberopa någon ny omständighet eller något nytt bevis, om han inte gör sannolikt att han har haft giltig ursäkt för sin underlåtenhet att åberopa omständigheten eller beviset tidigare.

Under förberedelsen ska parterna ange vilka omständigheter och bevis de åberopar i målet. Redan 1984 infördes möjligheten att mot en part som

¹³⁷ Lindell, a.a. s. 96 f.

¹³⁸ Prop. 1942:5 s 411.

¹³⁹ Ibid.

försöker fördröja ett avgörande i målet utan godtagbar anledning eller som inte driver processen på ett tillbörligt sätt rikta ett så kallat stupstocks föreläggande.¹⁴⁰ En stupstock eller ett stupstocks föreläggande innebär att rätten förelägger en trilskande part att slutligt bestämma sin talan och uppge de bevis han åberopar, *om det är påkallat med hänsyn till hur parten utfört sin talan tidigare under målets handläggning.*

Föreläggandet får ges den omfattning som är behövlig och lämplig i det enskilda fallet.¹⁴¹ Det kan avse en parts yrkanden, hans grunder, vilken bevisning som åberopas eller bevisteman.¹⁴² Vad som prekluderas beror alltså på hur föreläggandet utformats. Om föreläggandet endast omfattar nya bevis prekluderas således inte nya rättsfakta. Inte heller prekluderas nya bevisuppgifter för en ny grund om föreläggandet endast avsett bevisuppgifter för en sedan tidigare åberopad grund.¹⁴³ Att yrkanden kan omfattas av bestämmelsen, får förstås så att en part kan föreläggas att precisera sitt yrkande. Nya yrkanden kan dock inte prekluderas av bestämmelsen.¹⁴⁴ Sådana kan däremot avvisas med stöd av 13 kap 3 § rättegångsbalken.

Sedan tiden för yttrande enligt ett stupstocks föreläggande har gått ut, får den förelagde parten åberopa nya grunder och ny bevisning endast om hon kan visa giltig ursäkt för sin underlåtenhet att göra åberopandet tidigare.¹⁴⁵ Frågan om parten haft giltig ursäkt kan påverkas av hennes agerande med anledning av föreläggandet, men i princip gäller att giltig ursäkt kan föreligga oavsett om hon har efterkommit föreläggandet eller inte.¹⁴⁶ Rekvisitet ”giltig ursäkt” återfinns även i 42 kap 15a §, 50 kap 25 § tredje stycket och 55 kap 13 § och de typfall som här återges gäller i princip även för dessa regler.¹⁴⁷

Giltig ursäkt bör anses föreligga om det nya materialet blivit bekant för parten först efter det att tidsfristen för yttrande med anledning av föreläggandet har gått ut och under förutsättning att parten redan före fristens utgång gjort rimliga undersökningar.¹⁴⁸ Hänsyn bör tas till om rättsförhållandet är invecklat eller svårbevisat eller rör ett nytt rättsområde. Lindell menar att även tvisteföremålets värde bör kunna spela roll för bedömningen av om en part haft giltig ursäkt. Det förefaller rimligt att anta att parter i en tvist om stora värden lägger ner mer resurser på att få fram en fullständig utredning, än parter i ett mål om mindre värden. I ett mindre mål kan domstolen antas vara mer benägen att acceptera ny bevisning som

¹⁴⁰ Bestämmelsen fanns ursprungligen i 42 kap 8 a §, se prop. 1983/84:78.

¹⁴¹ Prop. 1983/84:78 s. 77.

¹⁴² Fitger m. fl. 42:45, suppl. 31 april 2000.

¹⁴³ Lindell s. 105.

¹⁴⁴ Prop 1983/84:78, s. 36.

¹⁴⁵ Ibid., s. 77.

¹⁴⁶ Ibid., s. 77.

¹⁴⁷ Lindell, a.a. s. 308.

¹⁴⁸ Prop 1983/84:78, s. 77, jfr NJA 1942 s. 43.

framkommit, kanske av en slump, men utan att parten för den sakens skull företagit alltför måttliga undersökningar.¹⁴⁹

Giltig ursäkt kan också föreligga om det nya materialet motiveras av motpartens handlande i processen. Har motparten efter preklusionsfristens utgång kommit med nya åberopanden eller ny bevisning, bör den part som fått föreläggandet beredas tillfälle att ta ställning till det nya materialet och kunna föra in t.ex. en ny grund för bestridande och ny motbevisning.¹⁵⁰ Här finns uppenbarligen ett dilemma bestående i att ett stupstocksföreläggande riktas mot den ena parten på grund av att denne långrotat målet, men att det ändå anses att parternas likställighet i målet inte får rubbas genom föreläggandet.¹⁵¹ Ett teoretiskt problem som Lindell påpekar är att föreläggandet möjligen inte kan omfatta sådana nya omständigheter som det inte tidigare varit tal om i målet, men att detta fall ändå nämns som ett typfall på giltig ursäkt.¹⁵² Problemet består i att då föreläggandet inte kan omfatta dessa uppgifter behövs ju inte heller någon giltig ursäkt. För att undvika oklarheter i detta avseende föreslår Lindell att rätten omedelbart bör utfärda ett nytt föreläggande till samma part angående de nya uppgifterna.

I propositionen nämns också exemplet att en part inte har insett betydelsen av en omständighet eller ett bevis redan före fristens utgång. Då bör han också i allmänhet ha kvar rätten att åberopa materialet senare.¹⁵³

Giltig ursäkt kan slutligen föreligga om en part underlåtit att åberopa visst material av processekonomiska skäl, i tron att det han redan åberopat skulle räcka för att vinna målet.¹⁵⁴

Bedömningen av om en part haft giltig ursäkt varierar beroende på partens personliga förutsättningar att föra processen på ett tillbörligt sätt. Högre krav ställs på en part som företräds av en advokat än på en part som processar ensam.¹⁵⁵

För att ett stupstocksföreläggande ska få utfärdas krävs att det är påkallat med hänsyn till hur parten har utfört sin talan tidigare under målets handläggning, t.ex. där det finns skäl att förmoda att en part utan godtagbar anledning söker fördröja ett avgörande i målet eller att en part inte driver processen på ett tillbörligt sätt.¹⁵⁶ Regeln ger alltså rätten möjlighet att rikta en sanktion mot en part som redan har försökt förhålla processen. Sanktionen består i att parten ges en sämre processuell ställning än sin motpart, men behöver inte innebära ens en kostnad för honom. Paragrafens uppbyggnad

¹⁴⁹ Lindell, a.a. s. 308.

¹⁵⁰ Prop 1983/84:78, s. 77.

¹⁵¹ Lindell, a.a. s. 309.

¹⁵² Lindell, a.a. s. 309.

¹⁵³ Prop 1983/84:78, s. 77.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid.

innebär att rätten, när den väl tröttnat på en parts förhållande kan bestämma att han ska få en chans till. Det är däremot inte möjligt att prekludera ett bevis som ges in sent, men innan ett stupstocks föreläggande utfärdats, även om det är uppenbart att parten hållit inne med just det beviset i förhållningssyfte. En sådan regel finns däremot under huvudförhandlingen då rätten, enligt 43 kap 10 §, kan lämna nytt material utan avseende om det kan antas att parten genom att komma med det nya materialet så sent försöker förhålla rättegången eller överrumpla motparten.

Till skillnad från bestämmelsen i 43 kap 10 § rättegångsbalken, har ett stupstocks föreläggande bara effekt på senare processhandlingar än det förfarande som föranlett föreläggandet. Inom den tidsfrist en part ges att bestämma sin talan sedan ett stupstocks föreläggande utfärdats får parten komma med hur många nya bevis eller omständigheter han behagar utan att behöva presentera någon ursäkt för att de kommer sent.¹⁵⁷ I motiven till den relativt nya bestämmelsen i 42 kap 15a § konstaterades att det inte är ovanligt ”att en part kommer med nya åberopanden först efter det att såväl tingsrätten som motparten uppfattat förberedelsen som avslutad” och att detta kan orsaka problem, särskilt då en huvudförhandling måste ställas in.¹⁵⁸ Det konstaterades att de äldre reglerna endast erbjöd begränsade möjligheter att motverka sådan processföring. Omvänt fanns alltså en god möjlighet för en part att förhålla. Denna möjlighet kvarstår idag så länge tingsrätten inte beslutat att förberedelsen ska vara avslutad vid en viss tidpunkt enligt den nya preklusionsregeln. Så länge man inte misskött processen så att ett stupstocks föreläggande kunnat motiveras kan man i princip komma med vilka nya åberopanden som helst, liksom man kan tillåta sig att komma i dröjsmål. Förelägganden om sådana processuella åtgärder kan i regel aldrig sanktioneras. Även förelägganden från rätten, om annat än personlig inställelse då vite kan utdömas vid utevaro, kan parterna ta lätt på så länge inte ett stupstocks föreläggande kan utfärdas.¹⁵⁹ Viss bevisning kan dock avvisas enligt 35 kap 7 § rättegångsbalken, men inget hindrar ju att parten hållit inne med bevisning eller åberopanden som inte träffas av avvisningsregeln. Att rätten i detta läge finner att ett stupstocks föreläggande är motiverat hindrar inte att de sena åberopandena måste tillåtas. Finns det inget beslut enligt 42 kap 15a § rättegångsbalken, kan alltså en part med relativ lätthet vänta till strax innan huvudförhandlingen med att göra sina åberopanden och därmed tvinga fram en uppskjuten huvudförhandling, som givet de allmänt sett långa handläggningstiderna, kanske inte kan hållas förrän efter ett halvår eller mer.

Ytterligare några frågor bör omnämnas för att se hur stupstocks förelägganden innebär ett sanktionsmedel mot förhållande parter. Dessa belyses väl av Svea hovrätts beslut i mål T 8205-01, som omnämns ovan. Jag har redan påpekat att det stupstocks föreläggande som där

¹⁵⁷ Lindell, a.a. s. 104.

¹⁵⁸ Prop 1999/2000:26 s. 70.

¹⁵⁹ Lindell a.a. s. 218.

prövades, givit upphov till flera prövningar i överrätterna. Av intresse kan därför vara att se på vilka aspekter av föreläggandet som omtvistats först i hovrätten och numera även i Högsta domstolen.

I målet hade förberedelsen pågått i sex år när tingsrätten meddelade sitt stupstocksföreläggande. Hovrätten påpekar själv att skriftväxlingen varit ”mycket omfattande”. Detta förvånar kanske inte i ett mål där käranden yrkat betalning av ca 60 miljoner kronor. Rättegångskostnaderna var redan i tingsrätten 800.000 kronor. IHC argumenterade i hovrätten för att den omtvistade hävningsgrunden redan hade åberopats innan stupstocksföreläggandet. En fråga här är alltså vad som krävs för att något ska anses ha åberopats. Den omstridda bevisningen bestod av uppgifter som fanns i tingsrättens aktbilagor och hade ingetts till tingsrätten innan stupstocksföreläggandet meddelats. Det var dock inte helt klart att dessa omständigheter åberopades som bevis. Hovrätten fäste stor vikt vid att tingsrätten upprättat en sammanfattning över parternas ståndpunkter. I sammanfattningen skrev tingsrätten bland annat att endast en av de omtvistade handlingarna åberopats som bevis. IHC hade möjlighet att påpeka detta för tingsrätten om de menade att aktbilagorna hade åberopats. I avsaknad av uttryckligt åberopande ansåg hovrätten att aktbilagorna inte hade åberopats i tid och därför var prekluderade. Lindell har påpekat att förekomsten av en sammanfattning, enligt 42 kap 16 § kan ha betydelse för frågan om giltig ursäkt.¹⁶⁰ I det här aktuella fallet var sammanfattningen istället relevant för bedömningen av om obestridligen ingivna handlingar åberopats eller ej.

IHC argumenterar i Högsta domstolen för att hovrätten missuppfattat tvistefrågan, då hävningen inte var rättsligt relevant, endast skadeståndsgrundande avtalsbrott, då den yrkade rättsföljden var skadestånd inte återgång av prestation. Med detta synsätt skulle tingsrättens omnämnande av hävningsgrunden i domskälen inte innebära att rätten beaktat prekluderade bevis, utan endast uttalat sig *obiter dicta*. Detta kan ses som ett ifrågasättande av vad preklusionen har för effekt på den fortsatta handläggningen. Även frågan om vad som krävs för att förelägga en part enligt 42 kap 15 § rättegångsbalken kan bli föremål för Högsta domstolens prövning. Parterna är oense om vilken part som borde klandras för den omfattande skriftväxlingen. IHC menar att de endast gjort nödvändiga processuella anpassningar till nya påståenden från svaranden och att detta aldrig kan läggas till grund för ett stupstocksföreläggande mot käranden. Högsta domstolens kommande behandling av dessa frågor kan ge intressanta svar om användningen av stupstocksförelägganden. Den sist nämnda frågan om förutsättningar för ett föreläggande har såvitt jag känner till, aldrig blivit föremål för Högsta domstolens prövning. Definitivt inte i ett så omfattande mål som detta. Analysen av Högsta domstolens avgörande måste får dock ske i ett annat sammanhang än detta, då det alltså ännu inte finns. Redan nu finns dock anledning att glädja sig åt att Högsta domstolen

¹⁶⁰ Lindell a.a. s. 110 f.

meddelat prövningstillstånd i målet, även om överklagandena, som påpekats i avsnitt 4.2.1.1, inneburit att det pågående målet har försenats väsentligt.

4.2.1.2 Preklusion under huvudförhandlingen

10 § Om en part under huvudförhandlingen ändrar eller gör tillägg till tidigare lämnade uppgifter eller om han åberopar omständigheter eller bevis som han inte uppgett före förhandlingens början, får det nya materialet lämnas utan avseende, om det kan antas att parten genom detta förfarande försöker förhala rättegången eller överrumpla motparten eller att parten annars handlar i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet.

Preklusionsregeln i 43 kap 10 § skiljer sig från de övriga preklusionsreglerna, bland annat i så måtto att det avgörande rekvisitet för om en part ska tillåtas komma med nya omständigheter eller bevis inte är om han haft giltig ursäkt. Här gäller istället att om parten handlat ”i otillbörligt syfte” eller av ”grov vårdslöshet” de nya åberopandena eller uppgifterna kan lämnas utan avseende. Regeln är alltså till sin ordalydelse fakultativ och tröskeln för dess tillämpning är högre än för tillämpningen av 42 kap 15 § rättegångsbalken.¹⁶¹ Att tröskeln är högre ska förstås så att en part måste ha agerat på ett sätt som är mer klandervärdt för att 43 kap 10 § rättegångsbalken ska kunna tillämpas än vad som krävs för ett föreläggande enligt 42 kap 15 §. Grov vårdslöshet och otillbörligt syfte markerar alltså en mer graverande försumlighet än den som krävs enligt 42 kap 15 § rättegångsbalken, det vill säga avsaknad av giltig ursäkt.¹⁶² Man kan med andra ord sakna giltig ursäkt utan att för den delen ha varit grovt vårdslös eller haft något otillbörligt syfte. Lagtexten nämner uttryckligen som otillbörliga syften att någon försöker förhala rättegången, eller överrumpla motparten.

Lindell konstaterar att bestämmelsen inte tillämpas så ofta och får medhåll i detta av Hellners. Den senare förklarar detta med att det krävs mycket för att slå fast att en part handlar i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet.¹⁶³

Vad gäller beviskraven kan konstateras att avvisning enligt 43 kap 10 § får ske om det ”kan antas” att grov vårdslöshet eller otillbörligt syfte föreligger. I RH 1991:12 ansåg hovrätten att det fanns fog för antagande att svarandens underlåtenhet att åberopa vissa omständigheter innan huvudförhandlingen i hovrätten skett i otillbörligt syfte eller av grov vårdslöshet. Svaranden hade vid huvudförhandlingen på direkt fråga förklarat att han avstod från att bemöta kändens avvisningsyrkande och hade heller inte lämnat någon förklaring till varför han åberopat omständigheterna först vid huvudförhandlingen.¹⁶⁴ I fråga om 42 kap 15 § rättegångsbalken ska parten göra giltig ursäkt ”sannolik”. Ekelöf har påpekat att en omkastad bevisbörd

¹⁶¹ Lindell, Processuell preklusion, s. 111.

¹⁶² Lindell, Processuell preklusion, s. 111.

¹⁶³ Hellners Trygve i SvJT 1995, s. 852, (Anmälan av Lindell, processuell preklusion)

¹⁶⁴ RH 1991:12.

gäller i jämförelse med vad som gäller enligt 42 kap 15 § rättegångsbalken.¹⁶⁵ Om domstolen finner att det kan antas att parten gjort sig skyldig till grov vårdslöshet eller haft ett otillbörligt syfte, med sitt sena åberopande, går bevisbördan över på den som riskerar att drabbas av preklusionsföreläggandet. Denne har att förklara sig så att det inte längre kan antas att det otillbörliga syftet eller grov vårdslöshet föreligger.¹⁶⁶ Den part som riskerar att drabbas av preklusion har den falska bevisbördan.¹⁶⁷ Preklusion enligt 43 kap 10 § rättegångsbalken skall ske endast då det gäller omständigheter för vilka den sena parten har den så kallade åberopsbördan.¹⁶⁸

Att bestämmelsen i 43 kap 10 § gäller även i hovrätten framgår av 50 kap 13 §.

4.2.1.3 Övriga preklusionsregler i rättegångsbalken

Utöver de ovan behandlade preklusionsreglerna finns ytterligare tre preklusionsregler i rättegångsbalken, vilka förtjänar att nämnas här. De är preklusionsreglerna i överrätterna, 50 kap 25 § tredje stycket och 55 kap 13 §, samt den relativt nya bestämmelsen i 42 kap 15a §. Det kan förvisso ifrågasättas om dessa regler handlar om sanktioner mot en förhalande part. Bestämmelserna gäller ju oavsett hur parten tidigare utfört sin talan. De kan dock utan vidare sägas rikta en processuell sanktion mot en part som försöker introducera nytt material för sent. Även om de sålunda ger parter ett incitament att inte vänta onödigt länge med att bestämma sin talan eller åberopa nya bevis, får konstateras att de snarare handlar om att göra förhaling svårare genom att i någon mån avskräcka från den. De är preventiva snarare än reparativa. Nedan ska något ändå sägas om regeln i 42 kap 15a §.

Stupstocks föreläggande är inte den enda preklusionsbestämmelsen i tingsrätt. Enligt 42 kap 15a §, som infördes i juli 2000, kan tingsrätten meddela parterna att förberedelsen vid en viss senare tidpunkt ska anses vara avslutad. Efter den tidpunkten får en part åberopa en ny omständighet eller ett nytt bevis endast om han gör sannolikt att han har haft en giltig ursäkt att inte åberopa omständigheten eller beviset tidigare eller om målets prövning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts. Ett meddelande enligt bestämmelsen ska gå ut på att förberedelsen ”ska anses vara avslutad vid en viss senare tidpunkt. Därmed behövs det alltså inget särskilt beslut om själva avslutandet.”¹⁶⁹ I meddelandet ska parterna upplysas om den verkan som meddelandet har.

Som framgår redan av ordalydelsen i bestämmelsen krävs alltså här inte att en part bedrivit processen på något otillbörligt sätt utan bestämmelsen kan

¹⁶⁵ Ekelöf V, a.a. s. 45.

¹⁶⁶ Lindell a.a. s. 112.

¹⁶⁷ Lindell a.a. s. 112.

¹⁶⁸ RH 1991:12.

¹⁶⁹ Prop 1999/2000:26 s. 72.

tillämpas i alla dispositiva tvistemål. Som också nämnts tidigare är ett föreläggande enligt 42 kap 15a § rättegångsbalken inte att se som en sanktionsregel mot förhållande parter utan snarare som regel som i största allmänhet ska skynda på processen.

Liksom i fråga om stupstocksförelägganden krävs här att en part visar giltig ursäkt om han efter ett föreläggande enligt 42 kap 15a § rättegångsbalken, vill komma med nya omständigheter eller bevis. Rekviritet giltig ursäkt ges enligt motiven samma betydelse i denna bestämmelse som det har i 42 kap 15 § rättegångsbalken. Här kan påpekas att det naturligtvis inte normalt kan föreliggas giltig ursäkt på grund av motpartens agerande. Förberedelsen är ju i dessa fall avslutad för båda parterna.¹⁷⁰

Även om det inte i ett visst fall krävs att någon part misskött processen framgår av motiven att lagstiftaren även med denna bestämmelse velat komma åt just parternas processföring. Det beskrevs som ett problem att parter kommer med nya åberopanden först efter det att såväl tingsrätten som motparten uppfattat förberedelsen som faktiskt avslutad och som ”särskilt allvarligt” att huvudförhandlingar alltför ofta behövde ställas in till följd av att en part kort före förhandlingen kom med ett nytt åberopande.¹⁷¹ Den tidigare ordningen gav, enligt regeringens mening, inte parterna i tvistemål ”ett tillräckligt starkt incitament till att göra alla sina åberopanden i sådan tid att handläggningen kan garanteras bli effektiv”.¹⁷²

Enligt den nya bestämmelsen ska emellertid en part tillåtas att komma med ny bevisning även i det fall då ”målets handläggning inte fördröjs i någon väsentlig mån, om åberopandet tillåts”. Mot bakgrund av tingsrätternas generellt långa handläggningstider får det antas att ett föreläggande enligt 42 kap 15a § ofta blir ganska tandlöst om det inte kommer i ett relativt sent skede av förberedelsen. Om det ändå dröjer bortåt ett halvår till en huvudförhandling hinns ganska många nya åberopanden med utan att målets handläggning fördröjs det minsta.

I propositionen sades bland annat att det i någon utsträckning bör kunna godtas att ett ombud, som vid inläsningen av målet inför en huvudförhandling upptäckt att det behövs, gör en mindre justering på en eller annan punkt när det gäller de åberopanden han eller hon redan gjort.¹⁷³

Det finns, så vitt känt, ännu inte någon undersökning av i vilken mån den nya bestämmelsen tillämpats av domstolarna. Av de intervjuer jag genomfört med domare att döma tycks det variera kraftigt mellan olika domare i vilken utsträckning man använder sig av förelägganden enligt 42 kap 15a § rättegångsbalken. En domare sade sig använda bestämmelsen regelbundet i alla de fall hon ansåg att en, eller båda parter, tenderade att

¹⁷⁰ Jfr ovan vid not 52.

¹⁷¹ Prop 1999/2000:26 s. 70.

¹⁷² Ibid., s. 69.

¹⁷³ Ibid., s. 70.

komma med ny bevisning eller andra uppgifter gång på gång. Flera andra domare sade sig aldrig ha använt sig av bestämmelsen.

4.2.1.4 Sammanfattande kommentar om preklusionsreglerna

De fem preklusionsreglerna i tvistemålsprocessen kan alla sägas motverka förhalning. Endast stupstocksförelägganden och preklusion enligt 43 kap 10 § erbjuder dock en uttrycklig sanktion mot konstaterade förhållningsförsök.

Propositionsuttalet till införandet av 42 kap 15a § rättegångsbalken är intressant. Lagstiftaren beskriver som ett problem att det inte är ovanligt ”att en part kommer med nya åberopanden först efter det att såväl tingsrätten som motparten uppfattat förberedelsen som faktiskt avslutad”.¹⁷⁴ Det enda incitamentet för parter och ombud att uppträda så att en utsatt huvudförhandling inte ska behöva ställas in till följd av att det tillkommer processmaterial var rättegångskostnadssanktionen.¹⁷⁵ Uttalandet är intressant och talande för lagstiftarens attityd till förhållningsproblematiken. Ingenstans står uttryckligen att parter förhålar, men redan behovet av ett incitament antyder ju att åtminstone försumlig, om än inte nödvändigtvis taktiskt motiverad medveten, förhalning förekommer. Något behov av tuffare tag eller sanktioner tycktes dock inte finnas enligt lagstiftaren. Den nya preklusionsregeln är ju i strikt mening inte alls en sanktion mot förhållande parter. Sett i ett längre historiskt perspektiv kan konstateras att preklusion av nya omständigheter sker tidigare och tidigare. Från att vid rättegångsbalkens införande inte alls ha varit en betydande rättsfigur, gäller idag att preklusion, med tillämpning av 42 kap 15a§ kan ske redan innan huvudförhandlingen i tingsrätt.¹⁷⁶

Det kan ifrågasättas om den nya regeln tillämpas i någon större utsträckning. Flera domare jag talat med menar att den är uddlös då det sällan går att faktiskt förbjuda nya åberopanden, eftersom sådana sällan försenar handläggningen i nämnvärd utsträckning. Lösningen på detta är inte att sätta tidpunkten för förberedelsens avslutande närmare huvudförhandling. Då minskar dels effekten av föreläggandet, dels riskerar man ju verkliga förseningar i de fall parterna faktiskt har giltig ursäkt.

Det verkar som om varken straffbestämmelserna eller rättegångskostnadsreglerna tillämpas särskilt ofta.¹⁷⁷ Samma sak kan sägas om stupstocksförelägganden. Om ingen av dessa bestämmelser tillämpas av domstolarna, samtidigt som de är de enda som erbjuder möjlighet att reagera mot förhållningsförsök, måste man fråga sig varför. Enkelt uttryckt kan det bero på en av två saker, antingen förekommer inte förhalning, eller så förmår inte domstolarna reagera mot den. I det senare fallet kan detta bero på brister i regelverket eller på att domstolarna inte förmår eller av någon anledning väljer att inte utnyttja de medel som står dem till buds.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Jfr Lindell, a.a. s. 153.

¹⁷⁷ Fitger a.a. s. 9:6 och Lindell a.a. s. 133.

Lindell förespråkade, som ett medel för att effektivisera förberedelsen att bestämmelsen i 42 kap 22 § borde upphävas för att denna gav det felaktiga intrycket att det var tillåtet att komma med nya åberopanden efter förberedelsens avslutande.¹⁷⁸ I och med införandet av 42 kap 15a § torde Lindells synpunkter vara överspelade.

4.2.2 Tredskodom

Tredskodom kan meddelas vid parts utevaro från förberedelsesammanträde eller huvudförhandling, vid svarandens underlåtenhet att avge svaromål och vid kärandens passivitet. En tredskodom innebär att dom ges på formella grunder, utan att domstolen prövar tvisten i sak.

Uteblir båda parterna från ett sammanträde ska målet avskrivas. Uteblir endast den ena parten gäller istället i princip att kärandens talan ska bifallas om svaranden uteblivit och omvänt ogillas om det är käranden som inte dykt upp. Denna huvudregel om tredskodom mot en utebliven part finns i 44 kap 2 § första stycket. I andra stycket sägs att käranden får yrka på uppskov, snarare än tredskodom, vid svarandens utevaro. Tredskodom kan inte meddelas utan att den närvarande parten yrkat det.

Enligt 42 kap 12 § ska parterna i ett dispositivt tvistemål föreläggas att infinna sig till sammanträde vid äventyr av vite. En svarande som uteblir får enligt 44 kap 3 § hämtas till sammanträdet istället för att rätten förelägger nytt vite. 12 § gäller även vid kallelse till huvudförhandling.¹⁷⁹

En av nyheterna i 1987 års lagstiftningsärende var att tingsrätterna, enligt 42 kap 11 §, fick möjlighet att förelägga svaranden i ett dispositivt tvistemål att inkomma med motiverat skriftligt svaromål vid påföljd av tredskodom. Redan 1978 infördes denna möjlighet i småmål, enligt 14 § andra stycket och 14a § lagen om rättegången i tvistemål om mindre värden, men den hade alltså inte funnits i vanliga tvistemål före 1 januari 1988.¹⁸⁰ Tidigare var man tvungen att kalla till sammanträde om inte svaranden inkom med skriftligt svaromål. Till sammanträde kunde man även tidigare kalla vid äventyr av tredskodom.¹⁸¹

Svaranden ska anses ha följt ett föreläggande att avge svaromål, om han klargjort sin inställning till kärandens yrkande och angett skäl som kan vara av betydelse vid prövning av saken.¹⁸² Av NJA 1989 s. 487 framgår att det

¹⁷⁸ Lindell a.a. s. 218 ff.

¹⁷⁹ 42 kap 21 § RB.

¹⁸⁰ Prop 1987/1988: s 80f och 201f.

¹⁸¹ I detta avseende innebar lagändringen 1987 däremot en förändring avseende de tidigare småmålen, i vilka man kunnat kalla parterna vid äventyr att målet annars skulle avgöras i utevaro. Se prop 1987/88:89 s. 202.

¹⁸² 44 kap 7a § RB.

räcker om svaranden i ansökan om återvinning redogjort för grunderna för sin inställning, för att han ska anses ha följt även ett föreläggande enligt 42 kap 11 § att avge skriftligt svaromål i ett återupptaget mål. Enligt motiven är inte heller bestämmelsen i 11 § tänkt att användas om svaranden i mål om betalningsföreläggande, redan i den summariska processen klargjort sin inställning.

Om käranden grundat sitt yrkande på ”skriftligt fordringsbevis” räcker det inte att svaranden ger in ett motiverat bestridande. Enligt 44 kap 7b § rättegångsbalken måste han, för att undvika tredsokod om i dessa fall, även prestera bevisning för sin invändning. Bevisningen ska ha styrkan sannolika skäl.¹⁸³

Sedan 1 juli 2000 riskerar, enligt 42 kap 11 § andra stycket rättegångsbalken, även käranden tredsokod om han underlåter att medverka i målet och inte följer ett föreläggande att uppge om han vidhåller sin talan.¹⁸⁴ Utgångspunkten när denna bestämmelse infördes var att det finns skäl att anta att en kärande egentligen inte vill fullfölja rättegången, om han eller hon inte medverkar i processen.¹⁸⁵ Innan bestämmelsens införande kunde rätten, om käranden inte kunde förmås att återkalla sin talan, vara tvungen att sätta ut ett mål till förhandling utan att det fanns något egentligt intresse av att pröva saken.¹⁸⁶

Möjligheten att framgångsrikt förhålla rättegången genom att inte inkomma med svaromål respektive uppge om man vidhåller sin talan synes därför vara begränsad. För att bestämmelsen ska vara tillämplig krävs dock att rätten faktiskt förelagt parten att inkomma med den önskade inlagan vid äventyr av tredsokod. Om parten istället får begärda anstånd gång på gång, kommer saken i ett annat ljus. Rätten kan ju inte gärna meddela en tredsokod mot en part som beviljats anstånd.

De grunder som kan motivera en tredsokod har det gemensamt att en part inte har medverkat till målets handläggning. Om detta beror på att parten gett upp, eller insett att hans talan inte kommer att vinna framgång, är tredsokoden ett utmärkt sätt att billigt och enkelt avsluta handläggningen med en exekutionstitel för den andra parten. Om den bristande medverkan å andra sidan motiveras av taktiska överväganden och parten vill förhålla kan tredsokoden snarare bidra till dröjsmålet.¹⁸⁷ En tredsokod kan nämligen återvinnas, varvid den som drabbats av tredsokoden inte lider annan skada än att eventuellt drabbas av rättegångskostnadssanktionen att svara för motpartens kostnader för det inställda sammanträdet eller ett preklusionsföreläggande.

¹⁸³ Se om bestämmelsen Ekelöf, Rättegång V, a.a. s. 56 ff.

¹⁸⁴ Ändringen infördes genom SFS 2000:172, som trädde i kraft den 1 juli 2000, prop. 1999/2000:26, 1999/2000:JuU10.

¹⁸⁵ Prop 1999/2000:26 s 86.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ekelöf, Rättegång V, a.a. s. 223.

En tredsdom, får inte överklagas, men väl återvinnas enligt 44 kap 9 § första stycket rättegångsbalken, dock gäller detta endast vid tredsdom som meddelats en första gång. Söker en utebliven part återvinning av en andra tredsdom ska denna stå fast enligt 44 kap 9 § andra stycket rättegångsbalken. På detta sätt hindras en part från att upprepade gånger förhåla genom att se till att drabbas av tredsdom som sedan återvinns.¹⁸⁸

Vid återvinning av en tredsdom ska målet återupptas där det avslutades. Om tredsdom därför meddelats vid huvudförhandlingen, måste alltså en ny huvudförhandling hållas. Innan en sådan kan hållas har den förhållande parten sannolikt vunnit ett betydande uppskov i och med tredsdomen. Vid införandet av tredsdomsregeln i 42 kap 11 § rättegångsbalken uttalades i motiven att en situation där rätten inte bör kalla svaranden vid äventyr av tredsdom var att käranden uttryckligen begärde det. ”Käranden kanske känner till att svaranden avser att vid en tredsdom söka återvinning.”¹⁸⁹ På vilket sätt detta skulle vara till kärandens fördel är dock svårt att se. Alternativet vid en eventuell utevaro från svarandens sida är ju inte att käranden får en exigibel dom, utan att målet avskrivs.

Kärandens möjlighet att enligt 44 kap 2 § andra stycket yrka att målet utsätts till fortsatt muntlig förberedelse är knappast ett effektivt motmedel mot ett förhållningsförsök av detta slag, eftersom svaranden kan utebli även vid en ny huvudförhandling varvid käranden inte vunnit något. Däremot kan en part, om motparten uteblir från fortsatt huvudförhandling, enligt 43 kap 11 § tredje stycket, i ett dispositivt mål välja mellan tredsdom, materiell dom eller avskrivningsbeslut.¹⁹⁰ Om den närvarande parten väljer en materiell dom i ett sådant läge uppnår inte den uteblivne den förhållningseffekt som uppstår i samband med tredsdom och påföljande återvinning.

Utevaro av taktiska skäl var aktuell i disciplinärendet NJA 1992 s 139.¹⁹¹ Av detta avgörande kan framförallt konstateras att det strider mot god advokatsed att av taktiska skäl utnyttja möjligheten att utverka en tredsdom genom att lämna en huvudförhandling. Den aktuella advokaten tilldelades en erinran för sitt tilltag att tillsammans med sin klient lämna huvudförhandlingen sedan rätten inte godtagit av advokaten återopad bevisning. Något disciplinansvar åvilar emellertid inte en part som inte representeras av advokat eller som utan advokatens medverkan eller mot dennes råd förfar på exakt samma sätt. Däremot riskerar såväl en part som hans advokat ansvar enligt straffbuden i 9 kap rättegångsbalken.¹⁹² Under alla omständigheter tycks inte tredsdom vara något särskilt effektivt medel i sig mot förhållning. Att ett utnyttjande av möjligheten att återvinna tredsdom i förhållningssyfte kan motivera andra sanktioner, som till

¹⁸⁸ Jfr nedan avsnitt 3.3.

¹⁸⁹ Prop. 1987/1988:89 s. 202.

¹⁹⁰ 44 kap 4 § andra stycket.

¹⁹¹ Se närmare om detta fall i avsnitt 3.5.1.1, nedan.

¹⁹² Se närmare om straffansvaret enligt 9 kap RB i avsnitt 4.6 nedan.

exempel ett stupstocksföreläggande, mot en förhalande part ändrar inte denna bedömning.

4.3 Ekonomiska sanktioner

Man kan tänka sig flera sätt att genom ekonomiska sanktioner mot en trilskande part förhindra förhalning. I rättegångsbalken finns också ett antal bestämmelser som tillåter att parter föreläggs att vidta någon åtgärd vid äventyr av vite. Några uttryckliga skadeståndsbestämmelser finns däremot inte, vilket inte hindrar att det principiellt är möjligt att en part som genom dolus eller culpa orsakat motparten skada, skulle kunna bli ersättningsskyldig för det. Så är fallet till exempel om en part drabbats av skada genom att motparten begått mened och talan om skadestånd på grund av brott förs i anslutning till åtalet för mened.¹⁹³ Man kan också tänka sig att till exempel bedrägeribrott kan begås i samband med ett tvistemål och medföra skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagens regler. Möjligen kan dylika förfaranden samtidigt ha inneburit en försening i det ursprungliga tvistemålet. Det är dock mer tveksamt om skadestånd erbjuder en realistisk möjlighet att komma åt sådana förhållningsförsök som jag intresserat mig för här och som inte är kriminaliserade. Inte ens en part som fällt till ansvar för rättegångsförseelse enligt reglerna i 9 kap rättegångsbalken blir nödvändigtvis skadeståndsskyldig därför.¹⁹⁴ Av större intresse för en uppsats i processrätt är emellertid rättegångskostnadsreglerna, vilka i den utsträckning de tillåter att en part blir ersättningsskyldig på grund av vårdslöshet eller försumlighet orsakat motparten kostnader. Dessa regler har beskrivits som ”ett slags skadeståndstvång” och erbjuder alltså en kompensation som liknar skadestånd till motparten om någon fällt för rättegångsförseelse.¹⁹⁵ Jag bortser i det fortsatta från att behandla skadestånd som sanktion mot en förhalande part i annan mening än den här berörda.

4.3.1 Viten

Flera regler i rättegångsbalken tillåter att en part i ett dispositivt tvistemål kallas till förhandling vid äventyr av vite. Rätten får, enligt 9 kap 7 § rättegångsbalken, förelägga vite om en part eller någon annan bör komma tillstådes eller infinna sig personligen vid en förhandling. I andra bestämmelser föreskrivs att en part ska föreläggas vite.¹⁹⁶

Om ett föreläggande, som enligt särskild föreskrift ska förenas med vite, delges någon som vistas utom riket, får rätten underlåta att förelägga vite om delgivning inte kan ske i den främmande staten. Om något vite inte har

¹⁹³ Ekelöf, Rättegång I, s. 158; jfr NJA 1949 s. 756.

¹⁹⁴ Ekelöf, Rättegång I, s. 158.

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Exempelvis ska parterna kallas vid vite när de ska infinna sig personligen till sammanträde enligt 42 kap 12 § första stycket RB.

satts ut, får den förelagde inte åläggas något ansvar för de kostnader som kan ha uppstått till följd av att föreläggandet inte efterlevts. Föreläggandet ska i övrigt vid den fortsatta handläggningen av målet anses jämställt med ett vitesföreläggande.

Enligt viteslagen krävs normalt författningsstöd för att ett offentlighetsrättsligt vite ska kunna utsättas.¹⁹⁷ Rätten anses dock i en civil dom ha rätt att utsätta vite för svaranden trots att uttryckligt författningsbemyndigande saknas.¹⁹⁸ Däremot gäller huvudregeln att även allmän domstol måste ha stöd i författning för att kunna sätta ut vite i sina förelägganden att utföra en processuell prestation, eller sina beslut i domstolsärenden.¹⁹⁹

Vanligtvis prövas frågor om utdömande av vite av länsrätten.²⁰⁰ Tingsrätten prövar frågor om utdömande av viten om det avser säkerställande av ett enskilt anspråk, så även om tingsrätten själv eller, efter talan mot rättens beslut, högre rätt har förelagt vitet. Detta innebär att om en part kallats eller förelagts att fullgöra någon annan processuell prestation vid äventyr av vite, är det tingsrätten själv som prövar frågan om utdömande av vite. Vid sådan prövning gäller att ordningen för omröstning i brottmål ska gälla.²⁰¹

Av 9 § viteslagen framgår att ett vite inte ska dömas ut om ändamålet med vitet förlorat sin betydelse. Så kan exempelvis vara fallet om den som kallats till en förhandling visserligen inte inställer sig men utevaron dock inte föranleder uppskov i målet. I förarbetena sägs att regeln bland annat tar sikte på situationer när den föreskrivna prestationen av en eller annan anledning har blivit obehövlig.²⁰² Bedömningen av frågan huruvida ändamålet med vitet har förlorat sin betydelse förutsätter ett noggrant beaktande av vitesföreläggandets funktion och omständigheterna i övrigt i det speciella fallet, varvid särskild hänsyn också måste tas till den allmänpreventiva effekten av viteshotet.²⁰³

Det anses emellertid inte finnas något hinder mot att utdöma viten mot en part som själv, möjligen i syfte att undvika vitet, framkallat de omständigheter som föranlett att ändamålet med vitet förfallit.²⁰⁴ I några fall har Högsta domstolen prövat just kallelser till domstolsförhandling som kunde ha behövt ställas in även om den kallade parten inställt sig. Vite kunde trots detta dömas ut då syftet inte ansågs förfallet.²⁰⁵ Ett beslut om hämtning till huvudförhandling innebär inte att ett vitesföreläggande förfaller.²⁰⁶

¹⁹⁷ lagen (1985:206) om viten.

¹⁹⁸ NJA 1981 s. 1129 och NJA 1996 s. 495; jfr dock NJA 1998 s. 179.

¹⁹⁹ NJA 1975 s. 461 och NJA 1995 s. 176.

²⁰⁰ 6 § lagen om viten.

²⁰¹ 16 kap 6 § RB.

²⁰² prop. 1984/85:96 s. 55.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ RÅ 2002 ref 62.

²⁰⁵ NJA 1991 s 643 och NJA 1992 s 613.

²⁰⁶ NJA 1990 s 228.

För att bedöma vitessanktionens effekt som avskräckande faktor vid de förhållningssituationer som är ämnet för denna uppsats, måste emellertid också beaktas i vilka situationer viten kan användas i ett dispositivt tvistemål. Huvudregeln i 9 kap 7 § har redan berörts. Det är självklart så att en part som kallats att närvara personligen, i vissa fall kan misstänkas för att försöka förhala rättegången om han uteblir. Vite kan då utdömas enligt huvudregeln, som dock är fakultativ. Enligt 42 kap 12 § första och tredje styckena ska personligen kallade parter i ett dispositivt tvistemål kallas till sammanträde vid äventyr av vite. Uteblir svaranden från huvudförhandling ska han ha kallats vid äventyr av vite. Uteblir han vid huvudförhandlingen, kan rätten istället för att sätta ut nytt vite förordna om hämtning. Andra situationer där vite inte är fakultativt är när vittnen eller sakkunniga kallas eller trilskas på så sätt att de inte medverkar till utredningen; när någon ska förete en handling som skriftligt bevis och när någon i vissa fall ska lämna uppgifter om sina egna förhållanden.²⁰⁷ En situation där vite får föreläggas som inte omfattas av de nu nämnda reglerna är då rätten beslutar om en lämplig säkerhetsåtgärd enligt 15 kap 3 § rättegångsbalken. Andra bestämmelser om vite i tingsrätt finns inte.

I äldre rättegångsbalken fanns möjlighet att förelägga en part att inkomma med uppgift, dock endast om det var motiverat i allmänhetens intresse eller med hänsyn till motpartens intresse.²⁰⁸ Lindell har övervägt möjligheten att effektivisera förberedelsen genom att utöka användandet av viten, till exempel då en part föreläggs att inkomma med uppgifter eller precisera grunder, utan att stupstocks föreläggande är aktuellt.²⁰⁹

I de specialreglerade situationer där vite ska eller får föreläggas är det tänkbart att trilskan beror på förhållningsförsök, varför alla dessa vitesbestämmelser kan ses som sanktioner mot förhalande parter. Att det inte alls krävs att rätten bedömer frågan om förhållning för att tillämpa reglerna är en annan sak. En sådan ordning skulle endast innebära att reglerna blev svårtillämpade om rätten skulle vara tvungen att spekulera i frågor om partens eller vittnets trilska hade vissa motiv. Nu är det lätt att konstatera om ett föreläggande följts eller ej. Ett bekymmer för den som vill undersöka förekomsten av förhållning, eller rättens möjligheter att stävja den, är att det aldrig ens i uppenbara fall lär nämnas något om detta i ett beslut om utdömande av vite.

4.3.2 Rättegångskostnader

För att motverka att en part fördyrar processen av otillbörliga skäl finns i 18 kap ett antal regler som är av relevans här. Allokeringen av rättegångskostnader sker normalt efter att processen slutförts och

²⁰⁷ Ang vittnen: 36 kap 7, 20 och 21 §§; ang. sakkunnig: 40 kap 12 och 14 §§; ang. skriftliga bevis: 38 kap 5 §; ang. uppgifter om egna förhållanden: 33 kap 12 § RB.

²⁰⁸ Lindell, a.a. s. 217 f.

²⁰⁹ Ibid.

rättegångskostnader som sanktion mot förhållning och missbruk är givetvis till sin natur främst reparativ.

Enligt 18 kap 6 § kan en part drabbas av en kostnadsstraff om han genom att utebliva från rätten eller ej iakttaga föreläggande, som rätten meddelat, eller genom påstående eller invändning, som han insett eller bort inse sakna fog, eller annorledes genom vårdslöshet eller försummelse föranlett uppskov i målet eller eljest vållat kostnad för motparten. De grundläggande rekvisiten går alltså ut på att en part ska ha processat vårdslöst eller försumligt och genom att målet försenats, eller på annat sätt, vållat motparten kostnad. I äldre litteratur betonas bestämmelsens nära samband med straffbestämmelsen i 9 kap 3 § rättegångsbalken.²¹⁰ Rättegångskostnadsstraffen har också länge setts som ett mycket viktigt motmedel mot förhållning. Vid rättegångsbalkens tillkomst tilläts ju rent av ”i allmänhet” nya bevis vid huvudförhandlingen, däremot inträdde skyldighet för parten att ersätta motparten den kostnad, som därigenom vållats, om hans förfarande skett av vårdslöshet eller försummelse.²¹¹

Bestämmelsen är tillämplig i såväl dispositiva mål som i brottmål och indispositiva mål.²¹² Den gäller under förberedelsen och under huvudförhandlingen, men är enligt Lindell svår att tillämpa under förberedelsen eftersom det då ligger i sakens natur att nya omständigheter förs in successivt.²¹³

Enligt 18 kap 7 § kan dessutom ställföreträdare, ombud och biträden av domstolen, ex officio, förpliktas att jämte parten ersätta motpartens rättegångskostnader. Så kan ske om ställföreträdaren, ombudet eller biträdet föranlett onödig rättegång enligt 18 kap 3 § rättegångsbalken, eller genom sådan vårdslöshet eller försummelse som omnämns i 18 kap 6 § rättegångsbalken vållat kostnad för motparten.

Effektiviteten av rättegångskostnadsstraffen mot förhållande parter ifrågasattes i samband med att bestämmelsen i 42 kap 15a § rättegångsbalken infördes.²¹⁴ Ett av syftena med den reformen var att skapa incitament för parterna att föra processen så att inga onödiga förseningar skulle uppstå. Med ett något drastiskt exempel konstaterades att redan gällande regler fick anses innebära att parter och ombud hade en skyldighet att uppträda så att en utsatt huvudförhandling inte ska behöva ställas in till följd av att det tillkommer processmaterial.²¹⁵ ”Skyldigheten sanktioneras dock inte på annat sätt än genom ansvaret för rättegångskostnaderna och *detta sätt har i praktiken visat sig inte vara effektivt.*”²¹⁶

²¹⁰ Jacobsson a.a. s. 205, not 2.

²¹¹ Prop 1943:5 s. 411.

²¹² Lindell, a.a. s. 132.

²¹³ Lindell, a.a. s. 132.

²¹⁴ Prop 1999/2000:26 s. 70.

²¹⁵ Ibid.

²¹⁶ Ibid., min kursivering.

I en diskussion om rättegångskostnader som en faktor i en parts taktiska överväganden i processen bör också uppmärksammas att förekomsten av en rättsskydds försäkring kan påverka vilka processhandlingar parten anser sig ha råd med. Om endast en av två parter är försäkrad kan detta givetvis ge henne en viktig fördel i taktiskt hänseende gentemot en oförsäkrad motpart. Samma förhållande uppstår givetvis om den ena parten helt enkelt är ekonomiskt starkare än sin motpart. Empirisk forskning visar, vilket kan te sig självklart, att en part med rättshjälp kan vara mindre benägen att förlikas.²¹⁷

4.4 Straffsanktioner

Som nämnts i avsnitt 4.5 ovan är det tänkbart att en mängd olika brott kan begås i samband med ett tvistemål och möjligen också på ett sådant sätt att de, utöver den straffrättsligt sett önskade effekten, även leder till att ett mål förhalas. Liksom tidigare bortser jag från dessa brott och koncentrerar den följande framställningen till de brott som återfinns i rättegångsbalkens nionde kapitel, de så kallade rättegångsförseelserna.

Vid förhålningsförsök finns möjlighet att straffa en part enligt 9 kap 3 § rättegångsbalken. Enligt denna bestämmelse kan en part straffas med böter om han genom påståenden eller invändningar som är uppenbart ogrundade, eller genom innehållande av bevis eller någon annan otillbörlig åtgärd försöker förhåla rättegången. Det är inte nödvändigt att någon förhålnings effekt verkligen inträtt, men tillämpning av straffsanktionen i 9 kap 3 § rättegångsbalken förutsätter direkt uppsåt.²¹⁸

Av straffbudet i 9 kap rättegångsbalken är det bara 3 § som direkt nämner förhålnings. Till bötesstraff döms, enligt 9 kap 1 och 2 §§, även en part som mot bättre vetande inleder eller föranleder rättegång i tvistemål eller mot bättre vetande för talan mot dom eller beslut, något som åtminstone vad gäller överklaganden kan vara ett sätt att förhåla processen.²¹⁹ Som nämnts ovan kan ju inte minst ett överklagande av dom eller beslut i vissa fall vara ett effektivt sätt att förhåla.²²⁰

En intressant fråga är givetvis vad som avses med begreppet ”mot bättre vetande” i 9 kap 1 och 2 §§ rättegångsbalken. Begreppet kan tolkas så att det för straffansvar krävs att någon bevisligen känt till att den grund som åberopats för ett käromål, svaromål eller ett överklagande var oriktig. Det kan emellertid också förstås så att det räcker om någon mot bättre vetande driver en talan som ”juridiskt” sett är utsiktslös, vilket ju inte hindrar att parten eller hans ombud själv ”vet” att han har rätt. Även en berättigad part

²¹⁷ Fenn & Rickman, a.a. s. 489.

²¹⁸ Lindell a.a. s. 131.

²¹⁹ Jfr avsnitt 4.2 om begränsning av möjligheten att överklaga.

²²⁰ jfr ovan avsnitt 3.1.4.

kan ju på grund av t.ex. bristande bevisning befinna sig i ett hopplöst processuellt läge.

NJA 1985 s 623 gällde en person som varit ombud för parter i ett stort antal ärenden rörande felparkeringsavgift och i just ett sådant mål överklagat en tingsrättsdom med påstående om att bilen endast varit uppställd på platsen för lastning och lossning. Hovrätten fann att ombudet gjort sig skyldig till rättegångsförseelse genom att underlåta att närmare precisera grunden för överklagandet. Högsta domstolen redogjorde först för vad som krävs för att någon som fått en parkeringsanmärkning ska befrias från betalningsskyldighet på grund av att endast lastning och lossning antas ha förekommit vid tillfället. För detta ”måste uppenbarligen krävas, att han åtminstone anger de särskilda omständigheterna i fallet”.²²¹ Det aktuella ombudet måste enligt Högsta domstolen och mot bakgrund av hans erfarenhet av liknande fall ha insett detta. Genom att överklaga först polismyndighetens, sedan tingsrättens beslut med endast ett allmänt påstående om att lastning och lossning utförts vid tillfället, befanns ombudet mot bättre vetande ha fört talan i såväl tingsrätten som i hovrätten.²²² Avgörande var alltså dels den i målet aktuella materiella juridiken, dels ombudets insikt om densamma. Huruvida ombudet faktiskt visste något om bilens parkering var inte relevant för Högsta domstolens bedömning.

Även NJA 1967 s 348 handlar om begreppet ”mot bättre vetande” och straffansvar enligt 9 kap 2 § rättegångsbalken. M hade förlorat i två rättegångar mot samma käre sedan han invänt att ett muntligt avtal om uppskov med betalning träffats. Ingen ytterligare bevisning än detta påstående hade förekommit i dessa eller i den i NJA-fallet aktuella rättegången. Sedan häradsrätten en tredje gång ålagt honom betalningsskyldighet på samma grunder sökte M återvinning och frågan uppkom om ansvar för rättegångsförseelse. Häradsrätten dömde M för att mot bättre vetande ha sökt återvinning mot rättsens utslag i lagsökningsmålet, samt därefter vidhållit sina uppenbart ogrundade invändningar. Sedan hovrätten fastställt häradsrättens beslut överklagade M till Högsta domstolen. I överklagandet argumenterade M:s ombud för att uttrycket ”mot bättre vetande” inte skulle förstås så att det innefattar ett krav på insikt om att partens talan är utsiktslös, utan att uttrycket i stället syftade ”på fall då part bevisligen sanningslöst uppger ett rättsfaktum, som icke existerar eller icke inträffat”.²²³ För ådömande av ansvar skulle då enligt denna tolkning föreligga full bevisning att M farit med osanning om sitt uppgivna samtal med motparten. Föredraganden i målet tycks ha gått delvis på M:s linje och uttalade bland annat att det, genom vad som förekommit i målet inte kunde anses visat, att M gjort sin invändning med insikt om att den var ogrundad. ”Den omständigheten, att invändningen icke vunnit beaktande i de tidigare avgjorda målen, läser icke ha betagit M rätten att i

²²¹ NJA 1985 s. 623.

²²² NJA 1985 s. 623.

²²³ NJA 1967 s. 348.

det nya målet utan risk för straff framställa samma invändning och söka styrka denna.²²⁴

Högsta domstolens majoritet däremot ansåg att M gjort sig skyldig till rättegångsförseelse som hovrätten funnit. Det måste, enligt Högsta domstolen, med hänsyn till vad som förekommit i de båda tidigare målen, ”antagas att M – som i ett av målen förklarat sig icke vilja yttra sig under sanningsförsäkran och i förevarande mål icke varit beredd att utan uppskov avlägga sådan försäkran -- till fullt insåg, att hans återvinningstalan var ogrundad”.²²⁵ Högsta domstolens resonemang berör endast indirekt frågan om tolkningen av begreppet ”mot bättre vetande”.

Straffbuden i 9 kap 1 – 3 §§ rättegångsbalken gäller, enligt 4 § i samma kapitel även ombud, biträden och ställföreträdare. Denna krets bör tolkas snävt i enlighet med vad som i allmänhet gäller för tolkningen av straffbud.²²⁶ I NJA 1953 s. 699 ansågs att straffstadgandet inte omfattade den som endast biträtt part vid upprättande av rättegångsskrift. För en advokat gäller dessutom att hon kan bli föremål för disciplinära ingripanden enligt 8 kap 7 § rättegångsbalken.

4.5 Advokatetik och disciplinansvar

Med advokat menas, enligt 8 kap 1 § andra stycket rättegångsbalken, en person som är ledamot av Sveriges advokatsamfund. Enligt 8 kap 4 § första stycket rättegångsbalken är advokat skyldig att vid utövande av sin verksamhet redbart och nitiskt utföra honom anförtrödda uppdrag och i allt iaktta god advokatsed. I inledningen till Sveriges Advokatsamfunds vägledande regler om god advokatsed erinras om detta och om att vad god advokatsed kräver inte är närmare angivet vare sig i rättegångsbalken eller i stadgarna för Sveriges advokatsamfund.

I Sverige finns inget advokatmonopol, vilket också kan vara en del av förklaringen till att det saknas en i lagtext närmare preciserad innebörd av begreppet god advokatsed. Normer om god advokatsed har utbildats inom advokatkåren och kommit till uttryck i avgöranden av advokatsamfundets styrelse och disciplinnämnd. De vägledande reglerna utgör i allt väsentligt endast en kodifiering av de normer som hittills tillämpats och upprätthållits i styrelsens och disciplinnämndens praxis. Reglerna har till syfte att vara vägledande för samfundets ledamöter. Det framhålls att det är omöjligt att i skrift reglera alla de skiftande förhållanden och frågor som kan uppkomma i en advokats verksamhet. ”Reglerna är inte på långt när uttömmande och får inte uppfattas så att allt som inte uttryckligen är förbjudet skulle vara tillåtet. Å andra sidan innebär reglerna inte heller att varje avsteg från desamma

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ekelöf, Rättegång I, a.a. s. 157.

nödvändigtvis måste föranleda disciplinär påföljd. Detta är en fråga som får bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.²²⁷

Som framgår av citatet i föregående stycke är advokatsamfundets vägledande regler inte avsedda att vara absoluta regler. Det kan också nämnas att, i de vägledande reglerna i de disciplinavgöranden jag tagit del av för detta arbete, det sällan eller aldrig uttryckligen hänvisas till reglerna. Kvaliteten på disciplinnämndens avgöranden har också kritiserats.²²⁸ Det är ändå intressant att se vad som sägs i några avgöranden som rör förhållning av processer.

Redan i de vägledande reglernas första paragraf kan spåras en syn på advokatverksamheten som kan vara relevant för min frågeställning. Där sägs att en advokat inte får främja orätt. Denna regel innebär mer än att en advokat ska avhålla sig från att rekommendera eller medverka till förfaringsätt som är direkt lagstridiga. En advokat bör göra vad han kan för att främja snabbhet i processen och att han i varje fall inte avsiktligt söker förhåla rättegången eller eljest sköter sitt rättegångsuppdrag på sådant sätt att rättegången därigenom i onödan fördröjes.²²⁹ Hänsynen till rättsordningen samt till motparten och tredje man”, innebär att en advokat inte i sin yrkesutövning får begagna alla till buds stående medel.²³⁰ Wiklund hävdar att allt handlande, som syftar till eller är ägnat att ha en motsatt effekt än att god rättskipning främjas, i princip strider mot god advokatsed.²³¹ Advokatsamfundets styrelse försökte redan 1926 förmå advokater att, även om de var övertygade om att domstolen måste beakta en formell invändning om en sådan framställdes, från ”allmän processvårdande synpunkt och till iakttagande av sin egen och sitt yrkes värdighet icke bör medverka till invändningens framställande.”²³² Wiklund kritiserar denna uppfattning och menar att det vore orimligt att hävda att god advokatsed mer eller mindre generellt förbjuder en advokat att framställa formella invändningar, därför att detta skulle vara ägnat att minska aktningen för advokatkåren.²³³ Wiklund menar att en sådan uppfattning ”skulle vara liktydig med att en klient, som vill vinna en fullt laglig fördel genom att framställa en formell invändning, skulle vara tvingad att avstå från advokathjälp för att kunna framställa och motivera sin invändning”.²³⁴ Att komma med en invändning enbart för att chikanera motparten eller för att bereda denne extra besvär och kostnader, utan att klienten därigenom försättes i ett bättre läge, vare sig processuellt eller materiellt, kan dock anses strida mot god advokatsed.²³⁵

²²⁷ SRGA ingressen.

²²⁸ Ebervall, Lena Försvarens roll, Norstedts Juridik, Stockholm (2002), s.32 f.

²²⁹ Wiklund a.a. s. 504.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid. s. 502.

²³² Ibid. s. 505.

²³³ Ibid., s. 510.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

Av 4 § i de vägledande reglerna framgår vidare att en advokat är skyldig att besvara i hans verksamhet ankommande skrivelser utan dröjsmål och att, om en skrivelse inte utan dröjsmål kan besvaras i sak, ”dess mottagande bör erkännas och advokaten återkomma med svar så snart ske kan”.²³⁶ Läser man dessa två bestämmelser tillsammans inser man lätt att det inte utan vidare kan vara förenligt med god advokatsed att endast av taktiska skäl avvakta med att inkomma med skrivelser till vare sig motpart eller en domstol.

Förhållandet till motparten regleras i 37 §. Där sägs bland annat att en advokat inte får främja sin klients sak genom att utöva ”otillbörlig påtryckning” på motparten. I bestämmelsen nämns tre exempel på vad som utgör sådan förbjuden otillbörlig påtryckning. Dessa är:

1. otillbörlig anmälan till polis- eller åklagarmyndighet eller annan myndighet, så ock hot om sådan otillbörlig anmälan;
2. hot om skandalisering av motparten i press, radio eller television, samt
3. opåkallad hänvändelse till utomstående, såsom motpartens anhöriga eller eljest närstående, arbetsgivare, överordnade och arbetskamrater eller organisation, som motparten tillhör, så ock hot om sådan opåkallad åtgärd.²³⁷

Det torde vara möjligt att åtminstone mer extrema fall av förhållning av en pågående rättsprocess, för att t.ex. söka förmå motparten att förlikas på en för klienten fördelaktigt sätt, skulle kunna ses som ”otillbörlig påtryckning” i den mening som avses i 37 §. Det finns dock, mig veterligen, inget publicerat disciplinärende som bekräftar detta. Att endast utnyttja det faktum att processen tagit lång tid i en förlikningsförhandling eller att endast utnyttja möjligheten att påtala för motparten att processen faktiskt kommer att ta tid, måste dock antas vara förenligt med god advokatsed.

Slutligen kan nämnas 44 § i de vägledande reglerna, vilken stadgar att en advokat som är ombud eller biträde vid rättegång bland annat är skyldig att ordentligt bedriva saken med den omsorg och skyndsamhet som god rättskipning kräver. Av rätten meddelade förelägganden ska efterkommas och förfrågningar från rättsens sida utan dröjsmål besvaras. Uppstår hinder för inställelse eller dylikt, ska rätten skyndsamt underrättas därom.

Här framgår att skyndsamhet är ett krav, men också att advokaten ska bedriva klientens sak med omsorg. Allt annat lika förefaller det självklart att ju större omsorg som läggs vid saken, desto längre kommer den att dra ut på tiden. Den vägledande regeln förbjuder en advokat att av enbart taktiska skäl dröja med att inkomma med en rättegångsskrift. Betydligt svårare är att avgöra om en advokat i ett verkligt fall verkligen otillbörligen dröjt med att inkomma med skriften eller om han endast lagt ner lite väl stor omsorg på sakens bedrivande.

²³⁶ advokatsamfundets vägledande regler 4 §.

²³⁷ Ibid. 37 §.

En konflikt kan också inträda mellan det grundläggande kravet att en advokat ska tillvarata sin klients intressen och hans skyldighet att följa lagen och god advokatsed. I vägledande regler om god advokatsed konstateras att det är en advokats grundläggande skyldighet att efter sin bästa förmåga tillvarata klientens intressen. Denna skyldighet begränsas inte bara av lag utan även av de krav som god advokatsed ställer. Holger Wiklund uttalar i *God advokatsed*:

”Lika viktigt som det är att en yrkesskicklig advokatkår står till medborgarnas förfogande såsom ombud eller biträde i rättegång, lika angeläget är det att förhindra att advokaternas medverkan tar former, som innebär att man s. a. s. "sticker en käpp i rättvisans hjul" eller åstadkommer "gnissel i rättskipningsmaskineriet". Advokaternas insats i rättskipningen är, rätt fullgjord, av utomordentligt värde för denna. Vad som däremot såvitt möjligt måste förhindras är oarter och missbruk, som kan äventyra eller skada rättskipningens behöriga utövande.”²³⁸

Disciplinärenden mot en advokat prövas av advokatsamfundets disciplinnämnd. De av disciplinnämndens avgöranden som anses ha allmänt intresse publiceras i tidskriften Advokaten. Avgörandena i sig är inte offentliga hos advokatsamfundet. I de fall Högsta domstolen prövat disciplinnämndens avgöranden kan man naturligtvis även ta del av dessa i NJA eller i vart fall i Högsta domstolens avgörande, som ju är en offentlig handling.

NJA 1992 s139 har redan nämnts ovan i avsnitt 4.4 om tredskodom. Det förtjänar emellertid att behandlas närmare här. Bland annat för att konflikten mellan klientintresset och god advokatsed blev tydlig i det ärendet.

Vid huvudförhandlingen var svarandena personligen närvarande, biträdda av advokat. Sedan parterna utvecklat sin talan, förebragtes skriftlig bevisning. Tingsrätten avvisade svarandens bevisning, med stöd av 43 kap 10 § rättegångsbalken, då det enligt tingsrätten måste anses bero på grov vårdslöshet att den inte åberopats tidigare. Svarandeadvokaten anförde enligt protokollet att svarandena i denna situation inte längre inställde sig vid förhandlingen, vilket advokaten påstod innebar att tredskodom kunde meddelas. Kärandens advokat yrkade på tredskodom i målet. Svarandeadvokaten och hans huvudmän lämnade alltså huvudförhandlingen som fortsatte i deras utevaro, varefter kärandens talan bifölls i tredskodom två veckor senare.

Fallet väcker den intressanta frågan om att klientens intresse kan komma i konflikt med god advokatsed. Avsikten med att inte längre inställa sig var att motparten därvid skulle yrka tredskodom, vilket också skedde, och att därefter möjlighet skulle uppkomma att åberopa den av tingsrätten avvisade bevisningen. Beslutet om att icke fortsättningsvis inställa sig till

²³⁸ Wiklund a.a. s. 502.

huvudförhandlingen fattades således, enligt advokaten enbart för att på bästa sätt tillvarata klienternas intresse.

Såväl advokatsamfundets disciplinnämnd som Högsta domstolen fann att svarandeadvokaten brutit mot god advokatsed. Högsta domstolen skärpte dock sanktionen. Disciplinnämnden bedömde att advokatens åtgärd att tillsammans med klienterna avträda från huvudförhandlingen, sedan rätten beslutat att avvisa bevisningen, var processtaktiskt betingad. Advokaten hade enligt nämnden spekulerat i att rätten skulle meddela treskodom så att hans klienter i ny rättegång, genom återvinningstalan, skulle få tillfälle att åberopa den avvisade bevisningen.²³⁹ Disciplinnämnden kommenterade den ovan nämnda motstridigheten i en advokats uppgifter. Man erinrade om att det är advokatens främsta plikt att inom ramen för vad lag och god advokatsed bjuder efter bästa förmåga tillvarata klientens intressen, men att det samtidigt stadgas i de vägledande reglerna att advokat som ombud eller biträde i rättegång är skyldig att i allt iakttä vad rättegångsbalken och andra författningar föreskriver. Den aktuella advokatens agerande utspelade sig, med disciplinnämndens formulering, ”uppenbarligen i det svårbedömda konfliktområdet mellan tillvaratagande av klientens intressen och iakttagande av lag och god advokatsed”.²⁴⁰ Slutligen kom nämnden fram till den samlade bedömningen att advokaten – ”även med beaktande av de motstridande plikter som åvilat honom – förfarit olämpligt genom att lämna domstolen under pågående rättegång. Nämnden låter emellertid vid detta uttalande bero.”²⁴¹

Justitiekanslern anförde besvär. Högsta domstolens beslut citeras här i viss längd:

Advokatens grundläggande skyldighet att på bästa sätt tillvarata klientens intressen begränsas inte bara av lag utan även av de krav som god advokatsed ställer. Såsom ombud i rättegång är advokaten skyldig att i allt iakttä vad rättegångsbalken och andra författningar rörande processen föreskriver. Han ska medverka till en god processordning och till att av rätten meddelade föreskrifter och förelägganden efterkoms. Som Holger Wiklund uttalar i "God advokatsed" bör en advokat avhålla sig från processuella oarter och missbruk. Det finns alltså inte något utrymme för en advokat att åsidosätta god advokatsed i avsikt att tillvarata klientens intressen.

[Advokatens] åtgärd var processtaktiskt betingad och kan inte anses förenlig med den processordning som är förutsatt i rättegångsbalken. Tingsrättens beslut att avvisa den av svarandena erbjudna bevisningen hade kunnat överklagas till hovrätten i samband med talan mot tingsrättens dom i målet. [Advokatens] agerande medförde väsentliga olägenheter både för domstolen och för motparten.

²³⁹ NJA 1992 s. 139.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid.

På grund av det anförda finner Högsta domstolen att [advokatens] handlande strider mot god advokatsed. Han har härigenom åsidosatt sina plikter som advokat på sådant sätt att erinran bör meddelas honom.

Ärendet illustrerar, förutom den ovan behandlade möjligheten att förhålla genom att spekulera i tredsdom, just den svåra balansgång en advokat måste gå mellan klientintresset och skyldigheten att iaktta gällande regler. Det är knappast möjligt att dra några långtgående slutsatser i denna större principiella fråga, av Högsta domstolens avgörande. Möjligen kan man spekulera i om disciplinnämndens större förståelse för advokatens agerande uttrycker en allmän skillnad mellan advokaters syn på frågan och Högsta domstolens. Inte heller i detta avseende verkar det rimligt att dra så långtgående slutsatser av fallet. Det vore dock intressant att ta del av en större undersökning om advokaters attityder till dylika frågor.

För detta arbete har jag samtalat med en handfull advokater om detta fall. Ingen av dem ville gå så långt som att förespråka ”NJA-advokatens” agerande, men åtminstone en advokat nämnde det som en möjlig strategi i allra sista hand.

Bland publicerade beslut från advokatsamfundets disciplinnämnd finns ett antal som direkt eller indirekt behandlar frågan om förhållning. Disciplinnämndens bedömningar är ofta påfallande kortfattade. Oftast redogörs för anmälarens och den anmälda advokatens uppgifter, varefter nämndens bedömning kommer, utan att det närmare framgår vilken version man lagt till grund för bedömningen. Nämndens beslut ger i sig ofta en antydning om huruvida man valt att lägga anmälarens eller den anmälda advokatens berättelse till grund för sitt beslut. Det kan naturligtvis inte uteslutas att detaljer i den motsatta berättelsen faktiskt förtjänat tilltro, men att nämnden trots detta funnit tillräckliga skäl för sin bedömning.

Underlåtenhet eller dröjsmål med att efterkomma förelägganden, att erkänna mottagandet av delgivning eller att besvara förfrågningar från rätten och att lämna av rätten begärda besked har sålunda i flera fall föranlett reaktioner från de disciplinära organens sida.²⁴² Likaså har man i disciplinär ordning ingripit mot advokater, som utan giltigt skäl underlåtit att inställa sig inför domstol på utsatt tid.²⁴³ Jag ger här ett exempel, men det finns fler avgöranden som åtminstone i bakgrunden till bedömningen visar på ganska extrema fall av förhållning.²⁴⁴

²⁴² Wiklund har listat följande disciplinärenden för tiden före 1973: TSA 1949 s. 29 (4:II), 1956 s. 18 (14), 1957 s. 62 (13), 1958 s. 170 (19), 1959 s. 62 (13), 1961 s. 28 (2:I), 1964 s. 49 (19), 1965 s. 48 (19), 1966 s. 138 (36) samt 1970 s. 117—118 (32:I och II). Se Wiklund, a.a. s. 504 f.

²⁴³ TSA 1965 s. 45—47 (17:I och II). Även i fallet TSA 1970 s. 117(32:I); Se Wiklund, a.a. s. 505.

²⁴⁴ Några exempel från senare tid är: 1984 nr 4. Uttag för obehörigt ändamål från klientmedelskonto mm; upprepade dröjsmål med svar till domstolar och advokatsamfundet. Uteslutning ur advokatsamfundet på grund av synnerligen försvårande omständigheter.

*Advokaten 1990, s. 249*²⁴⁵

A förelades vid muntlig förberedelse 14 mars 1988 att senast 11 april inkomma med ett yttrande till tingsrätten. Yttrandet inkom 6 juni, sedan A först sökt, och fått anstånd till 2 maj, varefter tingsrätten påmint A i både telefonsamtal och brev. Den 29 juni förelades A att, senast 15 augusti, komma in med skriftligt yttrande med bevisuppgift. Sedan A ånyo fått anstånd på anstånd flyttades fristen till den 24 oktober. Då hade ännu inte någon bevisuppgift inkommit. Två dagar senare lovade A att omedelbart inkomma med bevisuppgiften. Tingsrätten påminde förgäves om denna utfästelse i telefon och skriftlig påminnelse. Den 14 november riktades ett stupstocks föreläggande mot A att inkomma med bevisuppgiften inom två veckor från delfäendet. A hördes inte av, varför föreläggandet expedierades med delgivningsman den 6 december. Delgivning skedde den 28 december och bevisuppgiften inkom den 12 januari. Bevisuppgiften prekluderades och disciplinnämnden tilldelade A en varning för att han allvarligt åsidosatt sina plikter som advokat.

Disciplinförfarande är anförtrott advokatsamfundets disciplinnämnd, och en tingsrätt har inte andra sanktioner att ta till mot en advokat som misskött en tvist och därigenom föranlett dröjsmål, än rättegångskostnadssanktionen i 18 kap 7 § rättegångsbalken. Även straffstadgandet i 9 kap 4 § jämförd med 1 – 3 §§ är möjligt att använda, men det är svårt och sker i praktiken ytterst sällan. Vad gäller påföljderna i ett disciplinärende kan anmärkas att uteslutning i och för sig är en ytterst kännbar påföljd, då de måste antas att detta påtagligt påverkar den uteslutnes inkomster och försörjningsmöjligheter, medan de konkreta effekterna av en varning eller erinran inte alls behöver påverka advokatens fortsatta karriär. Till detta bidrar dessutom att disciplinnämndens beslut i oidentifierad form endast är tillgängliga för allmänheten via justitiekanslerns kansli som får del av nämndens beslut, som därigenom blir allmän handling.²⁴⁶

4.6 Sammanfattande kommentar om rättegångsbalkens förhållningsregler

Som framgått, finns en mängd regler i rättegångsbalken som syftar till att göra processen snabbare. Endast några få av dem är dock konstruerade för att ge domstolarna möjlighet att reagera när förhållning väl äger rum. Stupstocks föreläggande, föreläggande enligt 43 kap 10 §, viten, straffbestämmelserna i 9 kap och rättegångskostnadssanktioner, har denna

(återkallad anmälan); 1986 nr 7. Underlåtenhet att i tid inkomma till domstol med uppgifter i rättegång, Disciplinnämndens beslut den 14 maj 1986 (varning); 1987 nr 19.

Underlåtenhet att inom skäligen tid precisera yrkanden och grunder (erinran); 1990 nr 20.

Advokaten A tilldelad varning för att på olika sätt ha förhalat rättsligt förfarande; 1991 nr 32. Underlåtenhet att efterkomma domstols förelägganden bedömt såsom allvarligt åsidosättande av plikterna som advokat.

²⁴⁵ 1989 nr 25. Dröjsmål med yttrande, bevisuppgift och återsändande av delgivningskvitto.

²⁴⁶ Ebervall a. a. s. 30.

roll. Straffbestämmelserna om rättegångsförseelse tillämpas mycket sällan, men kan självklart till sin konstruktion föras till sanktionsreglerna. Tredskodomar är en sanktion som kan användas, men riskerar att förfelas, då en återvunnen tredskodom kan vara just vad en förhalande part eftersträvar.

Om en parts talan är uppenbart ogrundad, men han ändå väcker talan riskerar han att dömas. Jacobsson har, apropå rättegångskostnader, kritiserat skuldidén för att den i någon mån bygger på en anteciperings av rättens bedömning av målet.²⁴⁷ Om parten inte kan förutse denna, får sanktionsreglerna inte någon handlingsdirigerande verkan. Dessa synpunkter kan anföras på samtliga här omnämnda sanktionsregler. Dessa bör därför i så stor utsträckning som möjligt tillämpas på grunder som är i någon mening objektiva och förutsebara för parterna.

²⁴⁷ Jacobsson, a.a. s. 210.

5 Skiljeförfarande

Parter kan i avtal bestämma att dispositiva tvister ska avgöras av skiljemän i stället för i domstol. Jag har i detta avsnitt valt att fokusera på förfaranderegler i 21 - 24 §§ lagen (1999:116) om skiljeförfaranden, särskilt frågorna om hanteringen av nya yrkanden och åberopanden, enligt 23 och 24 §§. Detta sammanhänger med att en skiljenämnd inte, i sig själv, har tillgång till några tvångsmedel.²⁴⁸ Vill en skiljenämnd ändå använda sig av sådana, kan den visserligen vända sig till domstol, som då kan bevilja tvångsmedel.²⁴⁹ De sanktioner, i vid mening, som en skiljenämnd har tillgång till är därför i första hand preklusion eller avvisning. Dessa regler illustrerar väl hur en skiljeman har effektivare medel att hindra förhållning än en domare i en tingsrätt.

Ett skäl som ofta förs fram för att välja skiljeförfarande, framför den ordinära domstolsprocessen, är att skiljeförfarandet är snabbare.²⁵⁰ Att det är så förklaras naturligtvis främst genom att skiljeförfarandet i allmänhet innebär ett eninstansförfarande. Visserligen kan en skiljedom klandras men då i allmänhet endast avseende vissa formella omständigheter, inte på grund av skiljedomens materiella riktighet. Sedan lagen om skiljeförfarande trädde i kraft den 1 april 1999, gäller dessutom att klandertalan normalt prövas endast i hovrätten.²⁵¹ Att överklaganden normalt inte är möjliga i skiljeförfaranden, innebär naturligtvis ett offerande av rättssäkerheten i någon mån. Detta kan dock vara rationellt av flera skäl, ett är, som Posner och Landes har beskrivit, att värdet av ett tvåinstanssystem i inte ringa utsträckning består i överrätternas prejudikatbildande funktion. Värdet av prejudikatbildande är naturligtvis obestridligt ur samhällets perspektiv, men inte nödvändigtvis särskilt stort för parterna i en konkret tvist.²⁵² Vidare finns stora kostnader förenade med den försening som ett överklagande innebär. Man kan även tänka sig att en part som går med på skiljeklausul får något annat i det civilrättsliga avtalet. En kuriös variant av detta kan hämtas från den amerikanska diskussionen om *black mail settlements* i mål om grupptalan; sådana farhågor om utpressning kom redan innan reglerna antogs.²⁵³

Även om alltså skiljeförfarandet typiskt sett är snabbare än den ordinära tvistemålsprocessen gäller givetvis där, som i andra former av tvistlösning, att en part emellanåt kan vinna på att förhålla. En gäldenär i dröjsmål har

²⁴⁸ 25 § LSF; jfr Heuman, Lars, Skiljemannarätt, Stockholm 1999, s. 42.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid. 27.

²⁵¹ 43 § LSF

²⁵² William M. Landes & Richard A. Posner, "Adjudication as a Private Good", 8 J. Legal Stud. 235, s. 238 Detta argument är möjligen starkare i amerikanska än svenska förhållanden, då appeals courts avgöranden har större prejudikatvärde än svenska hovrätters, i princip gäller det dock även för ett treinstanssystem, där endast den högsta instansen är prejudikatbildande.

²⁵³ Moskowitz, a.a. s. 607.

samma intresse att skjuta betalningen på framtiden, oavsett vilken tvistlösningsform hans motpart är hänvisad till. Det är lätt att föreställa sig att en part i ett skiljeförfarande frestas att klandra domen, dröja med inlagor eller komma med överflödiga yrkanden eller införa onödig bevisning i syfte att förhala det slutliga avgörandet av tvisten. Heuman pekar på risken för förhalning som en viktig faktor att ta i beaktande då en part överväger att avtala om skiljeförfarande.²⁵⁴ Denna risk är dock knappast större i skiljeförfarandet än i andra tvistlösningsformer även om skiljeförfarandet självklart erbjuder vissa möjligheter till förhalning som inte står en part till buds i domstol. Jag finner Heumans uttalande en aning märkligt, då ju en part sällan har något snabbare alternativ, risken för missbruk som kan leda till en materiellt oriktig dom är i så fall mer relevant.

Att parterna vid skiljeavtalets tillkomst är överens om att tvister ska lösas snabbt hindrar inte att en av dem, när en tvist väl uppstår, är frestad att förhala förfarandet. Den ena parten kanske misstänker motparten för att ha en svag ekonomi och därför anledning att i framtiden vilja skjuta upp betalning. Misstänker man att detta kommer att vara fallet och vill försvåra för motparten att förhala kan man välja att försöka driva igenom ett avtal om förenklat skiljeförfarande. Sådana förfaranden har utformats av olika skiljedomsinstitut.²⁵⁵ Förenklat skiljeförfarande kan innebära att färre skrifter utväxlas, att dessa är kortare eller att tidsfrister är kortare. Ett förenklat förfarande behöver därför inte på något sätt vara enklare att driva för parten, men är i allmänhet billigare. Ofta är antalet skiljemän i ett förenklat begränsat till en enda.²⁵⁶ Även i det ordinära rättegångsförfarandet rekommenderas endast ”ett skriftligt svaromål och ett förberedelsesammanträde”.²⁵⁷ Dessa rekommendationer följs dock sällan.²⁵⁸ En skiljeman har större möjligheter att tvinga parterna att begränsa antalet inlagor och sammanträden. Förfaranderegler i lagen om skiljeförfarande utgår från att tvisten skall drivas snabbt. I 21 § stadgas sålunda att skiljemännen skall handlägga tvisten opartiskt, ändamålsenligt och snabbt. De skall därvid följa vad parterna har bestämt, om det inte finns något hinder mot det, vilket innebär att parterna naturligtvis kan bestämma regler som innebär långsammare handläggning, men detta är i så fall något de är överens om och knappast förhalning. En förutseende part som inser att han har att vinna på en dyrbar och långsam hantering, kan givetvis försöka lura motparten att gå med på sådana regler, men det är då snarare fråga om framgångsrikt avtalsförhandlande, än förhalning av förfarandet.

I en rättegång regleras nya yrkanden i 13 kap 3 § rättegångsbalken. En part som inom de ramar som där ställs upp, kommer med en mängd tillåtna åberopanden eller yrkanden kan drabbas av ett stupstocks föreläggande om

²⁵⁴ Heuman (1999), a.a. s. 27.

²⁵⁵ Heuman (1999), a.a. s. 25.

²⁵⁶ Se t. ex. Stockholms handelskamrars regler för förenklat skiljeförfarande § 12, i ICC-rules art 8 finns däremot en presumptionsregel för att en enda skiljeman ska avgöra tvisten om inte annat avtalats om skiljemännens antal.

²⁵⁷ Lindell a.a. s. 214.

²⁵⁸ Lindell a.a. s. 214.

rätten finner det påkallat. I ett skiljemål gäller presumtionen att skiljemännen ska vara generösa när det gäller att tillåta nya yrkanden och åberopanden, som håller sig inom ramen för skiljeavtalet.²⁵⁹ Skiljemännen kan dock neka en part prövning av yrkandet eller omständigheten, om skiljemännen anser det olämpligt att de prövas. I lagen om skiljeförfarande finns en bestämmelse om nya yrkanden i 23 §. I paragrafens tredje stycke stadgas att dess bestämmelser är dispositiva. För att avtalsvägen välja en annan ordning krävs dock att parterna är överens, vilket överhuvudtaget gäller för skiljemannalagens dispositiva regler. I frånvaro av en gemensam partsvilja gäller alltså att skiljemännen fattar de flesta beslut som behövs om handläggningen och att de gör det med väldigt stor frihet att själva styra processen efter eget skön.

I 23 § stadgas således även att skiljemännen bestämmer tidsfrister för parternas yrkanden och åberopanden. Jämfört med rättegångsbalkens regler har skiljemän en betydande frihet i huruvida de ska tillåta nya yrkanden eller åberopanden. En part kan emellertid ha giltig ursäkt för sin underlåtenhet att följa ett föreläggande eller för utevaro från ett sammanträde med skiljemännen. Giltig ursäkt ska här förstås snarare som laga förfall än som en parallell till rekvisitet giltig ursäkt i rättegångsbalkens preklusionsregler. Att en part ändå kan ha giltig ursäkt framgår av 24 §, som även stadgar att en parts utevaro eller underlåtenhet att följa förelägganden, i andra fall, inte hindrar att handläggningen fortsätter och att tvisten avgörs på det material som finns. En materiell prövning kommer således att ske även i dessa fall, någon motsvarighet till treskodom finns inte.

Det bör krävas starka skäl för att vägra en motpart att göra kvittningsinvändning eller att motsätta sig att en part till stöd för sin talan åberopar en omständighet som skulle prekluderas som *res judicata* genom den blivande skiljedomen.²⁶⁰ Skiljemännens frihet innebär även att yrkanden som inte skulle ha tillåtits i en rättegång kan komma in i tvisten. Att detta skulle innebära en större tidsutdräkt jämfört med ett ordinärt förfarande är dock knappast troligt. För en rättvis jämförelse i det avseendet kan vara nödvändigt att beakta hur lång tid motsvarande tvister skulle ta om de skulle prövats i två rättegångar. Skiljemännens frihet att avgöra vilka yrkanden och åberopanden som ska tillåtas kan också beskrivas som att dessa har tillgång till ett mycket kraftfullt preklusionsvapen, där det avgörande rekvisitet är vad de efter eget skön finner inte är olämpligt. De kan meddela regelrätta stupstocksförelägganden.

Tidsaspekten nämns uttryckligen i lagtexten och enligt propositionen är det särskilt angeläget att sätta stopp för obstruktionsmässiga åtgärder.²⁶¹ Bland annat för det ändamålet kan det vara lämpligt att bestämma en frist, efter vars utgång nya yrkanden eller åberopanden i princip inte beaktas, det vill säga ett föreläggande av samma innebörd som 42 kap 15a §

²⁵⁹ Prop. 1998/99:35 s. 224.

²⁶⁰ Ibid., s. 108 och 227.

²⁶¹ Ibid., s. 224.

rättegångsbalken. Ett sådant behöver inte vara nödvändigt, om till exempel parterna bestämt att en skiljedom ska meddelas inom en viss tid.

Skiljemännen kan då behöva vägra en part att utöka tvisten med hänvisning till att tvisten i så fall inte hinner behandlas inom den föreskrivna tiden.²⁶²

Skiljemännen kan också beakta den olägenhet som kan uppstå på grund av att en part dröjt med att agera genom fördelning av kostnader.²⁶³

Beskrivningen ovan visar hur skiljemän genom några få bestämmelser givits befogenheter, vars motsvarigheter i rättegångsbalken kräver tillämpning av åtskilliga bestämmelser i flera kapitel. För var och en av dessa har skiljemän dessutom givits större frihet att, efter tvistens beskaffenhet, bestämma hur de ska tillämpas. Lägg till detta att skiljedomen inte kan angripas annat än på formell grund och det tycks som om förhalning kan motverkas effektivare i skiljeförfaranden än i en rättegång. Därmed inte sagt att en skiljeman skulle ha lättare att avgöra om förhalning föreligger än en domare i domstol. Då skiljemännen inte har tillgång till några tvångsmedel behöver de inte heller konfronteras med de särskilda svårigheter en domare har i samband med tillämpningen av sådana regler. Den jämförelse jag nu gjort mellan skiljeförfaranden och domstolsförfaranden haltar naturligtvis i motsvarande mån, men intrycket att det är svårare att förhålla ett skiljeförfarande än en domstolstvist kvarstår. Vad gäller överklagande på formell grund bör också nämnas principen att en part inte kan göra gällande ett processuellt fel, om han avstår från att protestera. En regel om denna preklusionsgrundsats finns i 34 § lagen om skiljeförfaranden.²⁶⁴ En skillnad jämfört med rättegångsbalkens regler om missnöjesanmälan gäller skiljemännens formella processledning. Rätten måste självklart upplysa en part om att han bör anmäla missnöje mot t.ex. en avvisad foruminvändning. Skiljemännen däremot kan sätta förfarandets snabbhet framför partens intresse av att inte göra rättsförluster. ”Nämnden bör nämligen inte bidra till att det skapas klanderomöjligheter och att en framtida doms slutgiltighet kommer att äventyras.”²⁶⁵

Mot de fördelar som det snabba skiljeförfarandet medför, bör ställas att rättssäkerheten riskerar att offras på effektivitetens altare. Redan avsaknaden av överklaganderätt, på materiell grund innebär att risken för ett slutligt avgörande som är materiellt fel ökar. Även förfarandereglererna innebär dock en risk för att materiellt oriktiga skiljeavgöranden meddelas. Det är ju inte givet att en part alls kan driva en process så fort som han kan tvingas till av en nitisk skiljeman. Risken finns att skiljedomen kan komma att bli materiellt oriktig just för att handläggningen drivits snabbare.

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Jfr Heuman (1999), a.a. s. 286 ff.

²⁶⁵ Heuman, a.a. s. 302.

6 USA

I USA har problemet med förhalning, liksom med missbruk av de olika rättigheter och skyldigheter en part har i samband med en rättegång, diskuterats länge och ingående. Under flera decennier har det, i amerikansk debatt, förts fram farhågor att processandet exploderat och är överdrivet.²⁶⁶ Huruvida det verkligen stämmer att processandet ökat och blivit dyrare kan ifrågasättas på flera grunder. Här kan det räcka med att konstatera att debatten härvidlag har givit upphov till en livlig diskussion om bland annat möjligheterna att stävja rättegångsmissbruk, *frivolous litigation*, och missbruk av förberedelsereglerna, inte minst *discovery abuse*.²⁶⁷ De amerikanska reglerna om förberedelsen kan därför vara av intresse i denna uppsats, vars ämne dock är förhalning i det svenska rättssystemet. Mot bakgrund av den livliga debatten om *discovery abuse*, kunde man anta att de amerikanska domstolarna är bättre rustade än de svenska för att möta förhalning och annat missbruk.

Amerikansk processrätt, liksom amerikansk rätt överhuvudtaget, består av såväl *common law* som lagstiftning på federal och delstatlig nivå.²⁶⁸ Inom *common law* finns en del avgöranden och regler som kan ses som försök att stävja missbruk av processen. Jag kommer i detta avsnitt att behandla dels *abuse of process*, dels *malicious prosecution*. I den del jag behandlar lagfästa processregler har jag valt att fokusera på de, av kongressen 1938 fastställda, *Federal Rules of Civil Procedure*, fortsättningsvis FRCP. I de enskilda delstaterna finns givetvis regler som avviker från FRCP, men FRCP har ofta inspirerat även delstatslagstiftningen, varför dessa regler även ger en viss uppfattning av amerikansk processrätt i allmänhet.²⁶⁹ I själva FRCP förekommer också i vissa fall hänvisningar till den delstats lag i vilken målet prövas, något som ytterligare komplicerar bilden av amerikansk processrätt. Om bilden av den amerikanska processrätten ändå förblir ofullständig i denna uppsats, spelar det mindre roll då uppsatsens syfte är att behandla problem i svensk processrätt.

FRCP gäller i de federala distriktsdomstolarna ”in all suits of a civil nature whether cognizable as cases at law or in equity or in admiralty [...]”, om än med vissa undantag.²⁷⁰ En federal distriktsdomstol är den första instansen i det federala domstolssystemet. En sådan domstol är, enligt konstitutionen, behörig att pröva alla mål som är rör konstitutionella frågor eller federal lag,

²⁶⁶ Miller, Arthur R., “The Pretrial rush to judgment: Are the ‘litigation explosion,’ ‘liability crisis’ and efficiency clichés eroding our day in court and jury trial commitments?”, 78 NYU L. R. 982, s. 985 ff.

²⁶⁷ jfr. Moskowitz, a.a. s. 611.

²⁶⁸ Flera intressanta exempel hur delstater tjänat som “laboratorier” för processrättsliga experiment, finns i Moskowitz, a.a. s. 613 ff; nedan är framställningen koncentrerad till federal lagstiftning.

²⁶⁹ Jolowicz, *On Civil Procedure*, s. 38; jfr Moskowitz, a.a. s. 607.

²⁷⁰ FRCP art 81.

men även till exempel så kallade *diversity jurisdiction*-fall. Diversity jurisdiction föreligger när parterna i ett mål är medborgare i olika delstater och bygger, åtminstone historiskt, på att en delstatsdomstol kan misstänkas vara partisk till den egna medborgarens fördel om målet prövas i den statens egna domstolar.²⁷¹ Inte alla regler som en svensk jurist uppfattar som processrättsliga behandlas i FRCP. Till exempel behandlas bevisfrågor i stället i *Federal Rules of Evidence*.

En viktig del av förberedelsen i en amerikansk process är *discovery*. Discovery, i den form den har idag, är en relativt ny skapelse. Den introducerades med FRCP, som när de kom ansågs nyskapande och djärva. Discovery präglas av att parterna i hög utsträckning kontrollerar förberedelsen och ägnar denna åt ett intensivt informationsutbyte, i syfte att klarlägga tvistefrågor och inte minst bevisläget. Detta kallas *disclosure*. Syftet med detta är givetvis att få fram fakta och underlätta en prövning under huvudförhandlingen, *the trial*, men även att främja förlikning.

Högsta domstolen uttalade redan 1946, det vill säga några år efter FRCP:s införande att: "the deposition-discovery rules are to be accorded a broad and liberal treatment."²⁷² Domstolarna hörsammade denna uppmaning, men med tiden uppkom missnöje med att förberedelsereglerna utnyttjades för taktiska syften och i vissa avseenden snarare bidrog till att mål förhalades:

“The bar and trial courts understandably responded affirmatively. As the years have passed, discovery techniques and tactics have become a highly developed litigation art – one not infrequently exploited to the disadvantage of justice. As the Court now recognizes, the situation has reached the point where there is serious ‘concern about undue and uncontrolled discovery’.”²⁷³

Justice Powells uttalande ovan är från 1979. Sedan 70-talet och under de följande decennierna har också en rad åtgärder vidtagits för att effektivisera rättegångsförfarandet, inte minst i FRCP.²⁷⁴ 1980 introducerades förberedelsekonferensen, *discovery conference*.

En viktig del av discovery är, som nämnts, reglerna om disclosure. De återfinns i rule 26. Innan 1980 fanns i denna regel en föreskrift att inga begränsningar fick förekomma av ”the frequency of discovery”. När den försvann, intogs istället en uttrycklig regel om att discovery fick begränsas.²⁷⁵ Initialt ska parter i ett federalt mål, inom två veckor efter ett särskilt disclosure-sammanträde, till motparten uppge en mängd uppgifter som ska underlätta bevisningen i målet. Bland annat ska uppgifter lämnas om namn och kontaktuppgifter till envar som kan tänkas ha relevant

²⁷¹ Bogdan, *Komparativ rättskunskap*, uppl. 1:2, Falköping (1996), s. 156.

²⁷² *Hickman v. Taylor*, 329 U.S. 495, 507 (1947).

²⁷³ J Powell (dissident) i *Herbert v. Lando*, 441 U.S. 153, 179 (1979).

²⁷⁴ Jfr Moskowitz, a.a. s. 607 och 611.

²⁷⁵ Moskowitz, a.a. s. 607.

information i målet; en detaljerad lista på alla dokument eller andra föremål som kan tjäna som bevisning för motparten skall delges denne. Beräkningar av eventuella skadestånd, vilkas underlag ska hållas tillgängliga för kopiering, ska tillhandahållas motparten. Så även eventuella försäkringsvillkor, om dessa berättigar till ersättning för kostnader i samband med en förlust eller förlikning. Vissa lättnader gäller i vissa mål, däribland mål om verkställighet av skiljedom och kravmål avseende studielån.

Att man dessutom måste informera om vittnen, expertvittnen och annan bevisning som man faktiskt avser att använda under huvudförhandlingen är kanske inte lika anmärkningsvärt. De nyss beskrivna reglerna om initial disclosure är typiska för den amerikanska förberedelsen, i så måtto att en hel del av förberedelsen ägnas åt att efterforska vilken information motparten innehar. De initiala upplysningarna följs sedan av *disclosure requests* från den ena parten till den andra och vice versa. Regler om detta finns i de efterföljande FRCP-reglerna, av vilka flera kan beskrivas som specialregler om edition och upptagande av vittnesförhör, så kallade *depositions*.

I rule 37, som behandlas nedan finns viktiga bestämmelser om sanktioner mot bristande medverkan under discovery-fasen. Vill man inte medverka till detta kan man välja att söka en *protective order* från domstolen, eller om det är ens motpart som inte medverkar en order om disclosure.

Självklart innebär detta att möjligheterna att i förhållningssyfte antingen ägna sig åt *over-discovery* eller så kallad *stonewalling*, det vill säga att tiga och undanhålla så mycket bevisning som möjligt. I den ovan nämnda undersökningen bland advokater i Chicago återfinns bland annat följande två citat som illustrerar detta:

”[I] routinely [do] not answer interrogatories ’unless I get a letter asking me where the hell they are’.”²⁷⁶

“[A] reported use of discovery that can expand the volume of information produced in one lawsuit beyond its proof requirements is conducting discovery in certain subject areas or from certain nonparties not to acquire relevant evidence but to pressure an opponent to settle. Respondents offered several examples: demanding that an opponent produce his income tax returns to capitalize on fears that disclosure of income could lead to difficulties with the government or a spouse, exploring politically sensitive subjects in suits against public agencies or officials to capitalize on fears of political repercussions, inquiring into the dating habits of a separated spouse or threatening to depose the third member of a relationship whose triangularity would best be kept secret, and focusing discovery probes on arguably illegal and clearly

²⁷⁶ Brazil, W, “Views from the Front Lines: Observations by Chicago Lawyers About the System of Civil Discovery, 1980 Am. Bar Found. Res. J 217, 236.

embarrassing corporate "contributions" to foreign governments or officials.²⁷⁷

Fler exempel ges i undersökningen och bilden av ett utbrett missbruk, innefattande bland annat förhållningsförsök, i form av såväl stonewalling som over-discovery framträder. Någon motsvarande undersökning för svenska förhållanden finns, så vitt jag kunnat finna, inte. För att ge en bakgrund till de federala reglerna ska först något sägas om traditionella remedier mot processmissbruk enligt common law.

6.1 Sanktioner enligt common law

Två traditionella remedier mot missbruk av processen förekommer enligt common law, de är Abuse of process respektive Malicious prosecution.²⁷⁸ Båda dessa är så kallade *torts*, ett begrepp som förtjänar en kort kommentar här.

Tort law är närmast att likna vid den svenska utomobligatoriska skadeståndsrätten, men har ändå en del säregna drag. *Black's Law Dictionary* definierar tort som "a civil wrong for which a remedy may be obtained, usually in the form of damages; a breach of a duty that the law imposes on everyone in the same relation to one another as those involved in a given transaction."²⁷⁹

En tort är alltså inte skadeståndet, utan den skadevållande gärningen. Definitionen är som synes väldigt vid, och i själva verket för vid då den innefattar till exempel kontraktsbrott, vilka dock inte alls är torts. Man skiljer mellan tort law och *contracts law* och åtminstone "mere breaches of contract" anses inte utgöra torts.²⁸⁰

Torts har utvecklats i common law under lång tid. Liksom i Sverige kan det dock sägas att ingen skillnad gjordes mellan straffrätt och torts i den tidigaste engelska rätten.²⁸¹ Den moderna formen av torts härstammar från 1700-talet. Först under senare halvan av 1800-talet började anglosaxiska rättsvetenskapsmän att systematisera och kritiskt granska torts som en självständig och enhetlig del av rättssystemet.

6.1.1 Wrongful civil proceedings

Malicious prosecution är alltså en tort eller en skadeståndgrundande handling, och utvecklades först som ett motmedel mot missbruk av

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Cady, Mark S., "Curbing litigation abuse and misuse: a judicial approach", 36 Drake L.R. 483.

²⁷⁹ Black's Law Dictionary.

²⁸⁰ Restatement (second) of torts.

²⁸¹ Kionka, Edward J, *Torts in a nutshell*, 2 uppl., West Publishing, 1992, s. 12.

straffrättsliga förfaranden. Även i Sverige finns ju bestämmelser i brottsbalken om till exempel falskt åtal och falsk angivelse, utan att motsvarande regler för civilprocessuella förfaranden finns. Med tiden utvecklades emellertid denna tort, i common law, till att även omfatta felaktiga civila processer och kallas då ofta *wrongful civil proceeding*.

I *Restatement (second) of torts* definieras *wrongful civil proceeding* på följande vis:

“One who takes an active part in the initiation, continuation or procurement of civil proceedings against another is subject to liability to the other for wrongful civil proceedings if
(a) he acts without probable cause, and primarily for a purpose other than that of securing the proper adjudication of the claim in which the proceedings are based, and
(b) except when they are ex parte, the proceedings have terminated in favor of the person against whom they are brought.”²⁸²

Fem krav måste med andra ord vara uppfyllda för att en kändande ska ha framgång med ett skadeståndskrav grundat på *wrongful civil proceeding*. Han måste visa (1) att en tidigare process drivits av svaranden, (2) att den processen avslutades till den nye kändandes fördel, (3) att svaranden saknade grund (*probable cause*) för den första processen, (4) att svaranden drev den tidigare processen av illvilja (*malice*) eller för något oegentligt syfte och (5) att skada uppstått för den nye kändanden.²⁸³

Det första kravet är givetvis enkelt att uppfylla. Särskilt tre av de fyra andra kraven innebär emellertid att en tort för *wrongful civil proceeding* inte är helt enkel att använda för att motverka missbruk av civilprocessen.²⁸⁴ Det andra kravet, att den tidigare processen ska ha slutat till den nye kändandes fördel är inte alltid lätt att visa. Redan det faktum att en *wrongful civil proceeding* tort kräver att den första processen redan avslutats innebär ju att det dröjer innan man genom denna typ av process kan komma åt en missbrukande motpart.²⁸⁵ Kravet att den tidigare processen slutat till nye kändandes fördel innebär också att en *wrongful civil proceeding* tort är utesluten om denne, i den första processen, valde att förlikas. Ironiskt nog kan beslutet att förlikas ha fattats just för att undvika onödiga kostnader.²⁸⁶ Det fjärde kravet, att den nye svaranden drev den första processen av illvilja, är givetvis svårt att bevisa och bevisbördan för detta vilar på den nye kändanden.²⁸⁷

²⁸² Restatement (second) of torts § 674.

²⁸³ Cady, a.a. s. 486.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Ibid.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Ibid.

Även det femte kravet kan erbjuda problem då få domstolar erkänner alla typer av skador som kan ha uppstått i den första processen.²⁸⁸ Sammantaget innebär dessa problem att en wrongful civil proceeding tort knappast kan anses vara ett särskilt effektivt medel mot missbruk av civila processer.

6.1.2 Abuse of process

Även det andra traditionella common law-remediet mot missbruk av processen är behäftat med vissa problem som gör att man kan ifrågasätta dess effektivitet. Abuse of process beskrivs, i restatement (second) of torts som:

“One who uses a legal process, whether criminal or civil, against another primarily to accomplish a purpose for which it is not designed, is subject to liability to the other for harm caused by the abuse of process.”²⁸⁹

Här är alltså fråga om att visa (1) att ens motpart använt en process för att (2) i första hand (*primarily*) uppnå ett oegentligt syfte (*a purpose for which it is not designed*) och (3) att skada uppstått.

Svårigheten att konstatera att en process använts i första hand för något annat syfte än den är avsedd för gör abuse of process, svår att tillämpa. Ett exempel är att käranden stämmer endast för att han vill pressa svaranden att betala en helt annan skuld.²⁹⁰ Emellertid är det inte abuse bara för att käranden har något ytterligare motiv för sitt processande, som t.ex. att han vill nå en förlikning.

6.1.3 Contempt

Contempt of court, är ett mycket kraftfullt vapen, vilket amerikanska domare kan ta till mot en trilslande part. *Contempt* kan förekomma i såväl brottmål som i civilmål och man skiljer därför mellan *criminal contempt* och *civil contempt*. Alla som sett några amerikanska polis eller advokatserier på tv, har någon gång hört domaren hota en advokat med frasen, ”You will do as I say, or I will hold you in contempt!”. Ofta kommer repliken sedan någon i domstolen trotsat domaren, eller varit oförskäm. Bakom reglerna om contempt ligger en uppfattning att domstolen måste kunna hävda sin maktställning och auktoritet. Förolämpningar under en förhandling kan utgöra contempt, men de faller utanför ämnet för denna uppsats. Contempt kan generellt sägas föreligga om det är föreskrivet i lag, eller annars om någon begår en handling som:

“[...] obstructs, or is calculated to embarrass, hinder, or obstruct, the court in the administration of justice, or which is calculated to lessen its

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Restatement (second) of torts § 682.

²⁹⁰ Cady, a.a. s. 488.

authority or its dignity, or to bring the administration of law into disrespect or disregard, or any conduct which in law constitutes an offense against the authority and dignity of a court or judicial officer in the performance of judicial functions. Also, contempt has been held to consist of a clear and open willful disregard for the authority and dignity of the court in a manner contrary to statute.”²⁹¹

För att utgöra contempt, måste något i omständigheterna påvisa vara sådant att handlingen innefattar bristande respekt för domstolen eller hindrar fullgörandet av domstolens verksamhet.²⁹²

Civil contempt utgörs av att en part underlåter att följa en domstols order eller domslut i ett civilmål. Det är ett remedium som syftar till att tillgodose motpartens rättigheter, till exempel att en order om disclosure skall efterlevas.²⁹³ Syftet att civil contempt skall garantera motpartens rättigheter, innebär att en person som befunnits vara ”in contempt” skall ha möjligheten att själv fullgöra sina skyldigheter och därigenom slippa ifrån sanktionen. Detta uttrycks som att han har nycklarna till sin egen cell.²⁹⁴ För att contempt skall vara för handen krävs dock att det finns ett otvetydigt utslag av domstolen i form av ett beslut och att detta inte efterlevs. Att märka är dock att såväl handlingar i domstolen, som utanför den kan utgöra contempt. I det senare fallet talas om *indirect civil contempt*.²⁹⁵ Då contempt anses vara ett ytterst kraftfullt vapen och i grunden handlar om att upprätthålla respekten för domstolarna, anses det att en domare skall använda contempt restriktivt.²⁹⁶

6.2 Sanktioner enligt federal lagstiftning

Ett flertal regler i Federal Rules of Civil Procedure syftar till att motverka missbruk av processen. Flera reformer av FRCP har också, som i andra länder, syftat till att ytterligare effektivisera processen och motverka och bestraffa olika typer av missbruk.²⁹⁷

²⁹¹ CJS Contempt § 11.

²⁹² Ibid.

²⁹³ May v. Central Illinois Public Service Co., 260 Ill. App. 3d 41, 198 Ill. Dec. 635, 633 N.E.2d 97 (5th Dist. 1994).

²⁹⁴ In re Marriage of Tatham, 293 Ill. App. 3d 471, 228 Ill. Dec. 166, 688 N.E.2d 864 (5th Dist. 1997).

²⁹⁵ CJS Contempt § 9.

²⁹⁶ Ibid.

²⁹⁷ Ang. Det bestraffande elementet, se t. ex. Heiderscheit, John W III, “Rule 37 Discovery Sanctions in the Ninth Circuit: The Collapse of the deterrence goal”, 68 Or. L. Rev 57 (1989), s. 64.

6.2.1 Rule 11 och rule 26 (g) - advokatansvar

En advokat är, liksom en part utan ombud, enligt rule 11 skyldig att underteckna inlagor till domstolen.²⁹⁸ Genom att sätta sin signatur på en inlaga garanterar advokaten (1) att innehållet i inlagan inte inges för något oegentligt syfte, som för att trakassera motparten eller söka förhålla eller fördyra processen, (2) att de krav som framställs har en laglig grund eller motiveras av ett seriöst (*nonfrivolous*) argument för att gällande rätt bör ändras så att det aktuella kravet stöds, (3) att alla påståenden om sakförhållanden stöds eller kan förmodas komma att stödas av bevisning efter att tid givits för ytterligare undersökningar eller discovery och (4) att alla förnekanden av sakförhållanden stöds av bevisning eller i vart fall av en rimlig frånvaro av information eller övertygelse.²⁹⁹

Om domstolen, efter att en sådan inlaga ingetts, finner att något av kraven i (1) – (4) inte är uppfyllt, kan domstolen antingen efter motpartens yrkande eller ex officio rikta en sanktion mot advokaten, advokatbyrån eller parten som ingett inlagan.³⁰⁰ Sanktioner får inte meddelas, efter ett yrkande från motparten, förrän parten givits tre veckor för att förklara eller försvara det påstådda regelbrottet. En monetär sanktion får inte vara strängare än att det räcker för att avskräcka andra från liknande tilltag.³⁰¹ Då regeln är avsedd att vara avskräckande kan man tänka sig att det är till domstolen en part som drabbats av en sanktion ska betala. Det är emellertid även möjligt att sanktionen innefattar en rätt för motparten att få sina kostnader ersatta, dels i samband med bemötandet av den inlaga som föranlett sanktionen, men även i någon mån kostnader som uppstått i samband med yrkandet om rule 11-sanktioner.³⁰²

I sin ursprungliga form var rule 11 inte lika tydlig som idag ifråga om domstolens rätt att utdöma sanktioner mot en part eller hans ombud som brutit mot regeln. I och med en ändring 1983 ökade dock användandet av regeln, inte minst genom svarandens yrkanden mot klaganden.³⁰³ 1993 ändrades regeln igen, bland annat efter kritik mot tillämpningen efter 1983.³⁰⁴ Ändringen 1983 innebar utöver ett klargörande av domstolarnas rätt att utdöma sanktioner, även en kraftigt skärpt text i fråga om vad en signatur skulle anses garantera. Ursprungligen gällde att domstolen skulle avvisa yrkanden och åberopanden som *sham and false*. Den version av regeln som infördes 1983 innebar således att krav som framställdes inte endast skulle vara ett seriöst försök att ändra gällande rätt, utan att de

²⁹⁸ Rule 11 (1a).

²⁹⁹ Rule 11 (1b).

³⁰⁰ Rule 11 (1c).

³⁰¹ Rule 11 (2).

³⁰² Dombroff, Mark A, Dombroff on unfair tactics, suppl. 2, 2 uppl. New York (1995), s 180.

³⁰³ Miller, a.a. s. 1007f och där citerade undersökningen av Federal Judicial Center, 2 FJC Directions 3, 20 tbl.11 (1991).

³⁰⁴ Advisory committee notes till FRCP rule 11, 1993.

innefattade ett ”*good faith argument*”.³⁰⁵ 1983 års version av regeln var i detta avseende strängare mot advokater och parter, än den nuvarande. Strängare, i den meningen att en advokat måste vara mer säker på sina argument om dessa måste ges i god tro, än om han kan tillåta sig att argumentera, låt vara nonfrivolously, för en ny rättstillämpning. Den var även strängare i det avseendet att sanktioner 1983 var obligatoriska, medan de idag, efter 1993 års ändring är fakultativa.³⁰⁶ Den stränga regeln från 1983 föranledde *The advisory committee* att uttala: ”The rule is not intended to chill an attorney's enthusiasm or creativity in pursuing factual or legal theories”.³⁰⁷

Ändringarna 1993 innebar, utöver att ändra kravet på ”a good faith argument” till *an unfrivolous argument*, även ett förtydligande om att sanktioner enligt rule 11 inte får riktas mot discovery abuse.³⁰⁸ Detta behöver dock inte innebära särskilt mycket eftersom rule 26 (g) i allt väsentligt stadgar samma regler för discovery-fasen. Alla åtgärder som vidtas i samband med discovery ska, enligt rule 26, uppfylla samma krav som de som ställs enligt rule 11 (1) och (2). Utöver detta gäller ett krav att discovery-åtgärden inte är orimligt betungande eller kostsam – givet behoven i det aktuella fallet, redan genomförda discovery-åtgärder, omtvistade belopp samt betydelsen av de frågor som är aktuella i målet. – Möjligen är rule 26 (g) ännu strängare än rule 11 (b) i det att kravet på a good faith argument där kvarstår. Även i rule 26 (g) gäller att en inläga inte får vara tillkommen för att orsaka förseningar.

Jämfört med svenska regler om advokaters ansvar är en uppenbar skillnad att de amerikanska reglerna är betydligt mer specifika. Avsaknaden av specifika regler innebär dock inte att svenska advokater får göra allt som inte uttryckligen är oförenligt med god advokatsed. Självklart är det ju inte förenligt med svensk god advokatsed att medvetet inge inlagor som helt saknar stöd av bevisning eller stöd i gällande rätt. Den viktigaste skillnaden här är emellertid att det är distriktsdomstolen som har fått mandat att utdöma sanktioner mot en advokat, eller en part, och att de möjliga straffen är mer kännbara och inte enbart begränsade till rättegångskostnader, som ju i och för sig kan utdömas även i ett svenskt mål.

När det gäller de nödvändiga rekvisiten gäller naturligtvis i amerikanska domstolar lika väl som i svenska att det är svårt att visa att någon handlat i ond tro, varför det inte är förvånande att de flesta fall där rule 11 tillämpats gäller mål där någons talan var illa underbyggd, med fakta och bevisning.³⁰⁹

³⁰⁵ Dombroff (1995), a.a. s. 169.

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Advisory committee notes till FRCP rule 11, 1993.

³⁰⁸ Rule 11 (d).

³⁰⁹ Johnson & Cassidy, a.a. s. 961.

6.2.2 Rule 37 – Failure to Make Disclosure or Cooperate in Discovery

I rule 37 (b) (A) – (E) listas en del, för en svensk betraktare ganska spektakulära påföljder mot en part som inte medverkat till discovery. Sanktionerna är möjliga efter att en part först fått en domstolsorder som specificerar vilken discovery-åtgärd motparten, eller någon annan, är skyldig att medverka till. En domstolsorder är tvingande och kan gälla snart sagt vilken begäran som helst från en part som vill tvinga fram bevisning. Discovery, enligt rule 26, 30, 31, 33, 34 eller 35, kan tvingas fram genom en order. En förutsättning är att motparten givit anledning till det, genom att inte samarbeta.

Jag ska här helt kort lista några av de mer spektakulära sanktionerna som en domstol kan besluta om enligt rule 37.³¹⁰ Medverkar man inte till disclosure – genom att besvara frågor eller medverka till att någon annan lämnar upplysningar, eller till initial disclosure enligt rule 26 – riskerar man att sökandens version av den omständighet, för vilken bevisning söktes, tas för given; preklusion av vissa frågor eller strykande av redan gjorda yrkanden eller delar av dem. Domstolen kan också välja att som sanktion mot bristande medverkan i discovery bestämma att vilandeförklara målet tills parten ändrar sig och börjar medverka, men även avvisa målet eller en del av det, eller meddela tredskodom mot den part som inte medverkat.

Rättegångskostnadssanktion ska åtfölja en av de ovan nämnda påföljderna. Domstolen väljer vad gäller rättegångskostnader om de ska åvila parten själv eller hans ombud.

6.2.3 Rule 41 - Dismissal of Actions

En kärande som inte driver målet kan på yrkande av svaranden, men även ex officio, drabbas av att målet avvisas (*dismiss*) enligt rule 41 (b).³¹¹ Ett sådant avvisande innebär att målet blir avgjort och sedan det vunnit laga kraft, *res judicata*. "[A] dismissal [under rule 41 (b)] operates as an adjudication upon the merits."³¹²

Även om denna radikala och mycket stränga sanktion är den enda som uttryckligen nämns i rule 41 (b) anses domstolen kunna välja en mindre ingripande påföljd som till exempel böter, rättegångskostnader, skadestånd eller advokatdisciplinära åtgärder.³¹³ De flesta domstolar kräver rentav att

³¹⁰ En annan domstol än den i vilken målet är anhängigt kan i vissa fall döma en person för contempt of court, om vederbörande är beordrad att inställa sig där för disclosure.

³¹¹ *Link v Wabash*, 370 US 626, 630,.

³¹² Rule 41 (b).

³¹³ Dombroff, Mark A., *Dombroff on unfair tactics*, New York (1988), s. 182.

en domare uttryckligen måste presentera argument för att en mindre ingripande åtgärd vore otillräcklig för att få avvisa enligt regeln.³¹⁴

Rule 41 (b) är endast tillämplig på kändan, vilket dock inte hindrar att denne använder sig av regeln mot en svarande som genstämt eller åberopat kvittningsinvändning. Tanken tycks vara att en sanktion behövs mot den part som så att säga tagit initiativ till rättegången eller en del av den. Ett enstaka uteblivande är knappast tillräckligt för att avvisa enligt rule 41 (b).³¹⁵ Domstolen kan dock beakta alla omständigheter i målet, inklusive tidigare förseningar, när den överväger en sanktion enligt regeln.³¹⁶ Flera domstolar tillämpar samma kriterier för när en viss sanktion bör utdömas enligt denna regel, som när motsvarande sanktion utdöms enligt rule 37.

Till skillnad från vad som gäller för sanktioner enligt rule 11, som behandlats ovan, krävs inte att parten hörs innan sanktionen riktas mot honom. Högsta domstolen uttalade, i *Link mot Wabash*, bland annat att:

“[W]hen circumstances make such action appropriate, a District Court may dismiss a complaint for failure to prosecute even without affording notice of its intention to do so or providing an adversary hearing before acting. Whether such an order can stand on appeal depends not on power but on whether it was within the permissible range of the court's discretion.”³¹⁷

Här kan vara lämpligt att, som även *US Supreme Court* gjorde i *Link*, påpeka att slutliga beslut enligt FRCP kan överklagas enligt rule 60, ”which authorizes the reopening of cases in which final orders have been inadvisedly entered”.³¹⁸

Ett yrkande om avvisning enligt rule 41 (b) har en avlägsen släkting i 42 kap 11 § andra stycket rättegångsbalken. Rättsföljden enligt den svenska regeln för en kändan som underlåter att medverka i målet är dock treskodom. Skillnaden är uppenbar mellan å ena sidan den svenska treskodomen, som tillåter en förhållande part att återvinna, med den förhållningsframgång detta innebär och å andra sidan den amerikanska regelns flexibilitet och det mycket stränga avvisandet som gör målet res judicata.

³¹⁴ Som jämförelse kan nämnas att i engelska domstolar, sedan de så kallade Woolf-reformerna, gäller att avvisning får ske direct om man bryter mot en uppgjord tidsplan. Detta är en nyhet jämfört med den tidigare regeln som hämtats från *Birkett v James*, enligt vilken avvisning fick ske om “(1) the default has been intentional and contumelious, or (2)(a) that there has been inordinate and inexcusable delay on the part of the plaintiff or his lawyers, and (b) that such delay will give rise to a substantial risk that it is not possible to have a fair trial of the issues in the action or is such as is likely to cause or to have caused serious prejudice to the defendants either as between themselves and the plaintiff or between each other or between them and a third party”; jfr. Andrews, Neil, “A New Civil Procedural Code for England: Party Control ‘Going, Going, Gone’”, *ZJP int* (1999), s. 12.

³¹⁵ Dombroff (1988) a.a. s. 184.

³¹⁶ Dombroff (1988) a.a. s. 184.

³¹⁷ *Link v Wabash* 370 US 626, 633.

³¹⁸ *Ibid.*

6.2.4 Rule 56 – Summary Judgment

Enligt rule 56 kan den federala domstolen avgöra en tvist, eller en del av en tvist, summariskt efter yrkande om så kallat *summary judgment*. Den yrkande parten måste kunna visa att tvisten, eller en del av den, inte innefattar några tvistiga frågor om materiella fakta. Särskilt attraktivt är detta för en svarande som utsätts för en omotiverad rättegång, måhända i utpressningssyfte. Tvisten får alltså inte innefatta några tvistiga rättsfakta, eller att den yrkandes motpart inte har någon bevisning till stöd för sin talan. *Summary judgment* tycks alltså i någon mån motsvara den svenska regeln i 42 kap 18 § första stycket 5 rättegångsbalken, om dom utan huvudförhandling. Även där sägs i motiven att sådan dom framförallt kan komma till användning ”i sådana mål där det inte råder någon oenighet mellan parterna rörande de faktiska omständigheterna i målet, utan där tvisten rör den rättsliga bedömningen av dessa omständigheter”.³¹⁹ Den svenska regeln har också sin främsta tillämpning i småmål, något som inte synes gälla för den amerikanska motsvarigheten.³²⁰

Tre mål i US Supreme Court från 1986, utökade de federala domstolarnas möjligheter att avge *summary judgment*.³²¹ I motsvarande mån ökades i och med dessa avgöranden regelns attraktionskraft för parter som anser sig vara offer för frivolous litigation. Emellertid betonade Högsta domstolen även i dessa mål, på olika sätt att *summary judgment* skall användas med viss försiktighet och att rätten till *trial by jury* alltså är ytterst viktig.³²²

Vid en jämförelse med svenska förhållanden bör noteras att den amerikanska bevisrätten i vissa avseenden skiljer sig radikalt från den svenska. Discovery-reglerna är som framgått ovan, detaljerade regler om olika sätt att få tillgång till bevisning, men även regler om situationer där bevisning inte får avslöjas eller användas. I bevisrätten finns flera regler, om t.ex. förbud mot *hearsay*, som kan innebära att en part, i en ansökan om *summary judgment*, kan argumentera för att motpartens talan saknar stöd på så sätt att, även om det skulle förhålla sig som denne påstår, han ändå inte kan bevisa det. Den bevisning som kanske skulle tillåtas i Sverige, kommer att prekluderas i USA. Det kan också vara så att en domstolsorder, enligt t.ex. rule 37 innebär att domstolen stipulerar att vissa sakförhållanden är för handen, varför dessa är otvistiga i en formell mening. Att de i verkligheten är tvistiga mellan parterna hindrar ju då inte att *summary judgment* kan meddelas.

³¹⁹ Prop 1986/87:89 s. 210.

³²⁰ Ekelöf, Rättegång V, a.a. s. 60.

³²¹ Matsushita Electric Industrial Co v. Zenith Radio Corp, 475 U.S. 574 (1986); Anderson v. Liberty Lobby Inc., 477 U.S. 242 (1986) och Celotex Corp. v. Catrett, 477 U.S. 317 (1986); för en utförlig behandling av dessa och en historik över *summary judgment*, se Miller, a.a. s 1016 ff.

³²² Ibid.; jfr. Miller, a.a. s. 1041.

6.3 Rättegångskostnader

Då flera av de ovan behandlade reglerna tillåter att rättegångskostnader används som sanktion vid överträdelse, bör något sägas om de grundläggande skillnaderna mellan svenska och amerikanska rättegångskostnadsregler. Som en huvudregel i svensk rättspraxis gäller ju att vinnande part ersätts för sina rättegångskostnader av den tappande motparten.³²³ Den amerikanska regeln, *the american rule*, är den motsatta, det vill säga att en part som huvudregel inte behöver bära motpartens kostnader.³²⁴ Detta leder till flera skillnader, dels i fråga om möjligheterna och incitamenten att förlikas, men även kring möjligheten att utdöma kostnadssanktioner kopplade till just rättegångskostnader. Vad gäller de amerikanska reglerna är dock viktigt att notera att man skiljer mellan ombudskostnader och andra kostnader.³²⁵ Vissa andra kostnader än just ombudskostnaden ersätts även i amerikanska processer, varför skillnaden mellan det amerikanska och det svenska systemet är mindre än man lätt kan tro, om än fortfarande betydande. Ombudskostnaderna torde ju oftast vara den helt dominerande utgiften.³²⁶

Om man inte kan räkna med att återfå några rättegångskostnader innebär det att en part vinner på att ta en förlikning så snart hans förväntade kostnader för processen överstiger motpartens förlikningsbud. Omvänt innebär detta ett incitament att föra processen på ett sådant sätt att motparten genom att hans kostnader höjs, tvingas välja ett oförmånligt förlikningsbud framför dyrare rättegångskostnader. En svensk part däremot kan ju i vissa fall, utifrån en bedömning av sina chanser i processen, välja att bortse från de fördyrade rättegångskostnaderna. Är hon säker på att vinna målet i en senare dom kan hon ju också typiskt sett räkna med att återfå sina kostnader från motparten. Den förhållande motparten har i samma mån anledning att akta sig för att föra processen på ett onödigt dyrt sätt. Detta torde innebära att utpressningsargumentet för att förhålla är mindre betydelsefullt, åtminstone i fall där utgången är någorlunda förutsägbar.

Problemet är dock inte löst i och med detta. För det första innebär ju en fördyrad process för en icke förhållande part att insatsen ökas. Det är inte säkert att han är beredd att chansa på framgång i en dom om insatsen, på grund av motpartens processföring, plötsligt ökat dramatiskt. För det andra kan han ha räknat med en förlikning från början. Om så är fallet har han sannolikt inte alls räknat med att återfå några av sina rättegångskostnader. Vanligtvis stannar ju dessa på respektive part i samband med en förlikning.

När det gäller fördelning av rättegångskostnader som sanktion är en väsentlig skillnad i svenska domstolar att det typiskt sett bara är den

³²³ 18 kap 1 § RB.

³²⁴ Lindblom, Per Henrik, Gruppaltan, Stockholm, 1989, s. 284.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ För historik och en mer detaljerad genomgång av det amerikanska systemet, se Lindblom, a.a. s. 284 ff.

vinnande parten som kan drabbas av dessa. Förlorande part får ju alltid betala. Även detta kan tänkas innebära att de amerikanska reglerna om dessa sanktioner är av måttligt intresse för svenska förhållanden. En svensk part måste ju alltid ta i beaktande risken att få bära såväl sina egna som motpartens kostnader, om han väljer att utöka processen med nya åberopanden eller yrkanden om till exempel edition hos motparten.³²⁷

De amerikanska sanktionerna är ofta kopplade till rättegångskostnader. Här bör man emellertid kunna konstatera att det i amerikansk skadeståndsrätt är helt naturligt att betrakta skadestånd som såväl reparativa som punitiva. Monetära sanktioner enligt Federal Rules of Civil Procedure är också till sin natur nära besläktade med *tort law*, eller rent av är de sanktionsbelagda handlingarna en slags torts.

I svensk rätt förekommer inte *punitive damages*, som i amerikansk tort law. Det tycks inte heller finnas något intresse av att införa sådana. I avsnitt 4.5.2 påpekades att straffsanktionen i 9 kap 3 § rättegångsbalken, historiskt, har ansetts ha ett nära samband med rättegångskostnadsreglerna.³²⁸ Det är i svensk rätt möjligt också att kumulera bötesstraff för rättegångsförseelse med rättegångskostnadssanktionen. Ser man dessutom den svenska rättegångskostnadssanktionen som ett slags processrättsligt skadeståndstvång kan möjligen anas en svensk skadeståndsregel, som mer liknar den amerikanska synen på skadestånd. Eventuellt kan detta vara ett synsätt som kan användas för att argumentera för en utökad användning av kostnadssanktioner även i svensk rätt. Införande av ett slags *punitive damages* eller en strängare böteskala för just processmissbruk är kanske inte ett så radikalt förslag som det kan tyckas.

³²⁷ 18 kap 1 och 6 §§ RB.

³²⁸ Jacobsson, a.a. s. 205 och not 2 där.

7 Sammanfattande kommentarer

Min genomgång av rättegångsbalkens regler har visat att en mängd regler kan sägas syfta till att motverka förhaling, eller i flertalet fall åtminstone främja skyndsamhet i processen. Flertalet av dessa är konstruerade för att göra det svårt att förhala, snarare än för att ge motparten och domstolen möjlighet att reagera när förhaling väl förekommer. Undantagen är i rättegångsbalken, preklusionsreglerna i 42 kap 15 § och 43 kap 10 §, straffbuden i 9 kap 1 - 4 §§ samt rättegångskostnadsreglerna i 18 kap 3, 6 och 7 §§. Även advokaters disciplinansvar innebär i någon mån att sanktioner kan tillgripas mot missbruk.

Man kan dock ifrågasätta om dessa regler är särskilt avskräckande. Preklusionsreglerna kan för en taktiskt förhalande part tvinga honom att bestämma sig innan det är för sent, men i tingsrätten är det inte för sent förrän rätten utfärdat ett stupstocks föreläggande och inte ens med utfärdandet av detta är det för sent att radikalt förändra förutsättningarna i processen. Föreläggandet innebär ju dessutom ytterligare en tidsfrist.

Preklusionsregeln i 43 kap 10 § är strängare, i bemärkelsen att den tillåter en omedelbar preklusion när missbruket konstaterats, men även svårare att tillämpa. Rekvisiten ”otillbörligt syfte” och ”grov vårdslöshet” är svårare att visa än att en part saknat ”giltig ursäkt” som krävs i 42 kap 15 §.³²⁹ Varken straffbuden i 9 kapitlet eller rättegångskostnadsreglerna i 18 kap 6 och 7 §§ tillämpas i särskilt stor utsträckning.³³⁰ Vad gäller straffbuden beror detta på att de är just straffbud och att det är svårt att visa det otillbörliga syfte som krävs för att tillämpa dem. Kanske ses de straffvärdemässigt rätt lindriga rättegångsförseelserna som alltför bagatellartade för att motivera en strängare tillämpning, åtminstone i så stora processer som de där taktisk förhaling är mest motiverad. Lyckas förhalingen i bemärkelsen att motparten tvingas till förlikning, kan det också saknas underlag för att bedöma om någon rättegångsförseelse begåtts. Rättegångskostnadsreglernas måttfulla tillämpning är möjligen svårare att förklara. I den utsträckning de inte används bidrar de dock inte heller till att avskräcka parter från förhalingens försök. Flertalet av de regler som faktiskt tillämpas är konstruerade så att rätten sällan eller aldrig behöver komma in på frågan om förhaling förekommit eller ej. För ett vitesföreläggande krävs att en viss situation är för handen och för utdömande av vitet att ett konkret föreläggande inte följts. Preklusionsförelägganden verkar inte kräva annan motivering än att parten i någon objektiv mening bort driva processen snabbare. Dessa konstruktioner är utmärkta i praktiken, eftersom det är svårt

³²⁹ Se t. ex. Hellners a.a. s. 852.

³³⁰ Lindell a.a. s. 132.

att avgöra om en part haft något oegentligt syfte med en åtgärd, men desto lättare att konstatera t.ex. om han gjort något i tid.

Det är förstås möjligt att förhalning inte är något problem, kanske just tack vare den mängd regler som kan sägas syfta till skyndsamhet, utan att direkt handla om förhalning. Inget talar emellertid för att svenska parter mer sällan skulle vara betjänta av att förhala än sina amerikanska motsvarigheter.

Förhalning omnämns ofta i doktrin och förarbeten i helt abstrakta ordalag. Lagstiftaren har i vissa fall motiverat införandet eller utformningen av bestämmelser med en hänvisning till risken för förhalning. Ytterst sällan har dock förhållningsproblematiken i sig varit föremål för lagstiftarens intresse. Dessa motivpassager visar att lagstiftaren är medveten om att förhalning förekommer och att denna insikt är en faktor som påverkat utformningen av åtskilliga bestämmelser i rättegångsbalken. Det verkar dock som om liten möda har lagts vid att närmare studera förhållningsmetoder eller ens effektiviteten av de bestämmelser som uttalat tillkommit för att stävja dem. Än mindre har tydligen ansetts att det behövs nya sanktionsmöjligheter. Allt fler preklusionsregler är det viktiga undantaget från detta måttliga intresse för sanktioner, men som jag visat har dessa inte alltid inneburit att man särskilt riktat in sig på förhalning, snarare på att tvinga alla parter att arbeta snabbare.

Den bild som framträder i motiven är entydigt att lagstiftaren under en längre tid ansett att det är ett problem att civilprocessen tar lång tid och att en hel del reformer också genomförts. Inte minst preklusionsreglerna, som var nya i och med införandet av rättegångsbalken, har som nämnts utökats och skärpts. Straffbudet har dock stått kvar oförändrade sedan rättegångsbalkens tillkomst, rättegångskostnadsreglerna har konstaterats vara otillräckliga som incitament för parter och ombud att föra processen på ett tillräckligt effektivt sätt, men har i sig inte ändrats.³³¹

Min tes att lagstiftaren sett de långa handläggningstiderna som ett problem, men att fokus legat på processen i sig och domstolarnas roll, snarare än på beteendet hos parter och ombud, vinner stöd av detta resonemang.

Det finns också, som jag visat i kapitel 5 och 6, flera vägar att gå för att effektivare komma åt förhalning. Skiljemannareglernas flexibilitet ger större möjligheter att styra förberedelsen. Att införa skiljemannareglerna som ny rättegångsordning i dispositiva tvistemål vore dock alltför dramatiskt. Risken för rättsförluster vore alltför stor. Att låna vissa inslag från dem behöver dock inte vara olämpligt. Ett exempel är skiljemännens möjlighet att anpassa planeringen av målet efter tvisten och att sedan genom preklusion av senare inkomna omständigheter upprätthålla sin tidsplan. Redan idag ska ju rätten upprätta en tidsplan för förberedelsen, enligt bestämmelsen i 42 kap 5 § tredje stycket rättegångsbalken. En mer flexibel

³³¹ Jfr uttalandet i propositionen till 42 kap 15a § RB, se not 206 ovan.

preklusionsregel som kunde kopplas till enstaka tidsgränser kunde möjligen övervägas även för tingsrätterna i dispositiva tvistemål.

Lars Heumans och andras farhågor att bevisningen försämras om mål långrotas, kan möjligen motverkas om bevisupptagning tillåts redan under förberedelsen. Så sker i USA genom reglerna om disclosure och förslag om att utöka möjligheterna till bevisupptagning till framtida säkerhet har framförts även i den svenska debatten.³³²

En intressant iakttagelse är att skillnaden mellan de amerikanska reglerna och de svenska inte tycks vara att särskilt många fler förhållningsförsök täcks av de amerikanska. Tillämpningsområdet för reglerna om preklusion, viten, rättegångskostnader och tredskodomar motsvarar ganska väl de amerikanska sanktionsreglernas. Skillnaden består snarare i att de svenska reglerna inte tycks tillämpas i samma utsträckning, eller åtminstone att det inte går att göra sig en bild av detta i avsaknad av empiriska undersökningar. Två viktiga principiella utgångspunkter för de amerikanska reglerna har identifierats, dels i samband med contempt of court, dels i samband med diskussionen om ekonomiska sanktioner som straff. De är delvis besläktade. Den första är att domstolen bör kunna rikta sanktioner mot en part, för att upprätthålla respekten för domstolen som institution, det vill säga som en slags maktdemonstration. Den andra är att ett bestraffande syfte tillåts spela en roll även när det gäller sanktioner som inte är uttryckligen straffrättsliga. Den senare kan delvis motiveras av den första. I svensk rätt saknas dock helt detta perspektiv. Ett undantag är möjligen viten, som i någon mening liknar straff. Oftast motiveras dock viten med att de ger ett incitament att följa förelägganden; det vill säga de är preventiva, snarare än bestraffande. Statens kostnader, men sällan respekten för domstolar kan i svensk rätt motivera en sanktionsregel. Synsättet må låta pompöst och gammalmodigt, men i ljuset av Lindells konstaterande att parterna kan ta lätt på flertalet förelägganden från domstolen är det måhända inte helt befängt att anlägga även ett sådant perspektiv på problemet med förhållning.³³³

Min hypotes att det amerikanska systemet är bättre utvecklat för att möta förhållning kan mot denna bakgrund inte anses bekräftad. Den är förvisso inte heller motbevisad. Vad som möjligen kan sägas är att intresset för förhållning varit större i USA än i Sverige. Detta var dock vad hypotesen grundade sig på. Analysen i detta avseende får stanna vid att besvarandet av frågan om vilket rättssystem som effektivast motverkar förhållning får anstå tills vidare.

En del av de amerikanska exemplen jag visat på kan dock tjäna som ingångar till en diskussion om hur man möjligen kunde skärpa sanktionerna. Några är måhända så väsensfrämmande för svenska vidkommanden att det inte utan vidare är lämpligt att kopiera dem. Man behöver dock inte heller i

³³² Bielenstein & Forssell, a.a. s. 986.

³³³ Lindell, a.a. s. 218; jfr avsnitt 4.3.1 ovan, vid not 153.

detta avseende ta hela paketet. Några nya sanktionsmöjligheter som kunde övervägas är att ge domstolen möjlighet att bötfälla en advokat som medverkar till oseriösa processhandlingar, med förebild i rule 11. Likaså kunde övervägas att ge större möjlighet till preklusion genom en skärpning av 43 kap 10 § eller införandet av en regel som redan under förberedelsen tillåter omedelbara sanktioner från domstolen mot förhållningsförsök, med förebild i rule 37. Man kunde också, med ledning av rule 37, överväga att låta rätten bestämma andra sanktioner än preklusion eller flera sanktioner i kombination. Det är inte heller givet att tredsdomar måste kunna återvinnas. Motsatsen gäller i fråga om tredsdom enligt rule 55 och avvisning enligt rule 41. Man kan även tänka sig att en part som redan visat sig försöka förhålla processen kunde föreläggas att inställa sig, eller att fullgöra något, vid äventyr av tredsdom, men att denna endast kunde klandras på formella grunder. I synnerhet om parten företräds av advokat är det inte orimligt att ställa strängare krav än svenska tingsrätter gör idag.

Dessa avslutande kommentarer ska inte ses som förslag de lege ferenda, utan som diskussionsinlägg baserade på den analys av tre system för tvistlösning som gjorts ovan. Om det alls finns ett behov av lagändringar har egentligen inte varit en fråga som denna framställning varit avsedd att besvara. Empiriska undersökningar och helt andra överväganden av effekterna av eventuella nyheter i rättegångsbalken skulle krävas för det.

Jag menar mig alltså ha visat att den svenska rättegångsbalken har relativt få regler som i strikt mening syftar till att stävja konstaterad förhållning; att det finns åtminstone två vägar att gå för att skapa ett strängare förhållningssätt gentemot förhållande parter. Mer flexibilitet vad gäller förberedelsens planering och preklusion som sanktion om förelägganden inte följs gör skiljeförfaranden effektiva. Den amerikanska modellen ger fler och flexiblare redskap åt domaren, som, jämfört med svenska domare, fått betydligt större ansvar även att vidta åtgärder och styra parterna genom specificerade domstolsordrar, uppbackade av sanktionshot.

I väntan på att lagstiftaren finner det angeläget att överväga lagstiftning skulle emellertid också en hel del kunna åstadkommas med en striktare tillämpning av de regler som redan finns. Strängare behandling av anståndsbegäranden som bör kunna ligga till grund för stupstocks förelägganden tidigare än idag och även flitigare användande av rättegångskostnadsreglerna som sanktion mot vårdslös eller förhållande processföring.

Allt detta, förstås, endast om förhållning inte helt enkelt ska ses som en del av spelet. Liksom en smart foul i slutsekunderna av en viktig match ibland vinner matchen åt laget och med rätta applåderas kan man välja att applådera den advokat som framgångsrikt förhåller en process och vinner en väl så betydelsefull match åt sin klient. De sista minuterna i en basketmatch är ju mer spännande än i någon annan sport. En minut hinner man göra mycket på om bara klockan står still. Måhända är det värt att ta en foul, eller en tredsdom då och då. En bra förlikning efter återvinning och

huvudförhandlingens utsättande om tio månader är kanske lika snygg som en lång trea i slutsekunderna av matchen.

Litteraturförteckning

Offentligt tryck:

- Prop 1942:5 förslag till ny Rättegångsbalk
Prop 1983/84:78 om ändringar i rättegångsbalken m.m.
Prop. 1984/85:96 med förslag till lag om viten m.m.
Prop 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande
Prop. 1998/99:35 Ny lag om skiljeförfarande
Prop.1999/2000:26 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol
- Bet. 1986/87:JuU31 om ett reformerat tingsrättsförfarande
Bet. 1999/2000:JuU10 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol
- SOU 1929:25 Yttranden av Häradshövdingar och rådhusrätter
över processkommissionens betänkande
angående rättegångsväsendets ombildning
SOU 1938:44, Processlagberedningens förslag till
rättegångsbalk
SOU 1974:83 Generalklausul i förmögenhetsrätten, betänkande
av generalklausulutredningen
- Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1981/82 s. 37
Justitieombudsmannens ämbetsberättelse 1999/2000 s 51

Monografier:

- Bogdan, Komparativ rättskunskap, uppl. 1:2, Norstedts
Juridik, Falköping 1996, s. 156
- Dombroff, Mark A Dombroff on unfair tactics, suppl. 2, 2 uppl. New
York (1995), s 180
- Dombroff, Mark A. Dombroff on unfair tactics, New York (1988), s.
182
- Ebervall, Lena Försvarens roll, Norstedts Juridik, Stockholm
(2002), s.32fEkelöf, Rättegång I
- Ekelöf, Per Olof Rättegång femte häftet, 7 uppl., Uppsala 1998 (cit
Rättegång V)
- Ekelöf, Per Olof Rättegång första häftet, 6 uppl., Stockholm 1980
(cit. Rättegång I)
- Ekelöf, Per Olof Rättegång andra häftet, 8 uppl., Stockholm 1996
(Rättegång II)
- Ekelöf, Per Olof, m. fl. Rättegång fjärde häftet, 6 uppl., Stockholm 1995
(Rättegång IV)Fitger, Peter Rättegångsbalken,
Del 1-4, Göteborg, 2002
- Fitger, Peter m. fl. suppl. 31 april 2000
- Heuman, Lars, Skiljemannarätt, Stockholm (Norstedts Juridik)
1999

- Jacobsson, Ulla Parts kostnad i civilprocess, Norstedts & söners förlag, Stockholm, 1964
- Jolowicz, J. Anthony On Civil Procedure, Cambridge, 2000
- Kionka, Edward J, Torts in a nutshell, 2 uppl., West Publishing, 1992
- Lindblom, Per Henrik Grupptalan, Stockholm 1989
- Lindell, Bengt Processuell Preklusion - av nya omständigheter eller bevis rörande saken , Stockholm 1993
- van Dijk, Pieter & van Hoof, Godefridus Josephus Henricus Theory and Practise of the European Convention of Human Rights, Kluwer Law International, 3 uppl., Haag 1998
- Welamson, Lars Rättegång sjätte häftet, 3 uppl., Stockholm 2001 (Rättegång VI)
- Westberg, Peter Det provisoriska rättsskyddet i tvistemål, Bok 1, Lund 2004
- Wiklund, Holger God advokatsed, Stockholm 1973

Artiklar:

- Andrews, Neil ”Abuse of Process in English Civil Litigation”, ZJP int (1998), s. 3-33
- Andrews, Neil “A New Civil Procedural Code for England: Party Control ‘Going, Going, Gone’”, ZJP int (1999), s. 3-25
- Bielenstein, Henrik & Forssell, Hans ”Den långsamma rättsskipningens orsaker och skadeverkningar i tvistemål – advokatens kommentar till en debattartikel av professor Lars Heuman”, JT 2000/2001 s. 985f
- Brazil, Wayne “Civil Discovery: Lawyers' Views of Its Effectiveness, Its Principal Problems and Abuses”, 1980 Am. Bar Found. Res. J. 787, citerad från <http://westlaw.com>
- “Views from the Front Lines: Observations by Chicago Lawyers About the System of Civil Discovery, 1980 American Bar Foundation Research Journal 217
- Brolin, Thore, Rehnström, Åke & Widebäck, Magnus Cady, Mark S. ”Långsam rättsskipning”, JT 2001/2002 s. 181f
- “Curbing litigation abuse and misuse: a judicial approach”, 36 Drake L.R. 483
- Danelius, Hans ”Finns det ett botemedel mot långsam rättsskipning?”, SvJT 2, 2001, s. 178
- Ekstedt, Olle ”Långsam rättsskipning”, JT 2001/2002, s.183ff
- Fenn, Paul &

- Rickman, Neil "Delay and settlement in litigation", 109 *The Economic Journal* 476-491 (1999), s. 476
- Grady, John F. "The unsteady triumvirate", 63 *NTDLR* 830, (1988), s. 831
- Heiderscheit, John W III Rule 37 Discovery Sanctions in the Ninth Circuit: The Collapse of the deterrence goal", 68 *Or. L. Rev* 57 (1989)
- Heise, Michael, "Justice delayed?: an empirical analysis of case disposition time", 50 *Case W. Res. L. Rev.* 813
- Hellners Trygve Anmälan av Lindell, processuell preklusion, *SvJT* 1995, s. 852
- Heuman, Lars "Den långsamma rättsskipningens orsaker och skadeverkningar i dispositiva tvistemål", *JT* 2000/2001, s 724ff
- Johnson, John M. & Cassady G. Edward III "Frivolous lawsuits and defensive responses to them – what relief is available", 36 *Ala. L. R.* 927, (1985)
- Karlström, Anders "Förhalning i tvistemål", *Advokaten* nr 5 (1985)
- Von Koch, Michael "Förhalning i tvistemål", *Advokaten* nr 6 (1985)
- Landes William M. & Posner Richard A. Adjudication as a Private Good, 8 *J. Legal Stud.* 235
- Miller, Arthur R. "The Pretrial rush to judgment: Are the 'litigation explosion,' 'liability crisis' and efficiency clichés eroding our day in court and jury trial commitments?", 78 *NYU*
- Moskowitz, Seymour "Rediscovering discovery: State procedural rules and the level playing field", 54 *Rutg. L. R.* 595 (2002)
- Rydholm, Staffan, "Ytterligare några synpunkter på den långsamma rättsskipningen", *JT* 2001/2002, s. 983 ff
- Sorenson, Charles W. Jr. "Disclosure under federal rule of civil procedure 26 (a) – 'Much ado about nothing?'"", 46 *HSTLJ* 679(1995)
- Södermark, Bertil "Några synpunkter på den långsamma rättsskipningen", *JT* 2001/2002, s. 193ff.
- Taft, William H. 18 *Yale Law Journal* 28 (1908-1909)
- Wallén, Per Edwin Festschrift till Olivecrona (1964) s. 670

Övrigt:

- Advisory committee notes till FRCP rule 11, 1993
- Black's Law Dictionary, St Paul (2004)
- Corpus Juris Secundum
- Europrådets ministerkommitté, Resolution DH (97) 336, 11 juli 1997
- "Length of civil proceedings in Italy: supplementary measures of a general character
- Federal Rules of Civil Procedure, citerade från Westlaw,

ICC-rules, <http://www.iccwbo.org/court/english/arbitration/rules.asp> 2005-04-12

Nordisk familjebok, (uggleupplagan)

Restatement (second) of torts

Stockholms handelskammarers regler för förenklat skiljeförfarande

Svenska regler om god advokatsed

Rättsfallsförteckning

Nytt Juridiskt Arkiv:

NJA 1942 s. 43	NJA 1986 s. 398
NJA 1949 s. 756	NJA 1990 s. 228
NJA 1949 s. 756	NJA 1991 s. 643
NJA 1953 s. 699	NJA 1991 s. 475
NJA 1967 s. 348	NJA 1992 s. 139
NJA 1975 s. 461	NJA 1992 s. 613
NJA 1995 s. 176	NJA 1996 s. 495
NJA 1977 s. 259	NJA 1998 s. 179
NJA 1981 s. 1129	NJA 2001 s. 282
NJA 1985 s. 623	NJA 2001 s. 667

Övriga/opublicerade svenska rättsfall:

Högsta domstolens beslut 24 februari 2005, mål Ö 4050-03
Högsta domstolens mål Ö 1420-03
RH 1:81
RH 1991:12
RH 1991:88
RÅ 2002 ref 62
Malmö tingsrätts mål nr T 6740-01
Stockholms tingsrätt mål nr T 1492-97
Svea hovrätts beslut i mål nr T 8205-01
SvJT 1967 ref s. 42

Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna

Academy trading m. fl. mot Grekland	dom 4 april 2000, appl. nr: 30342/96
Allenet de Ribemont mot Frankrike	dom 10 februari 1995, appl nr 15175/89
Di Mauro mot Italien	dom 28 juli 1999 appl. nr 34256/96
Comingersoll mot Portugal	dom 6 april 2000 appl. nr: 35382/97
Boca mot Belgien	dom 15 november 2002, appl. Nr: 50615/99
Bouilly mot. Frankrike	dom 7 december 1999, appl. nr: 38952/97
Deumeland mot Tyskland	dom 29 maj 1986, appl. nr: 9384/81
Duclos mot Frankrike	dom 26 november 1996, appl nr: 20940/92, 20941/92 och 20942/92
Giuseppe Tripodi mot Italien	dom 25 januari 2000, appl. nr: 40946/98
Hokkanen mot Finland	dom 23 september 1994, appl nr 19823/92

Kudla mot Polen	dom 26 oktober 2000, appl. Nr: 30210/96
Malicka-Wąsowska mot Polen	beslut 5 April 2001, appl. nr 41413/98
McMullen mot Irland Mitchell och Holloway mot Storbritannien	dom 29 juli 2004, appl nr: 42297/98 dom 17 december 2002, appl. nr.: 44808/98
Nielsen mot Danmark	dom 15 februari 2000, appl. nr: 33488/96
Pizzetti mot Italien	dom 26 februari 1993, Series A no. 257-C,
Price och Lowe mot Storbritannien	dom , 29 juli 2003, appl. nr: 43185/98 och 43186/98
Sporrong och Lönnroth mot Sverige	dom 23 september 1982, appl. nr: 7151/75 och 7152/75
Süßmann v. Germany	dom 16 september 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV
Tierce mot. San Marino	dom 17 juni 2003, appl nr: 69700/01
Zwierzynski mot Polen	dom 19 juni 2001, appl.nr: 34049/96

Kommissionen:

Haase mot Tyskland	Decisions and reports 11 (1978)
--------------------	---------------------------------

USA

Anderson v. Liberty Lobby Inc	477 U.S. 242 (1986)
Celotex Corp. v. Catrett	477 U.S. 317 (1986)
Herbert v. Lando	441 U.S. 153 (1979)
Hickman v. Taylor	329 U.S. 495 (1947)
Link v Wabash	370 US 626 (1962)
Matsushita Electric Industrial Co v. Zenith Radio Corp	475 U.S. 574 (1986)
May v. Central Illinois Public Service Co	260 Ill. App. 3d 41, 198 Ill. Dec. 635, 633 N.E.2d 97 (5 th 1994)
In re Marriage of Tatham	293 Ill. App. 3d 471, 228 Ill. Dec. 166, 688 N.E.2d 864 (5 th 1997)

Storbritannien

Birkett v. James	(1978) A.C. 297
------------------	-----------------